МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ШЕХОВЦОВА-БУРЯНОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 1:316.334:316.722(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

033 Філософія
03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів, мають посилання на відповідне джерело В. А. Шеховцова-Бурянова

Науковий керівник
Савицька Інна Миколаївна,
кандидат філософських наук,
доцент

Київ–2025

АНОТАЦІЯ

Шеховцова-Бурянова В. А. Українська ідентичність у контексті соціокультурних трансформацій. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія. Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячено комплексному філософському аналізу феномену української ідентичності в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. Основну увагу зосереджено на теоретико-методологічному аналізі поняття «ідентичність» в історико-філософській ретроспективі, а також, на детальному аналізі структури ідентичності. Здійснено комплексний аналіз поняття «українська ідентичність» у співвідношенні з категорією «національна ідентичність». Особливу увагу приділено розмежуванню цих понять, що є критично важливим для розуміння процесів формування суспільної свідомості, соціокультурної самоідентифікації та конструювання національного наративу. У роботі досліджено ключові чинники, які визначають процеси формування індивідуальної та колективної ідентичності, з особливим акцентом на впливі соціокультурного середовища та історичних подій на колективну та історичну пам’ять. Увагу акцентовано на українській та регіональній ідентичностях, дослідженні їх взаємодії та трансформацій у межах різноманітних культурних, релігійних, мовних та історичних контекстів. Визначено спільні та відмінні риси регіональної ідентичності, а також проаналізовано взаємний вплив європейської ідентичності на формування української національної свідомості. Здійснено аналіз взаємодії культурних аспектів європейської та української ідентичностей у контексті міжкультурної комунікації. Українська ідентичність виявляє глибоку інтеграцію з європейською культурною традицією, оскільки обидві формувалися під впливом схожих історичних

викликів і трагедій, що залишили значний відбиток у колективній пам'яті та визначенні соціокультурних орієнтирів. Увагу зосереджено на дослідженні викликів і загроз, які постають перед українською та регіональною ідентичностями в умовах російсько-української війни, зокрема на їхньому впливі на молодь. Виявлено, що війна особливим чином впливає на процеси ідентифікації серед молодого покоління українців, сприяючи формуванню нових наративів, значень, цінностей. Дослідження означених викликів дозволило виявити специфічний вплив війни на формування ідентичності серед української молоді. На основі одержаних даних було сформовано пропозиції для територіальних громад щодо стратегій відновлення регіональної ідентичності українців після звільнення тимчасово окупованих територій. Рекомендації включають проведення інформаційних кампаній, реалізацію освітніх ініціатив, культурних проєктів та впровадження мовної політики, спрямованої на зміцнення національної ідентичності й соціальної інтеграції.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу процесів формування української ідентичності в умовах соціокультурних трансформацій.

Об’єктом дослідження є феномен української ідентичності.

Предметом дослідження є особливості формування ідентичностей сучасних українців в контексті актуальних соціокультурних трансформацій.

У дисертації використовується порівняльно-історичний та проблемно-хронологічний методи, метод соціологічного опитування, методи аналізу та синтезу.

Особливе значення для розкриття теми має системно-історичний, соціально-конструктивістський, соціокультурний підходи.

Систематизовано понятійний апарат дослідження. Уточнено або розширено такі ключові поняття, як «ідентичність», «національна ідентичність», «українська ідентичність», «регіональна ідентичність», «територіальна ідентичність», «міська ідентичність» і «сільська ідентичність».

Проаналізовано та узагальнено науковий доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячений ключовим аспектам вивчення української національної ідентичності.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, виявлено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про апробацію результатів роботи.

У першому розділі **«ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ»** розглянуто основні підходи до аналізу феномену ідентичності. Проведено теоретичне осмислення поняття «ідентичність», уточнено його структуру та визначено ключові концепти, що характеризують цей феномен. Особливу увагу приділено чинникам та механізмам формування ідентичності. Аналіз зосереджується на впливі історичної пам'яті на формування української ідентичності.

У підрозділі 1.1. *«Теоретичне осмислення поняття «ідентичність» в історико-філософській ретроспективі»* здійснено аналіз поняття «ідентичність» в історико-філософському контексті, що дозволяє виявити етапи трансформації цього поняття та його ключові компоненти у різні епохи. В античній філософії (Платон, Арістотель) ідентичність трактували як незмінну сутність, пов'язану з тотожністю об'єкта самому собі. У середньовіччі (Августин Блаженний, Тома Аквінський) поняття набуло теологічного наповнення й визначалося через ставлення до Бога та вічної душі. З Нового часу (Р. Декарт, Дж. Лок, Б. Спіноза) поняття ідентичності набуло динамічного характеру, що пов'язано з індивідуальним досвідом, самосвідомістю та раціональним мисленням. У XX столітті відбувся зсув до розуміння ідентичності як соціального конструкту (Е. Гофман, А. Гіденс) під впливом культурних, економічних та політичних чинників. У постмодерністських теоріях (М. Фуко, Ю. Габермас) увагу було акцентовано на фрагментарності, множинності й контекстуальності ідентичностей, що сприяло формуванню нових методологічних підходів до аналізу.

У підрозділі 1.2. *«Структура ідентичності: концептуальні підходи та механізми формування»* здійснено системний аналіз структури ідентичності. Визначено ключові підходи до вивчення ідентичності в сучасному науковому дискурсі, а саме три рівні: культурно-цивілізаційний (макрорівень), національний (мезорівень) та регіональний (мікрорівень).

Культурно-цивілізаційний рівень (макрорівень) охоплює інтеграцію ідентичності в межах широких цивілізаційних або культурних просторів, які характеризуються спільним історичним досвідом, традиціями, мовними й культурними особливостями (європейська ідентичність). Такий рівень визначає приналежність соціальних груп до певного культурного коду та забезпечує тяглість цивілізаційного розвитку.

Національний рівень (мезорівень) відображає приналежність до нації як політико-культурної спільноти, що об'єднується спільними історичними наративами, мовою, традиціями, системою державних інституцій та символічним простором. Цей рівень виконує функцію інтеграції громадян у межах національної держави, сприяє формуванню національної свідомості та збереженню спільної колективної пам'яті.

Регіональний рівень (мікрорівень) репрезентує локальну ідентичність, пов'язану з певною територіальною спільнотою (регіоном, областю, містом чи селом). Його формування зумовлене специфікою історичного розвитку регіону, мовними особливостями, місцевими традиціями та певними соціально-економічними чинниками. Регіональна ідентичність може становити підґрунтя для національної консолідації або ж, навпаки, бути чинником субідентичності, що вимагає особливих механізмів інтеграції в загальнонаціональний простір.

Окрему увагу приділено аналізу основних детермінант формування ідентичності, серед яких ключову роль відіграють мова, освіта та сім'я. Вибір цих чинників обумовлений їхньою здатністю забезпечувати зв'язок особистості з національними та культурними цінностями, зберігаючи колективну пам'ять і сприяючи інтеграції в суспільство. Компонентна модель

ідентичності, в основі якої виокремлюються три ключові елементи, а саме, мова, освіта та сім'я, ґрунтується на їхній системній ролі у формуванні цілісного ідентифікаційного простору особистості. Мова формує когнітивну та емоційну основу індивідуума, визначає національну приналежність і забезпечує доступ до культурного та історичного спадку. Освіта постає тим інституційним механізмом, що закріплює цінності і традиції національної культури, а також поширює знання про них серед широких верств населення. Сім'я передає базові культурні та моральні цінності, закладає фундамент особистісного сприйняття культури, традицій та мови.

У підрозділі 1.3. *«Вплив колективної пам'яті на формування української ідентичності»* здійснено аналіз впливу колективної пам'яті на формування української ідентичності. Зосереджено увагу на ключових історичних подіях, які вплинули на колективну свідомість українського народу. Серед них – періоди державності, бездержавного існування, репресивної та колонізаційної політики метрополій. Зазначені події інтерпретуються як травмівні досвіди, що фіксують специфічні механізми історичної пам'яті, які зумовлюють структурування національного самосприйняття.

Особливу увагу приділено дослідженню феномену героїчної пам'яті, що актуалізується крізь призму історичного наративу про козацтво XV-XVIII століть. Доведено, що козацтво виконує функцію символічного ядра колективної ідентичності, уособлюючи втілення ідей боротьби за свободу, самоврядування та духовно-культурну самобутність. Акцентовано на ролі історичних постатей, зокрема гетьманів Б. Хмельницького, І. Мазепи, чиї образи закріпились в історичній пам'яті як утілення лідерства, стратегії та національного ідеалу. Колективна пам'ять відіграє не лише зберігальну, а й конструктивну функцію, забезпечуючи спадкоємність національного наративу, зміцнюючи ідентифікаційні механізми в межах українського соціуму та сприяючи формуванню єдності в умовах сучасних викликів.

У другому розділі **«РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ**

ТРАНСФОРМАЦІЙ» досліджено формування та трансформацію української ідентичності в умовах сучасних соціокультурних змін. Особливу увагу приділено компаративному аналізу регіональній ідентичності у різних регіонах, що дозволяє виявити специфіку відмінностей в культурних орієнтирах і соціальних цінностях цих регіонів.

У підрозділі 2.1. *«Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування»,* проаналізовано основні механізми та чинники (історичні, культурні, економічні, соціальні та географічні), що впливають на формування як української, так і регіональної ідентичностей.

Обрані чинники розглянуті як комплекс взаємопов'язаних детермінант, що впливають на процес формування ідентичності. Вибір саме цих чинників обумовлений їхньою здатністю діяти у межах логічно послідовних і причинно-наслідкових зв'язків, що дозволяє глибше осягнути специфіку змін ідентичності сучасного українського суспільства.

Історичні чинники відіграють визначальну роль, являючи собою першооснову колективного самоусвідомлення. Вони формують історичну пам'ять, визначають ціннісні орієнтири та символічний світ громади, створюючи спільну оповідь, яка сприяє інтеграції індивідів у ширші соціальні структури. Минуле, закріплене в соціальних уявленнях, забезпечує неперервність і спадковість ідентичності через покоління.

Культурні чинники, які є логічним продовженням історичного досвіду, функціонують як носії й транслятори ідентичнісного змісту. Через мову, обрядовість, художню творчість, релігійні практики та інші форми культурного вираження формуються образи спільноти, межі прийнятного та забороненого, а також моделі самоідентифікації, що підтримують цілісність спільного культурного простору.

Економічна складова визначає матеріальну основу ідентичності, впливаючи на соціальні умови існування, розподіл ресурсів, доступ до праці та соціальних благ. Саме економіка задає параметри соціальної мобільності та

можливостей для індивідуального і колективного розвитку, що формує передумови для різноманітних типів соціального ототожнення.

Соціальні чинники охоплюють широкий спектр структурних і комунікативних аспектів життя суспільства: від демографічних характеристик до особливостей соціальної взаємодії. Ці чинники визначають типові моделі поведінки, норми співіснування та форми участі в громадському житті, впливаючи на спосіб самосприйняття представників окремих груп.

Географічні компоненти, хоча й не чинять прямого впливу на формування ідентичності, але створюють просторову рамку для функціонування решти чинників. Особливості географічного розташування, природного середовища, ресурсного потенціалу та просторової організації населених пунктів значною мірою впливають на специфіку історичних, економічних, культурних і соціальних процесів, які розгортаються на відповідній території.

Досліджено аспекти формування регіональної ідентичності в сільському та міському середовищах. Регіональна ідентичність має свої унікальні риси у сільських і міських середовищах, що обумовлені специфікою життєвих умов, соціальних відносин та культурного середовища. Дослідження цих аспектів є важливим для розуміння того, як просторово-географічні, соціальні та культурні чинники формують різні типи регіональної ідентичності в межах однієї національної спільноти.

У підрозділі 2.2. *«Регіональна ідентичність в культурних, мовних, історичних проявах як чинник структури української ідентичності»* проаналізовано регіональний рівень української ідентичності та викладені результати опитування здобувачів вищої освіти України щодо їхньої регіональної ідентичності.

Регіональний рівень визначається як базовий для формування української ідентичності, тому в дослідженні приділено увагу питанням районування України та особливостям ідентифікації населення в кожному з регіонів. Аналіз макрорегіонів здійснювався на основі сучасного підходу,

запропонованого А. Ткачуком, який виділив три макрорегіони України – «Фронтир», «Опора» та «Тил». Регіон «Фронтир» включає Одеську, Миколаївську, Херсонську, Запорізьку, Донецьку, Луганську, Харківську, Сумську та Чернігівську області, в яких ведуться воєнні дії. Регіон «Опора» об'єднує Дніпропетровську, Полтавську, Київську, Черкаську, Кіровоградську та Житомирську області, які виконують стратегічну функцію тилового постачання та забезпечення. До регіону «Тил» відносяться Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області. Ці території мають найвищий рівень безпеки, що дозоляє використовувати їх як центри економічного відновлення держави. Суттєві відмінності між регіонами зумовлені історичними культурносоціальними чинниками, посиленими фактором російсько-української війни.

На підставі даного поділу було проведене опитування щодо регіональної ідентичності серед здобувачів вищої освіти з різних регіонів України. Участь у дослідженні взяли здобувачі, які навчаються за спеціальностями «Міжнародні відносини» та «Політологія» чотирьох університетів: Національного університету біоресурсів і природокористування України, Чорноморського національного університету імені П. Могили, Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Вибір цих закладів вищої освіти зумовлений їхньою репрезентативністю з огляду на регіон розташування.

Серед опитаних в регіоні, позначеному як «Тил», домінує сільська ідентичність. У свою чергу, в регіоні «Фронтир» переважає міська ідентичність, що є результатом високого рівня урбанізації та економічної модернізації макрорегіону в цілому. Високий рівень розвитку міських територій, індустріалізація та активний обмін інформацією сприяють формуванню більш сучасної та урбаністичної ідентичності, орієнтованої на

глобальні процеси. Опитані з регіону «Опора» продемонстрували баланс сільської та міської ідентичностей.

В цілому можемо констатувати, що посилення міжкультурних впливів зумовлене наближенням до різних культурних та політичних центрів, що ослаблює локальні прив'язаності та сприяє формуванню більш космополітичних орієнтирів.

У підрозділі 2.3. *«Взаємовплив соціокультурних аспектів української та європейської ідентичностей у міжкультурній комунікації»* висвітлено історичні паралелі формування української та європейської ідентичностей через спільні історичні травми, політичні, соціальні та культурні події. Проаналізовано їх взаємовплив на формування ідентичностей. Обґрунтовано доцільність розгляду Європи як референтного простору, оскільки країни цього Центрального та Східного регіону мають спільний історичний досвід, зокрема колоніальне підпорядкування, боротьбу за національну суб'єктність, тривалий ідеологічний вплив імперських політичних режимів. Детальний розгляд механізмів впливу європейської ідентичності на українську показує, що цінності Європи мають не лише зовнішній вплив, а й інтегруються у внутрішню структуру української ідентичності. Цей процес забезпечує гармонійне поєднання української самобутності з європейськими цінностями та здатність ефективно адаптуватися до глобальних викликів.

У третьому розділі **«УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИКЛИКАХ СУЧАСНОСТІ»** досліджено виклики та загрози для української ідентичності.

У підрозділі 3.1. *«Виклики та загрози для української ідентичності»* здійснено системний аналіз викликів та загроз, які детермінують процеси трансформації та збереження української ідентичності. Ключовими викликами у цьому контексті визначено глобалізацію, міграцію та війну. Глобалізацію подано як двоаспектне явище: з одного боку, вона сприяє поширенню міжкультурного діалогу та комунікації, а з іншого – створює загрозу уніфікації культурних практик, що може спричинити ерозію національних ідентифікаційних ознак. Особливої актуальності в цьому

контексті набуває проблема збереження української самобутності в умовах посиленої транснаціональної взаємодії.

Міграційні процеси, як внутрішні, так і зовнішні проаналізовано крізь призму їхнього впливу на соціальну структуру та культурний зв'язок індивідів з національною спільнотою. Встановлено, що тривала або постійна інтеграція в інші культурні середовища може супроводжуватися втратою елементів української ідентичності. Це зумовлює необхідність посилення культурної політики держави на рівні діаспор та українських громад за кордоном.

Окрему увагу приділено впливу повномасштабної російсько-української війни як радикального виклику, який активізував процеси переосмислення української та регіональної ідентичностей. Війна постає не лише деструктивним фактором, а й чинником мобілізації національної свідомості, консолідації суспільства та посилення самоідентифікації українців.

Результатом комплексної дії інших зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз, зокрема культурної експансії, тривалої агресивної пропаганди, дезінформації тощо є криза ідентичності. Подолання цієї кризи потребує формування сталих механізмів підтримки національної пам'яті та розвитку інституцій, здатних сприяти зміцненню ідентичнісних орієнтирів в українському суспільстві.

У підрозділі 3.2. *«Українська ідентичність в умовах російсько-української війни»* подано результати опитування щодо ідентичності здобувачів вищої освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України в динаміці з 2021 р. по 2024 р. Проаналізовано динаміку змін ідентичності серед студентської громади в умовах російсько-української війни.

Аналіз результатів опитування показав статистично значуще зростання використання української мови як основної для комунікації вдома у 2024 році порівняно з 2021 роком. Така позитивна динаміка в мовних уподобаннях респондентів підтверджує тенденцію до зміцнення української ідентичності через мову як основний елемент самоідентифікації. Свідчить про посилення

позицій української мови в різних сферах життя. Ще одним важливим результатом дослідження стало значне збільшення частки здобувачів ЗВО, які визнають українську мову рідною. Це є важливим кроком зміцнення національної свідомості, визнання мови одним із головних чинників, що формують культурну ідентичність нації.

Результати дослідження також показують, що сприйняття України як Батьківщини серед здобувачів освіти залишалося стабільним протягом досліджуваного періоду. Цей показник вказує на збереження стійкого почуття національної приналежності, української ідентичності. Стабільність у сприйнятті України як Батьківщини є важливим елементом для збереження національної єдності в умовах глобалізаційних викликів та політичних трансформацій.

У підрозділі 3.3. *«Перспективи розвитку української ідентичності в глобалізованому світі»* сформовано пропозиції для територіальних громад щодо стратегій відновлення регіональної ідентичності українців після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Ці пропозиції базуються на Постанові Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках» від 15 грудня 2023 р. № 1322. Запропоновано локалізовані заходи з урахуванням особливостей деокупованих територій, зокрема, підкреслено важливість відновлення української ідентичності шляхом впровадження інформаційної кампанії, розвиток освітніх ініціатив, культурних проєктів, дотримання мовної політики та надання якісних різноманітних соціальних послуг. Вибір цих напрямів обґрунтований їхньою ключовою роллю у процесі реінтеграції територій, забезпеченні національної єдності та сприянні стійкості української ідентичності. результатів роботи.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, українська ідентичність, регіональна ідентичність, менталітет, нація, історична пам’ять,

колективна пам’ять, європейська ідентичність, самоідентифікація, сільська ідентичність, міська ідентичність, війна, російсько-українська війна, особистість, інформаційне суспільство, інформаційна глобалізація, трансформація національної ідентичності, соціокультурні трансформації, історична травма, полікультурність, патріотизм, суспільство, гуманізм.

ABSTRACT

Shekhovtsova- Burianova V. A. Ukrainian identity in the context of socio-cultural transformations . Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 033 Philosophy. National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2025.

The dissertation research is devoted to a comprehensive philosophical analysis of the phenomenon of Ukrainian identity in the context of modern socio-cultural transformations. The main attention is focused on the theoretical and methodological analysis of the concept of "identity" in a historical and philosophical perspective. Considerable attention is focused on a detailed analysis of the structure of identity. A comprehensive analysis of the concept of "Ukrainian identity" in relation to the category of "national identity" is carried out. Special attention is paid to the distinction between these concepts, which is critically important for understanding the processes of forming social consciousness, socio-cultural self-identification and constructing a national narrative. The work examines the key factors that determine the processes of forming individual and collective identity, with a special emphasis on the influence of the socio-cultural environment and historical events on collective and historical memory. The focus is on Ukrainian, national, regional, rural and urban identities, the study of their interaction and transformations within various cultural, religious, linguistic and historical contexts. The common and distinctive features of regional, rural and urban identities are identified, and the mutual influence of European identity on the formation of Ukrainian national consciousness is analyzed. The analysis of the interaction of cultural aspects of European and Ukrainian identities in the context of intercultural communication is carried out. Ukrainian identity shows deep integration with the European cultural tradition, since both were formed under the influence of similar historical challenges and tragedies, which left a significant imprint on the collective memory and the definition of socio-cultural landmarks. The focus is on the study of

the challenges and threats facing Ukrainian, regional, rural and urban identities in the context of the Russian-Ukrainian war, in particular their impact on youth. It was found that military actions have a special impact on the processes of identification among the younger generation of Ukrainians, contributing to the formation of new narratives, meanings, and values. The study of these challenges made it possible to identify the specific impact of the war on the formation of identity among Ukrainian youth. Based on the data obtained, proposals were formulated for territorial communities regarding strategies for restoring the regional identity of Ukrainians after the liberation of the temporarily occupied territories of the Donetsk and Luhansk regions. The recommendations include conducting information campaigns, implementing educational initiatives, cultural projects, and implementing a language policy aimed at strengthening national identity and social integration.

The purpose of the study is to conduct a comprehensive analysis of the processes of formation of Ukrainian identity in the context of socio-cultural transformations.

The object of the study is the phenomenon of Ukrainian identity.

The subject of the study is the peculiarities of the formation of identities of modern Ukrainians in the context of current socio-cultural transformations.

The dissertation uses comparative-historical and problem-chronological methods, the method of sociological survey, and methods of analysis and synthesis.

Of particular importance for revealing the topic are the systemic-historical, social-constructivist, and socio-cultural approaches.

The conceptual framework of the study has been systematized. Key concepts such as “identity”, “national identity”, “Ukrainian identity”, “regional identity”, “territorial identity”, “urban identity” and “rural identity” have been clarified or expanded.

The scientific work of domestic and foreign researchers devoted to key aspects of the study of Ukrainian national identity is analyzed and summarized.

The introduction substantiates the relevance of the topic, formulates the goal and objectives, defines the object, subject and methods of research, reveals the

scientific novelty, practical significance of the results obtained, and provides information on the testing of the results of the work.

The first section, “THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF IDENTITY RESEARCH,” examines the main approaches to analyzing the phenomenon of identity. The theoretical understanding of the concept of “identity” is carried out, its structure is clarified, and key concepts that characterize this phenomenon are identified. Particular attention is paid to the factors and mechanisms of identity formation. The analysis focuses on the influence of historical memory on the formation of Ukrainian identity.

In subsection 1.1. "Theoretical understanding of the concept of "identity" in a historical and philosophical perspective" an analysis of the concept of "identity" in a historical and philosophical context is carried out, which allows us to identify the stages of transformation of this concept and its key components in different eras. In ancient philosophy (Plato, Aristotle) identity was interpreted as an unchanging essence associated with the identity of the object to itself. In the Middle Ages (Augustine the Blessed, Thomas Aquinas) the concept acquired a theological content and was defined through the attitude towards God and the eternal soul. Since modern times (R. Descartes, J. Locke, B. Spinoza) the concept of identity has acquired a dynamic character, which is associated with individual experience, self-awareness and rational thinking. In the 20th century, there was a shift towards understanding identity as a social construct (E. Hoffman, A. Giddens) under the influence of cultural, economic and political factors. In postmodernist theories (M. Foucault, Y. Habermas) attention was focused on the fragmentation, plurality and contextuality of identities, which contributed to the formation of new methodological approaches to analysis.

In subsection 1.2. “Identity structure: conceptual approaches and mechanisms of formation”, a systematic analysis of the identity structure is carried out. Key approaches to the study of identity in modern scientific discourse are identified, and its hierarchical model is substantiated, which includes three levels: cultural and civilizational (macro-level), national (meso-level) and regional (micro-level).

The cultural-civilizational level (macrolevel) encompasses the integration of identity within broad civilizational or cultural spaces characterized by shared historical experience, traditions, linguistic and cultural features (European identity). This level determines the affiliation of social groups to a certain cultural code and ensures the continuity of civilizational development.

The national level (mesolevel) reflects belonging to a nation as a political and cultural community united by common historical narratives, language, traditions, a system of state institutions, and symbolic space. This level performs the function of integrating citizens within the nation-state, contributing to the formation of national consciousness and the preservation of a common collective memory.

The regional level (microlevel) represents a local identity associated with a certain territorial community (region, oblast, city or village). Its formation is due to the specifics of the historical development of the region, linguistic features, local traditions and certain socio-economic factors. Regional identity can be the basis for national consolidation or, conversely, be a factor of sub-identity, requiring special mechanisms of integration into the national space.

Special attention is paid to the analysis of the main determinants of identity formation, among which language, education and family play a key role. The choice of these factors is due to their ability to ensure the connection of the individual with national and cultural values, preserving collective memory and promoting integration into society. The component model of identity, which is based on three key elements, namely language, education and family, is based on their systemic role in the formation of a holistic identification space of the individual. Language forms the cognitive and emotional basis of the individual, determines national belonging and provides access to cultural and historical heritage. Education appears as an institutional mechanism that consolidates the values and traditions of national culture, as well as disseminates knowledge about them among wide segments of the population. The family transmits basic cultural and moral values, lays the foundation for the personal perception of culture, traditions and language.

In subsection 1.3. "The influence of historical memory on the formation of Ukrainian identity" an analysis of the influence of collective memory on the formation of Ukrainian identity is carried out. Attention is focused on key historical events that influenced the collective consciousness of the Ukrainians. Among them are the periods of statehood; stateless existence, repressive and colonization policies of the metropolises. These events are interpreted as traumatic experiences that record specific mechanisms of historical memory that determine the structuring of national self-perception.

Special attention is paid to the study of the phenomenon of heroic memory, which is actualized through the prism of the historical narrative about the Cossacks of the 15th-18th centuries. It is proven that the Cossacks perform the function of a symbolic core of collective identity, personifying the embodiment of the ideas of the struggle for freedom, self-government and spiritual and cultural identity. The emphasis is on the role of historical figures, in particular the hetmans Bohdan Khmelnytsky and Ivan Mazepa, whose images have become entrenched in historical memory as the embodiment of leadership, strategy and the national ideal. Historical memory plays not only a preserving but also a constructive function, ensuring the continuity of the national narrative, strengthening identification mechanisms within Ukrainian society and contributing to the formation of unity in the face of modern challenges.

The second section, “REGIONAL ASPECTS OF UKRAINIAN IDENTITY IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL TRANSFORMATIONS,” examines the formation and transformation of Ukrainian identity in the context of modern socio-cultural changes. Particular attention is paid to the comparative analysis of rural and urban identities in different regions, which allows us to identify the specifics of differences in cultural orientations and social values of these regions.

In subsection 2.1. "Regional Identity: Content, Types and Features of Formation", the main mechanisms and factors (historical, cultural, economic, social and geographical) that influence the formation of both Ukrainian and regional identities are analyzed.

The selected factors are considered as a complex of interrelated determinants that influence the process of identity formation. The choice of these factors is due to their ability to act within logically consistent and cause-and-effect relationships, which allows for a deeper understanding of the specifics of identity changes in modern Ukrainian society.

Historical factors play a decisive role, representing the fundamental basis of collective self-awareness. They shape historical memory, determine value orientations and the symbolic world of the community, creating a common narrative that contributes to the integration of individuals into broader social structures. The past, fixed in social representations, ensures the continuity and heredity of identity across generations.

Cultural factors, which are a logical extension of historical experience, function as carriers and translators of identity content. Through language, ritual, artistic creativity, religious practices, and other forms of cultural expression, images of community, the boundaries of what is acceptable and forbidden, as well as models of self-identification that support the integrity of a common cultural space are formed.

The economic component determines the material basis of identity, influencing the social conditions of existence, the distribution of resources, access to labor and social benefits. It is the economy that sets the parameters of social mobility and opportunities for individual and collective development, which forms the prerequisites for various types of social identification.

Social factors cover a wide range of structural and communicative aspects of society: from demographic characteristics to the features of social interaction. These factors determine typical patterns of behavior, norms of coexistence and forms of participation in public life, influencing the way representatives of individual groups perceive themselves.

Geographical components, although they do not directly influence the formation of identity, create a spatial framework for the functioning of other factors. The features of the geographical location, natural environment, resource potential

and spatial organization of settlements significantly affect the specifics of historical, economic, cultural and social processes that unfold in the relevant territory.

Aspects of the formation of regional identity in rural and urban environments are studied. Regional identity has its own unique features in rural and urban environments, which are determined by the specifics of living conditions, social relations and cultural environment. The study of these aspects is important for understanding how spatial-geographical, social and cultural factors form different types of regional identity within the same national community.

Subsection 2.2. “Regional identity in cultural, linguistic, and historical manifestations as a factor in the structure of Ukrainian identity” analyzes the regional level of Ukrainian identity and presents the results of a survey of Ukrainian university applicants regarding their regional identity.

The regional level is defined as the basic level for the formation of Ukrainian identity, therefore the study pays attention to the issues of zoning of Ukraine and the peculiarities of population identification in each of the regions. The analysis of macroregions was carried out based on the approach proposed by A. Tkachuk, who identified three macroregions of Ukraine - "Frontier", "Support" and "Rear". The "Frontier" region includes Odessa, Mykolaiv, Kherson, Zaporizhia, Donetsk, Luhansk, Kharkiv, Sumy and Chernihiv regions, in which military operations are being conducted. The "Support" region unites Dnipropetrovsk, Poltava, Kyiv, Cherkasy, Kirovohrad and Zhytomyr regions, which perform the strategic function of logistics supply and support. The "Rear" region includes Vinnytsia, Khmelnytskyi, Ternopil, Chernivtsi, Volyn, Rivne, Lviv, Ivano-Frankivsk and Zakarpattia regions. These territories have the highest level of security, which allows them to be used as centers of economic recovery of the state. Significant differences between the regions are due to historical cultural and social factors, reinforced by the factor of the Russian-Ukrainian war.

Based on this division, a survey was conducted on rural and urban identity among higher education applicants from different regions of Ukraine. Applicants studying in the specialties "International Relations" and "Political Science" of four

universities participated in the study: the National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine, the P. Mohyla Black Sea National University, the I. Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, and the G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. The choice of these higher education institutions is due to their representativeness in terms of the region of location.

Among the respondents in the region designated as “Rear”, rural identity dominates. In turn, in the “Frontier” region, urban identity prevails, which is the result of a high level of urbanization and economic modernization of the macroregion as a whole. The high level of development of urban areas, industrialization and active information exchange contribute to the formation of a more modern and urban identity, focused on global processes. Respondents from the “Opora” region demonstrated a balance of rural and urban identities.

In general, we can state that the strengthening of intercultural influences is due to the proximity to various cultural and political centers, which weakens local attachments and contributes to the formation of more cosmopolitan orientations.

In subsection 2.3. "Interaction of socio-cultural aspects of Ukrainian and European identities in intercultural communication" historical parallels of the formation of Ukrainian and European identities through common historical traumas, political, social and cultural events are highlighted. Their mutual influence on the formation of identities is analyzed. The expediency of considering Europe as a reference space is substantiated, since the countries of this region have a common historical experience, in particular colonial subordination, the struggle for national subjectivity, and the long-term ideological influence of imperial political regimes. A detailed consideration of the mechanisms of influence of European identity on Ukrainian shows that the values of Europe have not only an external influence, but are also integrated into the internal structure of Ukrainian identity. This process ensures a harmonious combination of Ukrainian national identity with European values and the ability to effectively adapt to global challenges.

The third chapter, “UKRAINIAN IDENTITY IN THE CHALLENGES OF CONTEMPORARY TIME,” examines the challenges and threats to Ukrainian identity.

In subsection 3.1. “Challenges and threats to Ukrainian identity”, a systematic analysis of the hierarchy of challenges and threats that determine the processes of transformation and preservation of Ukrainian identity is carried out. The key challenges in this context are globalization, migration and war. Globalization is presented as a two-faceted phenomenon: on the one hand, it contributes to the spread of intercultural dialogue and communication, and on the other, it creates a threat of unification of cultural practices, which can cause the erosion of national identification features. Of particular relevance in this context is the problem of preserving Ukrainian identity in conditions of increased transnational interaction.

Migration processes, both internal and external, are analyzed through the prism of their impact on the social structure and cultural connection of individuals with the national community. It is established that prolonged or permanent integration into other cultural environments may be accompanied by the loss of elements of Ukrainian identity. This necessitates the strengthening of the state's cultural policy at the level of diasporas and Ukrainian communities abroad.

Special attention is paid to the impact of the full-scale Russian-Ukrainian war as a radical challenge that activated the processes of rethinking Ukrainian and regional identities. The war appears not only as a destructive factor, but also as a factor in the mobilization of national consciousness, the consolidation of society, and the strengthening of Ukrainian self-identification.

The result of the complex action of other external and internal challenges and threats, in particular cultural expansion, prolonged aggressive propaganda, disinformation, etc. is an identity crisis. Overcoming this crisis requires the formation of sustainable mechanisms to support national memory and the development of institutions capable of contributing to the strengthening of identity orientations in Ukrainian society.

Subsection 3.2. “Ukrainian Identity in the Conditions of the Russian-Ukrainian War” presents the results of a survey on the identity of students of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine in the dynamics from 2021 to 2024. The dynamics of changes in identity among the student community in the conditions of the Russian-Ukrainian war are analyzed.

Analysis of the survey results showed a statistically significant increase in the use of Ukrainian as the main language for communication at home in 2024 compared to 2021. Such positive dynamics in the language preferences of respondents confirms the trend towards strengthening Ukrainian identity through language as the main element of self-identification. It indicates the strengthening of the positions of the Ukrainian in various spheres of life. Another important result of the study was a significant increase in the share of students who recognize Ukrainian as their native language. This is an important step in strengthening national consciousness, recognizing language as one of the main factors that form the cultural identity of the nation.

The results of the study also show that the perception of Ukraine as the Motherland among education seekers remained stable during the studied period. This indicator indicates the preservation of a stable sense of national belonging, Ukrainian identity. Stability in the perception of Ukraine as the Motherland is an important element for preserving national unity in the face of globalization challenges and political transformations.

In subsection 3.3. “Prospects for the development of Ukrainian identity in a globalized world”, proposals have been formulated for territorial communities regarding strategies for restoring the regional identity of Ukrainians after the liberation of the temporarily occupied territories of Donetsk and Luhansk regions. These proposals are based on the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Strategy for Strengthening Ukrainian National and Civic Identity for the Period Until 2030 and Approval of the Operational Plan of Measures for Its Implementation in 2023–2025” dated December 15, 2023 No. 1322. Localized measures are proposed taking into account the specifics of the deoccupied

territories, in particular, the importance of restoring Ukrainian identity through the implementation of an information campaign, the development of educational initiatives, cultural projects, compliance with language policy, and the provision of various high-quality social services is emphasized. The choice of these areas is justified by their key role in the process of reintegration of territories, ensuring national unity and promoting the stability of Ukrainian identity. results of work.

Keywords: identity, national identity, Ukrainian identity, regional identity, mentality, nation, historical memory, collective memory, European identity, self-identification, rural identity, urban identity, war, Russian-Ukrainian war, personality, information society, information globalization, transformation of national identity, socio-cultural transformations, historical trauma, multiculturalism, patriotism, society, humanism.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України

1. Шеховцова В.А. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія, 11(3), 2020. 146–152. https://doi.org/10.31548/hspedagog2020.03.146

2. Шеховцова-Бурянова В.А. Особливості регіональної ідентичності українців. Актуальні проблеми філософії та соціології №29, 2021. С. 54–58. https://doi.org/10.32837/apfs.v0i29.960

3. Шеховцова-Бурянова В.А. Особливості міської ідентичності як вид локальної ідентичності. Актуальні проблеми філософії та соціології №31, 2021. С. 33–37. https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.999

4. Шеховцова-Бурянова В.А. Мова як головна ознака ідентичності української нації. Національного університету біоресурсів і природокористування України. «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія», № 3, 2022. С. 198–203. https://doi.org/ 10.31548/hspedagog13(3).2022.198-203

5. Шеховцова-Бурянова В.А. Поняття європейської ідентичності та її значення для політики ЄС. Національного університету біоресурсів і природокористування України. «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія», № 4, 2022. С. 175–180. https://doi.org/10.31548/hspedagog13(4).2022.175-180

6. Шеховцова-Бурянова В.А. The influence of the Revolution of Dignity on the national identity of Ukrainians. Національного університету біоресурсів і природокористування України. «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія», № 4, 2023. С. 218–223. https://doi.org/10.31548/hspedagog14(4).2023.218-223

Статті у наукових періодичних міжнародних видань

7. Shekhovtsova-Burianova V. (2021). Archetype as the foundation of the ukrainians' worldview. European philosophical and historical discourse, 2021, Volume 7, Issue 3, DOI: 10.46340/ephd.2021.7.3 81-84

Статті в інших наукових виданнях

8. Шеховцова В. А. Вплив менталітету на сучасну економічну сферу держави. Virtus. 2020. № 47. С. 32–34.

9. Шеховцова-Бурянова В. А. Міграція як проблема національної ідентичності в Європі. Гуманітарний корпус. 2021. Т. 2. Вип. 41. С. 117–118.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Шеховцова В. А. Формування української ідентичності через призму економіки. Проблема ідентичності у XXI ст.: Міжвузівський науково-методичний семінар, м. Київ, 15 жовтня 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. С. 14–16.

11. Шеховцова В. А. Формування національної ідентичності в епоху глобалізації. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: Міжвузівський

науково-методичний семінар, м. Київ, 17 листопада 2020 року: тези доповіді. Київ, 2020. С. 57–58.

12. Шеховцова В. А. Соціально-історичні етапи формування української ментальності. Fundamental and applied research in the modern world: International scientific and practical conference, Boston, USA, 18–20 листопада 2020 року: тези доповіді. Boston, 2020. С. 1014-1018.

13. Шеховцова В. А. Релігійна ідентичність на Донбасі в післявоєнному періоді. Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського суспільства в Україні: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 29–30 січня 2021 року: тези доповіді. Львів, 2021. С. 37–40.

14. Шеховцова В. А. Мова як елемент української ідентичності. Соціокомунікативний простір України: історія та сьогодення (до 150-річчя від дня народження Лесі Українки): IV Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 25–26 лютого 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 145–147.

15. Шеховцова В. А. Вплив міграції на національну ідентичність. Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 26–27 березня 2021 року: тези доповіді. Львів, 2021. С. 7–10.

16. Шеховцова В. А. Особливості української ідентичності на Слобожанщині в епоху бароко. Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального: III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Київ, 30 березня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 12–14.

17. Шеховцова-Бурянова В. А. Колективна пам’ять як чинник формування національної ідентичності. У полоні спогадів: Україна у пошуках власної ідентичності: науково-практичний семінар у рамках Всеукраїнських Сковородинських навчань «Пізнай себе», м. Київ, 23 квітня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 12–14.

18. Шеховцова В. А. Вплив релігії на процес формування ідентичності. Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу: ІІІ Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького), м. Київ, 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 204–206.

19. Шеховцова-Бурянова В. А. Психоаналітична концепція феномена ідентичності Е. Еріксона. Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії: Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 24–25 вересня 2021 року: тези доповіді. Львів, 2021. С. 28–31.

20. Шеховцова-Бурянова В. А. Міграція як проблема національної ідентичності в Європі. Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія і практика: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 26 березня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 44–45.

21. Shekhovtsova-Burianova V. Psychoanalytical concept of the phenomenon of identity by J. Marcia and E. Waterman. Topical issues of modern science, society and education: International scientific and practical conference, Kharkiv, September 05-07, 2021. Kharkiv, 2021. С. 134–136.

22. Shekhovtsova-Burianova V. The influence of the Ukrainian revolution of 1917–1921 on Ukrainian identity. Громадсько-політична та наукова діяльність М. С. Грушевського в міжнародному вимірі (до 155-річчя від дня народження): Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 23–24 вересня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 62–63.

23. Shekhovtsova-Burianova V. A. Beliefs and superstitions of the Ukrainian people as a manifestation of national identity. International scientific innovations in human life: 4th International scientific and practical conference, Manchester, United Kingdom, August 04-06, 2021. Manchester, 2021. P. 532–536.

24. Shekhovtsova-Burianova V. A. Krymsky's views on the national identity of Ukrainians. Україна між Сходом і Заходом: проблеми і перспективи міжкультурної комунікації (до 150-річчя від дня народження Агатангела Кримського): Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 21–22 жовтня 2021 року: тези доповіді. Київ, 2021. С. 231–232.

25. Шеховцова-Бурянова В. А. Самоідентифікація як чинник саморозвитку особистості. Роль і значення людини в трансформації соціальних практик: минуле і сучасність: Всеукраїнський науково-практичний онлайн-семінар в рамках проєкту X-ті Всеукраїнські Сковородинські навчання «Пізнай себе», м. Київ, 12 травня 2022 року: тези доповіді. Київ, 2022. С. 3–4.

26. Шеховцова-Бурянова В. А. Роль філософської спадщини Г. Сковороди у формуванні української національної ідентичності. Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації (до 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди): Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 10–11 листопада 2022 року: тези доповіді. Київ, 2022. С. 32–33.

27. Корецька Б. О., **Шеховцова-Бурянова В. А.** Архетип як фундамент ментальності українців. Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації (до 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди): Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 10–11 листопада 2022 року: тези доповіді. Київ, 2022. С. 214–215.

28. Шеховцова-Бурянова В. А. Сутність та складові поняття «інтерактивні методи навчання». Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: VII Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 9–10 лютого 2023 року: тези доповіді. Львів, 2023. С. 30–32.

29. Шеховцова-Бурянова В. А. Структура міської ідентичності. Зимові наукові читання: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Кропивницький, 6 лютого 2023 року: тези доповіді. Кропивницький, 2023. С. 228–230.

30. Шеховцова-Бурянова В. А Соціальна ідентичність як психологічний феномен. Перспективні напрямки наукових досліджень: CXXIX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, м. Київ, 21 серпня 2023 року: тези доповіді. Київ, 2023. С. 114–116.

31. Шеховцова-Бурянова В. А Patriotism as a key factor in the formation of national identity. Теорія і практика сучасної науки та освіти: Міжнародна конференція, м. Львів, 9–10 листопада 2023 року: тези доповіді. Львів, 2023. С. 91–93.

32. Шеховцова-Бурянова В. А. Національна ідентичність в умовах глобалізаційних процесів: виклики, адаптація та збереження культурної самобутності. Освіта і наука в умовах викликів і загроз. Внесок молодих вчених у сталий розвиток: Міжнародна конференція, м. Київ, 21 листопада 2024 року: тези доповіді. Київ, 2024. С. 57–59.

33. Шеховцова-Бурянова В. А. Вплив голодомору на формування колективної травми українців. Геноциди в історичному та сучасному контекстах: уроки для людства: Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів, м. Ужгород, 07 листопада 2024 року: тези доповіді. Ужгород, 2024. С. 142–145.

34. Шеховцова-Бурянова В. А. Міжкультурна комунікація у вищій освіті: виклики і можливості для збереження національної ідентичності. Глобальні виклики: суспільство, держава, людина: II Міжнародна студентсько-аспірантська науково-практична конференція, м. Львів, 15 листопада 2024 року: тези доповіді. Львів, 2024. С. 151–153.

35. Шеховцова-Бурянова В. А Роль мови у збереженні національних традицій в умовах глобалізації. Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика: VI Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Полтава, 14 листопада 2024 року: тези доповіді. Полтава, 2024. С. 86–89.

36. Шеховцова-Бурянова В. А. Вплив революції гідності на колективну пам’ять українців. Ціна свободи: від Української революції 1917–1921 рр. до російсько-української війни: II Міжнародна наукова конференція, м. Київ, 22–23 листопада 2024 року: тези доповіді. Київ, 2024. С. 63–66.

37. Шеховцова-Бурянова В. А Гендер і українська ідентичність: жіночі голоси в національній історії. Ucraina libertatem. Трансформація гуманітарної сфери та культурного простору під впливом війни: Міжнародна науково-

практична конференція, м. Львів, 1–2 листопада 2024 року: тези доповіді. Львів –Торунь, 2024. С. 90–92.

38. Shekhovtsova-Burianova V. A. The interaction of socio-cultural aspects of European and Ukrainian national identities in intercultural communication. Теорія і практика сучасної науки та освіти: XIV Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 9–10 січня 2025 року: тези доповіді. Львів, 2025. С. 77–78.

39. Shekhovtsova-Burianova V. A. The role of national identity in the socio-economic reconstruction of deoccupied territories in Ukraine. Інвестиційні та інноваційні інструменти для ревіталізації деокупованих територій України: Міжнародна науково-практична конференція, м. Івано-Франківськ, 23 січня 2025 року: тези доповіді. Івано-Франківськ, 2025. С. 45–47.

40. Shekhovtsova-Burianova V. A. Challenges and threats to national and regional identity for Ukraine. Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти: XIV Міжнародна науково-практична конференція, м. Львів, 29–30 січня 2025 року: тези доповіді. Львів, 2025. С. 59–60.

41. Шеховцова-Бурянова В. А. Освіта як інструмент культурної дипломатії та формування національної ідентичності. Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку: VIII Міжнародна науково-методична конференція, м. Одеса, 6–7 березня 2025 року: тези доповіді. Одеса, 2025. С. 67–68.

42. Shekhovtsova-Burianova V. A. Religious identity and globalization: challenges and prospects. Релігія, релігійна ідентичність та релігійні конфлікти у сучасному світі: Міжнародна науково-практична конференція, м. Житомир, 27 березня 2025 року: тези доповіді. Житомир, 2025. С. 96–98.

43. Шеховцова-Бурянова В. А. Взаємовплив соціокультурних аспектів європейської та української ідентичностей у міжкультурній комунікації. Міжнародна і міжкультурна комунікація у формуванні іміджу України: стратегії розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 1 травня 2025 року: тези доповіді. Київ: Міленіум, 2025. С. 37–38.

ЗМІСТ

ВСТУП……33

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ……43

1.1. Теоретичне осмислення поняття «ідентичність» в історико-філософській ретроспективі ……43

1.2. Структура ідентичності: концептуальні підходи та механізми формування……54

1.3. Вплив колективної пам'яті на формування української ідентичності……84

Висновки до першого розділу……115

РОЗДІЛ ІІ. РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ……119

2.1. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування……119

2.2. Регіональна ідентичність в культурних, мовних, історичних проявах як чинник структури української ідентичності ……129

2.3. Взаємовплив соціокультурних аспектів української та європейської ідентичностей у міжкультурній комунікації ……144

Висновки до другого розділу……159

РОЗДІЛ ІІІ. УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИКЛИКАХ СУЧАСНОСТІ……162

3.1. Виклики та загрози для української ідентичності ……162

3.2. Українська ідентичність в умовах російсько-української війни……172

3.3. Перспективи розвитку української ідентичності в глобалізованому світі……179

Висновки до третього розділу……193

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ……196

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..203
ДОДАТКИ……...232

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дисертації визначається сучасними соціокультурними трансформаціями, які впливають на зміни української ідентичності в умовах глобалізації, міграційних процесів, російсько-української війни тощо. Дослідження є важливим з огляду на необхідність наукового осмислення тих змін, що спричиняють трансформації ідентичностей, як української в цілому, так і регіональної. Російсько-українська війна стала потужним каталізатором не лише політичних, але й глибоких соціокультурних змін, зокрема у сфері формування української ідентичності. Такі зміни потребують ретельного вивчення та філософського осмислення. В умовах воєнної агресії з боку Росії, що триває вже понад одинадцять років, активізуються процеси усвідомлення національної самості, патріотичних почуттів, які проявляються у консолідації українців навколо захисту територіальної цілісності та суверенітету держави.

Російське вторгнення в Україну активізує процеси переоцінки історичних подій та переформатування колективної пам'яті. Ці процеси формують новий національний дискурс, який впливає на визначення національних ідеалів і цінностей. Означені процеси в умовах зовнішніх загроз позначилися на посиленні інтересу до національної історії, культури, мови, а також на прагненні до збереження й зміцнення української ідентичності. Дослідження цих змін є ключовим для розуміння сучасних соціокультурних процесів в Україні, оскільки саме ці процеси безпосередньо впливають на формування нових моделей поведінки, соціальних відносин і громадянської відповідальності. Розуміння цих процесів дозволяє прогнозувати подальший розвиток української ідентичності, визначати її стійкість перед сучасними викликами та спрямовувати національну політику на підтримку та зміцнення національної свідомості в умовах динамічних соціокультурних змін.

Дослідження соціокультурних трансформацій української ідентичності є критично важливим для всебічного наукового осмислення процесів еволюції

національної свідомості в Україні. Це дослідження дозволяє не лише розкрити механізми, через які відбувається формування та переосмислення української ідентичності в умовах війни, але й сприяє глибшому розумінню того, як зовнішні та внутрішні соціокультурні чинники впливають на історичну пам'ять, національний характер та суспільні цінності. Результати такого дослідження можуть стати основою для формування стратегій, спрямованих на збереження та зміцнення української ідентичності в умовах сучасних викликів та змін.

Національна ідентичність неодноразово ставала об'єктом пильної уваги багатьох зарубіжних вчених, серед яких Б. Андерсон, П. Брукер, М. Гібернау, Е. Гоффман, Е. Еріксон, Е. Ренан, Е. Сміт, Ч. Тейлор, Ф. Фукуяма та ін.

В українській науці питання національної ідентичності досліджували такі вчені, як Т. Андрущенко, А. Артеменко, А. Бойко, І. Вільчинська, Т. Воропаєва, Я. Грицак, Р. Додонов, В. Кремень, В. Культенко, І. Майданюк, Л. Нагорна, С. Пирожков, А. Ручка, І. Савицька, М. Степико, С. Сторожук, В. Табачковський, О. Ткаченко, Н. Хамітов та ін.

Вивченням колективної травми та пам'яті займалися такі зарубіжні автори, як А. Ассманн, А. Верманн, М. Гальбвакс, Е. Дюркгайм, К. Карут, П. Коннертон, П. Нора, Е. Тонкін та інші.

У вітчизняній науці проблеми колективної травми та пам'яті аналізували: Л. Азарова, Н. Бевз, О. Бойко, М. Грушевський, В. Додонова, І. Маховська, Л. Пиріг, О. Піддубна, С. Сегеда, Т. Цимбал та інші.

Чинники формування ідентичності були предметом закордонних наукових досліджень З. Баумана, М. Вебера, Й. Гердера, Е. Гідденса, М. Кастелса, А. Шюца та інших.

Розгляд чинників формування ідентичності знаходимо в працях таких вітчизняних науковців як О. Дєдуш, В. Кремень, М. Міщенко, Л. Нагорна та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з виконанням завдань перспективного плану розвитку

наукового напряму «Гуманітарні науки та мистецтво» Національного університету біоресурсів і природокористування України, «Українська ідентичність в умовах глобальних міграційних процесів» (№ 0121U113572). (08.2021-12. 2021) договір № БФ/ 40-2021від 02.08.2021 р.; фундаментального дослідження «Міжкультурна комунікація в соціальних практиках як фактор формування цивілізаційної ідентичності громадян України в повоєнний період» (№0124U001461), договір № 110/3-ф-2024 з 15 січня 2024.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу процесів формування української ідентичності в умовах соціокультурних трансформацій.

Завдання дослідження:

1) дослідити дискурс поняття ідентичності в історичному та соціокультурному контексті;

2) з'ясувати роль історичної травми як чинника формування української ідентичності;

3) розглянути особливості формування регіональної ідентичності та сутнісні характеристики сільської та міської ідентичностей;

4) проаналізувати виклики та загрози для української ідентичності;

5) порівняти особливості української та європейської ідентичностей в контексті міжкультурної комунікації;

6) дослідити трансформації української ідентичності в умовах російсько-української війни.

Об'єктом дослідження є феномен української ідентичністі.

Предметом дослідження є особливості формування ідентичностей сучасних українців в контексті актуальних соціокультурних трансформацій.

Методи дослідження. В дисертації використовується *порівняльно-історичний та проблемно-хронологічний методи, метод соціологічного опитування, методи аналізу та синтезу.*

Порівняльно-історичний метод застосовано для аналізу впливів історичних подій на формування української ідентичності. Завдяки цьому

методу досліджено історичні факти, які вплинули на формування історичної пам'яті та української ідентичності. Простежено вплив історичної травми на колективну самосвідомість (підрозділ 1.3.). Розглянуто роль політичних, соціальних та культурних подій у формуванні української ідентичності. Використання цього методу уможливлює усвідомлення того, які конкретні історичні події та явища вплинули на самосвідомість та ідентичність нації загалом та регіонів зокрема (підрозділ 2.3.).

Проблемно-хронологічний метод передбачає поділ широкої проблематики на вужчі її аспекти, які розглядаються в хронологічному порядку. Здійснено дослідження відмінних рис регіональної ідентичності на певних хронологічних відрізках української історії, що допомагає виявити їхні загальні тенденції та унікальні особливості (підрозділ 2.2.).

Метод соціологічного опитування було застосовано для декількох етапів анкетування здобувачів вищої освіти України. З метою визначення типу регіональної ідентичності в умовах російсько-української війни відбулося опитування здобувачів чотирьох закладів вищої освіти (підрозділ 2.2.). Це дозволило дослідити українську ідентичність здобувачів, розкрити унікальні риси та динаміку змін свідомості цієї спільноти (підрозділ 3.2.).

Використання методів аналізу та синтезу дало змогу здійснити аналіз теоретичних підходів до розуміння поняття «ідентичність», уточнити концептуальні й теоретичні основи, на яких ґрунтується виконане дослідження (підрозділ 1.1.). Проаналізовано й основні механізми, що впливають на формування української та регіональної ідентичностей. Такий аналіз став у нагоді в розкритті ключових аспектів процесу формування ідентичностей в різних соціокультурних контекстах (підрозділ 2.1.). Досліджено різноманітні аспекти, що становлять потенційні небезпеки для української ідентичності, зокрема вплив російсько-української війни на її формування та збереження. Принагідно метод аналізу використано для розкриття різних аспектів цих впливів та їхніх наслідків (підрозділ 3.1.). Метод

синтезу дозволив дослідити єдність чинників та механізмів, що впливають на формування української ідентичності (підрозділ 1.2.).

Теоретико-методологічна основа дослідження. Дослідження ґрунтується на інтеграції міждисциплінарних підходів, а саме: системно-історичного, соціально-конструктивістського, соціокультурного підходів.

Системно-історичний підхід забезпечив дослідження ґенези української та регіональної ідентичностей українців як складних соціальних систем, що еволюціонують під впливом історичних, соціокультурних, політичних та економічних чинників.

Соціально-конструктивістський підхід дозволив розкрити процеси соціального конструювання української ідентичності, підкреслюючи роль історичної травми та колективної пам'яті у їх формуванні. Компаративістський метод застосовано для порівняльного аналізу формування української та регіональної ідентичностей у сільських та міських громадах України, що дало змогу виявити тотожності та відмінності у цих процесах.

Соціокультурний підхід використано для аналізу впливу культурних, історичних та політичних чинників на формування ідентичності, зокрема в умовах російсько-української війни.

Експериментальна база дослідження. Експериментальне дослідження проводилося з 2021 р. до 2024 р. на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України, а також у 2024 р. на базі Чорноморського національного університету імені П. Могили, Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що здійснено комплексний філософський аналіз складного феномену української ідентичності у контексті сучасних соціокультурних трансформацій. У дисертації:

вперше:

– проаналізовано особливості проявів регіональної ідентичності серед здобувачів вищої освіти України в умовах російсько-української війни. Аналіз здійснювався на основі сучасного підходу, запропонованого А. Ткачуком, який виділив три макрорегіони України – «Фронтир», «Опора» та «Тил». Зокрема, виявлено, що в макрорегіоні «Тил», домінує сільська ідентичність. У свою чергу, в макрорегіоні «Фронтир» переважає міська ідентичність, що є результатом високого рівня урбанізації та економічної модернізації макрорегіону в цілому. Високий рівень розвитку міських територій, індустріалізація та активний обмін інформацією сприяють формуванню більш сучасної та урбаністичної ідентичності, орієнтованої на глобальні процеси. Опитані з регіону «Опора» продемонстрували баланс сільської та міської ідентичностей. В цілому можемо констатувати, що посилення міжкультурних впливів зумовлене наближенням до різних культурних та політичних центрів, що ослаблює локальні прив'язаності та сприяє формуванню більш космополітичних орієнтирів.

Виявлено вплив російсько-української війни на процеси самоідентифікації здобувачів вищої освіти університетів України, що дозволило розкрити динаміку змін у їхніх світоглядних настановах і ціннісних орієнтаціях в умовах воєнного стану. Дослідження продемонструвало, як війна сприяє трансформації української ідентичності, посиленню патріотичних настроїв та зміцненню національної свідомості серед молоді;

дістали подальшого розвитку:

– поняття «українська ідентичність». Українську ідентичність визначено як цілісне утворення, що синтезує національні, етнічні, регіональні (сільські, міські) та індивідуальні складові в межах національно-культурного ментального поля. Українська ідентичність розглядається як багатоаспектний конструкт, що включає культурний, мовний, історичний, соціальний виміри. Взаємодія цих елементів формує цілісну структуру, яка забезпечує об'єднання

українського суспільства, визначаючи його самосвідомість, культурну приналежність та взаємозв'язок між різними соціальними групами в межах національного контексту. Вона не обмежується лише етнічною приналежністю, а охоплює всіх людей, які поділяють спільні цінності та ідентифікують себе з українським соціокультурним простором;

– дослідження дискурсу поняття «ідентичність». Здійснено порівняльний аналіз понять «українська ідентичність», «національна ідентичність», «регіональна ідентичність», «сільська/міська ідентичність»;

– філософська рефлексія щодо ролі історичної травми як одного з чинників формування української ідентичності. Доведено, що історична травма є ключовим чинником консолідації нації та основою для вивчення процесів націєтворення. Виявлено регіональні відмінності у сприйнятті історичних травм. Розширено концепцію української ідентичності через введення поняття «героїчної пам'яті», яка відіграє важливу роль у конструюванні національного наративу, формуванні патріотичного світогляду та закріпленні ідентифікаційних маркерів української спільноти;

– аналіз основних викликів та загроз для української ідентичності у контексті сучасних політичних, соціальних і культурних реалій. Досліджено чинники, що впливають на формування української ідентичності в умовах глобалізації та соціальних криз;

– вивчення механізмів формування сільської та міської ідентичності в Україні. Виявлено тотожність та відмінність у соціокультурних та ціннісних орієнтаціях сільських і міських громад, та вплив цих орієнтацій на структуру української ідентичності;

уточнено:

– зміст дослідження історичних паралелей формування української та європейської ідентичностей в контексті спільного історичного досвіду та міжкультурної комунікації, що дало змогу констатувати дотичність української ідентичності до європейської;

– положення про еволюцію світоглядних парадигм у різні історичні періоди та їх вплив на зміни української ідентичності та формування сучасної національної свідомості.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть слугувати для розробки практичних рекомендацій з підтримки та розвитку національної та регіональної ідентичностей в умовах сучасного соціокультурного середовища.

Наукові результати дослідження можуть бути використані для розробки ефективних стратегій і програм з підтримки української ідентичності на різних рівнях, включаючи рекомендації для територіальних громад щодо відновлення української ідентичності на деокупованих територіях України.

Упровадження результатів дослідження. Проведено 5 науково-практичних семінарів, а саме: «Національна українська ідентичність очима молодих науковців» (11 травня 2023 р.), https://nubip.edu.ua/node/130387; «Голодомор 1932-1933 років: геноцид української нації» (23 листопада 2023 р.), https://nubip.edu.ua/node/137900; «Національна українська ідентичність очима молодих науковців» (09 травня 2024 р.), https://nubip.edu.ua/node/147399; «Національна ідентичність на тлі глобальних конфліктів» (14 листопада 2024 р.) https://nubip.edu.ua/node/155831, «Національна українська ідентичність очима молодих науковців» (14 травня 2025 р.) https://nubip.edu.ua/node/166047.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, круглих столах та педагогічних читаннях різного рівня, зокрема: Міжвузівському науково-методичному семінарі «Проблема ідентичності у XXI ст.» (м. Київ, 2020 р.); Міжвузівському науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми сучасної науки та освіти» (м. Київ, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Fundamental and applied research in the modern world» (м. Бостон, США, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Історія, проблеми та необхідні умови становлення громадянського

суспільства в Україні» (м. Львів, 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціокомунікативний простір України: історія та сьогодення (до 150-річчя від дня народження Лесі Українки)» (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього» (м. Львів, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального» (м. Київ, 2021 р.); Всеукраїнських Сковородинських навчаннях «Пізнай себе» (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького) (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Харківські читання» (м. Харків, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального» (м. Вінниця, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «International scientific innovations in human life» (м. Манчестер, Велика Британія, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації» (до 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди (м. Київ, 2022 р.); Науково-практичному семінарі «Національна українська ідентичність очима молодих науковців» (м. Київ, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти» (м. Львів, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Зимові наукові читання» (м. Кропивницький, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні гуманітарні дослідження молодих науковців у глобалізаційному світі: виклики, інновації, безпека» (м. Київ, 2023 р.); Науково-практичному семінарі «Голодомор 1932-1933 років: геноцид української нації». До 90-х роковин Голодомору-геноциду в Україні (м. Київ, 2023 р.); Науково-практичному семінарі «Національна українська ідентичність очима молодих науковців» (м. Київ, 2024 р.); Міжнародній конференції «Освіта і наука в умовах викликів і загроз. Внесок молодих вчених в сталий розвиток» (2024 р.); Міжнародній науковій конференції студентів та аспірантів «Геноциди в

історичному та сучасному контекстах: уроки для людства» (м. Ужгород, 2024 р.); ІІ Міжнародній студентсько-аспірантській науково-практичній конференції «Глобальні виклики: суспільство, держава, людина» (м. Львів, 2024 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика» (м. Полтава, 2024 р.); ІІ Міжнародній науковій конференції «Ціна свободи: від Української революції 1917–1921 рр. до російсько-української війни» (м. Київ, 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ucraina libertatem. Трансформація гуманітарної сфери та культурного простору під впливом війни» (м. Львів, 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (м. Львів, 2025 р.); XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні шляхи розвитку науки і освіти» (м. Львів, 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інвестиційні та інноваційні інструменти для ревіталізації деокупованих територій України» (м. Івано-Франківськ, 2025 р.); VIII Міжнародній науково-методичній конференції «Забезпечення якості вищої освіти: проблеми та перспективи розвитку» (м. Одеса, 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Релігія, релігійна ідентичність та релігійні конфлікти у сучасному світі» (м. Житомир, 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна і міжкультурна комунікація у формуванні іміджу України: стратегії розвитку» (м. Київ, 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 43 наукових працях, з яких 1 стаття у науковому виданні іншої держави, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті в інших наукових виданнях, 34 тез наукових доповідей.

Структура дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 265 сторінок. У списку використаних джерел подано 301 найменування (із них 41 – іноземними мовами). Робота містить 57 рисунки, 2 додатки.

РОЗДІЛ І
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Теоретичне осмислення поняття «ідентичність» в історико-філософській ретроспективі

Основна мета цього підрозділу полягає у виокремленні та аналітичному розгляді широкого спектру детермінант, включаючи соціокультурне середовище, комунікативні практики, індивідуально-психологічні особливості, які колективно впливають на формування української ідентичності. Дослідження цих аспектів дозволить здійснити ґрунтовний аналіз процесів ідентифікації та їхньої ролі у сучасних суспільних реаліях.

Теоретичне осмислення поняття ідентичності в історико-філософській ретроспективі – є визначальним етапом у дослідженні, оскільки встановлює теоретичний фундамент для подальшого аналізу ідентичності. Саме теоретичне осмислення дає можливість зрозуміти розвиток поняття «ідентичність» в історичному контексті і включає в себе аналіз різних філософських концепцій, що стосуються ідентичності. Аналіз теоретичних основ ідентичності з підрозділу 1.1 дає основу для розуміння основних чинників і механізмів, які впливають на формування ідентичності (підрозділ 1.2). Підозділ 1.1 містить інформацію про етапи формування поняття ідентичності; цей матеріал створює контекст для аналізу впливу історичних подій на формування колективної пам'яті та національної ідентичності, що розглядається у підрозділі 1.3.

Дослідження історичних етапів у розумінні ідентичності дозволяє ретельно розглянути різні аспекти цього поняття, від первинного значення до сучасних теоретичних уявлень. Такий аналіз сприяє з'ясуванню базових моментів у розвитку ідентичності як концепту, виявленню різних підходів до її розуміння та ідентифікації тих аспектів, які постають важливими для

подальшого дослідження. Теоретичне осмислення ідентичності закладає підґрунтя для подальшого дослідження ідентичності – центрального поняття, яке буде використовуватись у наступних розділах для більш глибокого розуміння феномену української ідентичності.

Осмислення ідентичності в античності відбувалося через категорію тотожності. Ідентичність в епоху античності трактується як певна відносно стійка «тотожна самій собі» цілісність. Самостійність античного індивіда існувала в просторі від початку заданих космічних можливостей, і оскільки космос – це розумний початок, то свою ідентичність особистість виявляла в мисленні.

Проблема ідентичності перебувала в полі уваги таких античних філософів, як Платон, Арістотель, Плотін.

Платон у праці «Держава» [206].визначає ідентичність як певну ідею, яка охоплює все існуюче. Філософ активно використовував слово «ταύτό» («ідентичне», «тотожне», «те саме»). Він стверджує, що філософи – це «люди, здатні осягнути те, що вічно тотожне (ταύτό) самому собі…» [197, с. 206]. Але тут застосовує саме поняття «ταύτό» («тотожного»), яке має в нього космологічне значення. Платон, створив передумови для того, щоб розглядати персональну ідентичність. На його погляди вплинули метафізична система розуміння світу, що панувала в той час.

За Арістотелем, ідентичність – це тотожність, що існує внутрішньо і визначається як те, у чого матерія одна, й те, у чого сутність одна. Сутність матерії ідентичності полягає в тому, що вона, як субстанція, має два шари у своїй структурі: з одного боку, вона є ідентичністю як такою, що притаманна всім суб'єктам, а з іншого – ідентичність є унікальною та єдиною, є відмінною. Таким чином, ідентичність стає поєднанням форми і змісту.

«…Тотожність (ταύτότης) є свого роду єдність буття або речей числом більш ніж одна, або однієї, коли її розглядають як щось більше, ніж одна (наприклад, коли про неї говорять, що вона тотожна самій собі, тому що в цьому випадку її розглядають як дві)» [47, с. 164]. Арістотель не знаходить

поняттю «тотожність» («ταύτότης») місця у своїй системі десяти категорій, проте тотожність і відмінність стають у нього основними характеристиками буття. Арістотель виклав свої думки щодо інтернаціональної ідентичності. Він говорить про те, що «душа є в певному сенсі все» [47, с. 372].

Плотін, а саме у сьомій Енеаді «Про те, як і чому існує безліч ідей, і про благо», пише: «Якби ці дві сутності були зовсім тотожні, це значило б, що сам розум не виступив у них зі своєї єдності, а тому що в дійсності обидві такі сутності завжди необхідно різні, то розум, що спонукається прагненням до різноманітності, вбачає слідом за ними нову третю сутність, що містить у собі, подібно до них, поряд з тотожністю і відмінність (ετεροτης καί ταύτότης)» [207, с. 121]. У Плотіна ідентичність (ταύτότης) в цій семантичній парадигмі існує як тотожність космосу та людської душі, філософська незворушність якої повинна відповідати нерухомості зоряних світил, що свідчить про самототожність Єдиного у самому собі. У Плотіна передумовою поняття «ідентичність» був термін «іпостась» (Tstasij), який означав «здійснення», «прояв». Виходячи з його теорії еманацій можна побачити, що проблему зла він намагався вирішити у вченні про матерії. Згідно з цим вченням, результатом очищення буде споглядання, а плодом споглядання – ідентичність зі світом ідей.

У середньовічній філософії проблема ідентичності постає не менш актуальною в працях Августина Блаженного, Фоми Аквінського, Миколи Кузанського, Боеція, Абеляра.

Августин Блаженний у праці «Сповідь», докладно описує етапи свого духовного шляху і потім кризу ідентичності, що сталася з ним у юності. Він доходить висновку про необхідність божественної благодаті та потойбічної відплати. Блаженство може дати тільки істина, а досягнути її можна шляхом самопізнання. Ця істина й веде до Бога. Августин наполягає на визначенні Богом долі кожної речі та кожної людини – такі думки є характерними для всього періоду середньовіччя.

Боецій, що жив у переломний час кризи античної духовності, зробив нову спробу визначення ідентичності особистості. У своїй роботі «Розрада від філософії» він називає особистість «індивідуальною субстанцією розумної природи». Головною причиною такого тлумачення / розуміння ідентичності була християнська віра. Людина, позбавлена благодаті, нічим не відрізнялася від речей, адже тоді вона, як і речі, є минущою. Без благодаті питання ідентичності людини вирішується шляхом зміни однієї людини іншою.

П. Абеляр у праці «Діалог між філософом, іудеєм та християнином» намагався визначити ідентичність особи з позиції божественної субстанції. У Середньовіччі особисте життя вважали свідченням ідеалу. Тоді практично не було уявлень про відповідність самому собі, тобто про самоідентичність, але міркування про ідентичність зустрічаємо й у трактатах того періоду. У своїй праці «Історія моїх лих» П. Абеляр описує естетичний ідеал Середньовіччя, коли прорив до досконалого добра, відбувається шляхом утвердження себе через заперечення себе, нав'язуючи безмірним, але безмірним міряючи себе. Це виокремлення індивіда із середовища для перевірки його (індивіда) відповідності зразку випливало з концепції, згідно з якою кожна людина – образ і подоба Бога – жила постійно озираючись на нього й постійно змагаючись з іншими, які можуть бути богоподібнішими інакше, ніж та конкретна людина.

У філософії Нового часу поняття ідентичність досліджували такі філософи, як Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц, Д. Юм.

Р. Декарт розглядає ідентичність як певне «Я», як прояв суб'єктивності при вираженні сумніву щодо чогось іншого та зі збереженням упевненості у власному існуванні. Мисляча субстанція стає підґрунтям для тотожності особистості. Б. Спіноза говорить про ідентичність як про субстанцію, що творить та є створеною. Ідентичність визначається багатьма чинниками, які підтверджуються розумом та свідчать про певну властивість ідентичності. На думку Д. Юма, ідентичність потребує самостійного вивчення. Ідентичність він розуміє як «тотожність особистості», водночас ставлячи ідентичність під

сумнів. Філософ кваліфікує ідентичність як таку, що не є незмінною і раціональною.

Ідея національної ідентичності почала активно підніматися та осмислюватися як окрема філософсько-культурна проблема в межах соціогуманітарного дискурсу, починаючи з епохи Просвітництва. Саме в цей період відбувається принципова зміна уявлень про політичну організацію суспільства, про роль особистості, права людини та про джерела легітимності влади. У центрі цих змін опиняється поняття «нації», яке починає розглядатися не лише як сукупність підданих монарха, а як суб'єкт історії – цілісна, осмислена спільнота з власними кордонами, спільною культурною спадщиною, мовою, пам'яттю та колективною уявою про спільне минуле й майбутнє.

Злам у мисленні про націю був безпосередньо пов'язаний із раціоналістичною парадигмою Просвітництва, що орієнтувалася на ідеї розуму, прогресу, суспільного договору. Такі мислителі, як Ж.-Ж. Руссо, Д. Локк заклали підвалини модерного бачення громадянської спільноти, яка функціонує на основі морального вибору, автономії індивіда та колективної відповідальності. У цьому контексті нація починає розумітися як політична одиниця, що є виразом волі народу, а не династичних чи феодальних структур.

Особливу роль у становленні модерної ідеї національної ідентичності відіграла Французька революція (1789–1799). Вона стала першою подією в європейській історії, де принцип національного суверенітету був не лише проголошений, а й реалізований у конкретній політичній практиці. Уперше народ виступив як джерело легітимної влади, а держава – як втілення волі нації. Саме тоді виникає уявлення про націю як єдиний політичний колектив, до якого належить кожна людина не за кровною приналежністю, а за фактом громадянства та лояльності до певного політичного ідеалу.

Крім того, Французька революція надала нове значення таким символічним елементам, як національний гімн, прапор, свята, які слугували засобами консолідації та репрезентації нації. Мобілізація мас через

громадянські ритуали, участь у виборах, формування армії – усе це сприяло перетворенню абстрактної ідеї нації на емоційно переживану ідентичність, що поєднувала особисте і колективне.

Таким чином, Просвітництво і Французька революція започаткували перехід до розуміння нації як раціонально організованої, автономної політичної спільноти, у якій ідентичність формується не лише на основі спільного походження, а й через спільні цінності, політичні переконання, мову права та універсалістські ідеї громадянства. Цей процес став основою для подальшого філософського та політологічного осмислення національної ідентичності як складного феномена на перетині культури, політики й історичної пам'яті.

Ідентичність досліджували й представники німецької класичної філософії, а саме І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель.

І. Кант у своїх працях вказує на те, що ідентичність залежить як від раціональної здатності людини, так і від здатності уявляти, на основі чого формуються наші судження про певний предмет. Ідентичність – це акт, що утворюється через поєднання чуттєвого та раціонального. Крім того, ідентичність одночасно є принципом розвитку та самообмеження. Й. Фіхте, вивчав проблему активності ідентичності та зробив висновок про те, що основним стимулом для ідентичності –є заперечення, яке виникає під час зустрічі з іншим «Я», що веде до побудови певних меж. Г. Гегель запропонував розглядати «ідентичність як процес, що має свою історію. При цьому становлення ідентичності і є основною метою історії. У його філософії принцип ідентичності був одним із засадничих принципів. Він розглядав розвиток істини через діалектичну взаємодію протилежностей, яка веде до виникнення більш високого рівня єдності та ідентичності» [237 с.13].

У некласичній філософії проблема ідентичності стає центральною темою для багатьох філософів (Е. Гуссерля, М. Хайдеггера, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса та ін.), які розглядають її в контексті життя та існування людини. Філософи підкреслювали, що ідентичність не є статичним або заздалегідь

визначеним поняттям, а є динамічним процесом, який виникає із взаємодії суб'єкта зі світом та з іншими людьми.

Е. Гуссерль розглядав ідентичність в контексті своїх філософських досліджень про сприйняття, свідомість та пізнання. Він висловлював ідею, що ідентичність є ключовою для розуміння об'єктів та явищ у світі.

Одним з основних понять у філософії Е. Гуссерля є поняття «eidos» (ідея), яке він розуміє як структурний аспект об'єкта, що дозволяє його впізнавати та ідентифікувати. Філософ стверджує, що свідомість має здатність ідентифікувати об'єкти, і ця здатність дозволяє нам відрізняти один об'єкт від іншого [21]. Одним із головних аспектів підходу Е. Гуссерля до ідентичності був акцент на «епохе» або «феноменологічну редукцію». Цей підхід включає призупинення попередніх припущень та передбачень про об'єкти для об'єктивного дослідження їх структури. Це дає змогу зосередитися на тому, як об'єкт виявляється в свідомості без упереджень та ідеологічних переконань. Поняття ідентичності в феноменології Е. Гуссерля стало базовим для подальшого розвитку феноменологічного методу та ідей сучасної філософії.

К. Ясперс намагався потрактувати ідентичність через поняття «існування» та «істинне існування» [41]. Він тлумачив ідентичність як постійний пошук сенсу життя та існування. К. Ясперс розглядав поняття ідентичності в контексті своєї філософії існування (екзистенціалізму). У своїх працях, зокрема у творі «Філософія екзистенції» (Philosophie der Existenz), К. Ясперс досліджував поняття «існування» та розуміння себе в контексті світу. Ідентичність, за К. Ясперсом, не може бути заздалегідь визначеною або зовнішньо налаштованою, але формується через внутрішній пошук сенсу та свідоме ставлення до свого існування. Цей процес екзистенції забезпечує постійне збагачення себе, що дозволяє зрозуміти, хто ми є насправді та як хочемо жити. Таким чином, поняття ідентичності у філософії К. Ясперса пов’язане з постійним процесом самопізнання, з пошуком сенсу та становленням себе через свідоме існування у світі. Ця концепція акцентується на значенні індивідуального буття та постійного розвитку особистості.

У контексті постмодерністської філософії ідентичність почали розуміти як складний та динамічний конструкт, що піддається постійним перетворенням у сучасному світі. Одним із базових принципів постмодернізму є твердження, що ідентичність не є природженою чи статичною. Вона соціально конструюється і залежить від різних контекстів. Як зазначав Гоффман Е. у роботі «The Presentation of Self in Everyday Life» [20]. «ідентичність визначається через певні соціальні ролі, в межах яких індивід діє відповідно до очікувань аудиторії. Постмодернізм відкидає ідею єдиної, цілісної ідентичності, пропонуючи натомість концепцію її множинності. Кожна людина виконує безліч ролей у різних сферах свого життя, що створює «багатошаровість» ідентичності» [20, с. 35]. Таким чином, постмодернізм трактує ідентичність не як монолітну структуру, а як динамічний процес конструювання множинних ідентичностей у різних контекстах.

Постмодернізм акцентує на тому, що динаміка сучасного світу, зокрема розвиток технологій, урбанізація та глобалізація, радикально змінюють традиційні уявлення про ідентичність. У добу цифровізації люди створюють «віртуальні» ідентичності через соціальні мережі, такі ідентиності часто відрізняються від їхнього реального образу.

Теоретики постмодернізму, такі як Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Дерріда та М.Хогг, зробили вагомий внесок у розуміння ідентичності.

Ж.-Ф. Ліотар у книзі «The Postmodern Condition: A Report on Knowledge» зазначає, що «метанаративи» (великі історії, що пояснюють світ) поступаються місцем локальним наративам, де ідентичність є різноманітною і контекстуальною [29, с. 37]. М. Хогг наголошує, «що ідентичність – це процес «становлення», а не «буття». Вона змінюється під впливом глобальних і локальних процесів» [26, с. 225]. Людина може одночасно ідентифікувати себе з кількома спільнотами, соціальними групами або навіть протилежними цінностями. Наприклад, у професійній сфері вона може демонструвати одні аспекти своєї ідентичності, тоді як у сімейному середовищі – зовсім інші.

Крім того, доба цифровізації спричинила появу «віртуальних» ідентичностей, створених у соціальних мережах, що часто відрізняються від реального образу людини. Як наголошував Ж. Дерріда у праці «Of Grammatology», досліджуючи феномен деконструкції, сучасна ідентичність більше не є цілісною – «вона складається із фрагментів, які взаємодіють залежно від контексту» [13, с. 120]. Ця фрагментарність ідентичності зумовлена багатошаровістю соціальних ролей, які індивід виконує в різних цифрових та офлайн-середовищах. Віртуальні простори дають можливість не лише конструювати альтернативні версії власного «Я», але й коригувати наративи про себе відповідно до очікувань певної аудиторії.

Таким чином, постмодерністська філософія радикально змінила розуміння ідентичності, відкриваючи її як процес постійного перетворення, що формується під впливом соціальних, культурних і технологічних чинників.

Аналіз поняття «ідентичність» в історичному та феноменологічному контексті філософської думки дозволяє говорити, що ідентичність формується під впливом соціокультурних, етнічних, релігійних та інших чинників, які відображаються в поведінці та світогляді особистості. Ідентичність проявляється через відчуття належності до певної нації, етносу, релігійної чи соціальної групи.

На нашу думку, ідентичність – є складним та багатогранним концептом, що відображає внутрішнє усвідомлення та сприйняття особою своєї належності до певної соціальної і культурної спільноти. Ідентичність включає в себе комплекс відчуттів, переконань, цінностей та символів, які об'єднують членів спільноти і формують їхнє уявлення про єдність та належність до цієї спільноти. Ідентичність – це усвідомлення людиною власної належності до певної групи, яке дає людині змогу визначити своє місце в соціокультурному просторі та вільно орієнтуватись у навколишньому світі. Ідентичність базується на розумінні власної історії, культурних традицій і цінностей, а також спільної мови та символів, які є важливими складовими елементами конструкту ідентичності. Ідентичнсіть відображається у відчуттях належності

до певної соціальної групи або нації, а також у внутрішньому переживанні своєї належності до цієї спільноти.

У межах дослідження особливу увагу приділено розмежуванню понять «українська ідентичність» та «національна ідентичність», оскільки вони відображають різні аспекти конструювання суспільної свідомості та соціокультурної самоідентифікації. У дисертаційному дослідженні українська ідентичність інтерпретується як складний і багатовимірний соціокультурний конструкт, що синтезує у собі етнічний, громадянський, культурний, мовний, історичний та символічний компоненти. М. Степико у своїй праці «Українська ідентичність: феномен і засади формування» зазначає, що українська ідентичність не тотожна ані національній, ані етнічній. Національній – тому, що вона не обмежується кордонами держави Україна, і в певному відношенні є тотожною громадянській ідентичності як феномену політичної нації. Етнічній – оскільки, по-перше, система цінностей українського етносу, його культура, звичаї, обряди не є загальноприйнятими, а по-друге, українці не просто етнос, один із багатьох, який мешкає на теренах України, а етнос титульний, що дає назву країні, державі та її символам» [237, с.171]. На відміну від національної та етнічної ідентичностей, українська ідентичність не зводиться до біологічного походження чи винятково до етнокультурної спадщини. Вона постає результатом динамічного процесу самовизначення індивідів і спільнот у межах українського соціокультурного простору, з урахуванням історичних трансформацій, політичних реалій та викликів глобалізованого світу. Спираючись на підходи, запропоновані М. Степико, зокрема на тезу про відмінність української ідентичності від національної та етнічної, у дисертаційному досліджені здійснено спробу поглибити концептуалізацію феномену через визначення української ідентичності, яка об’єднує не лише етнічних українців, а й представників інших національних меншин, які визнають українську державність, поділяють її цінності та культурно-історичну спадщину. Такий підхід дозволяє уявляти українську ідентичність як цілісне явище, що не обов’язково пов’язане з політичними

орієнтирами, а базується на культурно-історичних, мовних та соціальних чинників. Варто відзначити, що у сучасних умовах глобалізації традиційна національна ідентичність, що спирається на етнополітичну спільноту, поступово трансформується, поступаючись місцем більш гнучким формам самовизначення. Зростає роль ментальної, культурної та соціальної ідентичностей, які формуються на основі спільних цінностей, моделей поведінки і сприйняття світу, а також участі у глобальних інформаційних і комунікативних процесах.

На відміну від традиційної національної ідентичності, яка часто спирається на етнокультурну спадщину, українська ідентичність апелює до ідейної, світоглядної спільності, а соціальна до інституційної інтегрованості індивіда в соціальні структури держави, громадянського суспільства та цифрового середовища. Маємо погодитися, що сучасні трансформації української ідентичності відбуваються в координатах не лише етнічного чи громадянського, а й глобального ментального ландшафту.

Отже, українську ідентичність визначають як багатоаспектний конструкт, що включає культурний, етнічний, мовний, історичний, соціальний виміри. Вона не обмежується лише етнічною належністю, а охоплює всіх громадян України, які поділяють спільні культурні цінності та ідентифікують себе з українським соціумом, спираючись на його цінності.

Національна ідентичність у класичному розумінні асоціюється переважно з етнічним аспектом та належністю до українського етносу. Водночас у сучасних суспільствознавчих концепціях національна ідентичність розглядається у громадянському вимірі, що передбачає об'єднання населення держави на основі спільної історичної пам’яті, цінностей та політичної єдності.

І. Вільчинська у праці «Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді» [91] зазначає, «що національна ідентичність – це усвідомлення належності індивіда чи соціальної групи до певної нації. Її формування ґрунтується на спільних культурних рисах, мові, історичному

минулому, територіальній приналежності, традиціях, релігійних переконаннях та інших чинниках. Така ідентичність відіграє об'єднувальну роль, консолідуючи представників нації в цілісну спільноту. Відчуття національної єдності сприяє усвідомленню своєї причетності до чогось більшого та формуванню основ для взаєморозуміння й колективної взаємодії» [91, с.12]. Національна ідентичність допомагає зберегти та передати культурні традиції, мову, обряди, мистецтво та інші аспекти національної культури з покоління в покоління. Це допомагає зміцнити і визначити унікальність та ідентичність певної нації. Національна ідентичність може сприяти зміцненню соціальної єдності, підтримувати спільні цінності та норми поведінки, а також сприяти вирішенню спільних проблем та викликів.

Актуальність диференціації понять «українська ідентичність» та «національна ідентичність» зумовлена необхідністю врахування регіональних, соціальних та політичних особливостей розвитку українського суспільства. Українська ідентичність постає як інтегративний механізм, що сприяє консолідації громадянського суспільства незалежно від етнічного походження, тоді як національна ідентичність може набувати як етнічного, так і політичного наповнення залежно від соціокультурного контексту. Таким чином, українська ідентичність виступає ширшою категорією, яка включає в себе національну ідентичність, але водночас виходить за її межі, інтегруючи громадянський та соціокультурний виміри, що є важливими для формування єдиного українського суспільства.

1.2. Структура ідентичності: концептуальні підходи та механізми формування

У дослідженнях ідентичності важливо враховувати різноманіття підходів до її структури, оскільки ідентичність є багатовимірним і складним феноменом, що охоплює різні аспекти людського буття. Аналіз різних

підходів до структури ідентичності дозволяє більш повно охопити її динаміку, враховуючи як індивідуальні, так і колективні компоненти.

Соціально-культурний підхід до ідентичності акцентує увагу на тому, як ідентичність формується через соціальну взаємодію, культурні символи та ролі, які індивід виконує в суспільстві. Представниками цього підходу є Б. Андерсон та Е. Гоффман. Кожний з них розробив власні теорії, що пояснюють соціальні механізми формування ідентичності.

Б. Андерсон у роботі «Уявлена спільнота» вводить поняття «національна уява» [45]. Б. Андерсон у своїй концепції «уявленої спільноти» пропонує розуміння національної ідентичності як соціального конструкту, який формується через колективні уявлення, символи та ідеї. На його думку, нація є уявленою спільнотою, оскільки більшість її членів ніколи не зустрічалися й не взаємодіяли між собою безпосередньо, однак відчувають спільну належність до певної групи. Це уявлення ґрунтується на спільних символах, таких як мова, релігія, державні інститути, історичні наративи та інші культурні елементи, що підтримують почуття національної єдності.

Е. Гоффман у своїй соціально-психологічній теорії досліджує процеси формування ідентичності через призму соціальних взаємодій. Філософ виокремлює «три основні типи ідентичності: соціальну, особисту та Я-ідентичність:

1) Соціальна ідентичність – наділення особистості іншими людьми соціальними атрибутами групи, до якої ця особистість належить;

2) Особиста ідентичність включає в себе індивідуальні ознаки людини (наприклад, усі унікальні ознаки, унікальні комбінації фактів та дат історії людини);

3) Я-ідентичність – передбачає суб'єктивне відчуття індивідом свого життя, своєї безперервності та унікальності. Слід зауважити, що особиста ідентичність є соціальним феноменом, тобто лише через взаємодію з партнером, який знає факти життя людини, остання здатна сприйняти особисту ідентичність» [20, с.409].

Б. Андерсон і Е. Гоффман наголошують на тому, що ідентичність не є вродженою, а виникає внаслідок соціальної інтеграції. Взаємодія між індивідом і соціальним середовищем є ключовим чинником, який визначає процес ідентифікації. Обидва підходи підкреслюють важливість зовнішніх елементів, таких як символи (національні символи у Б. Андерсона) і соціальні ролі (у Е. Гоффмана), які допомагають індивідам визначати свою належність до певної соціальної групи та структури. Ідентичність формується через виконання соціальних ролей та використання символів, що дозволяє індивіду відчути свою належність до певної групи або спільноти.

Ідентичність, на думку обох згаданих вище філософів, є результатом безперервного процесу взаємодії між індивідом і соціальними групами. Це передбачає не лише адаптацію до соціальних норм і очікувань, але й активну роль індивіда у створенні та зміні власної ідентичності через взаємодію із соціальними та культурними чинниками.

Основна відмінність між підходами Б. Андерсона та Е. Гоффмана полягає у рівнях аналізу та типах ідентичності, на яких вони фокусуються. Б. Андерсон зосереджується на макрорівні аналізу ідентичності, вважаючи національну ідентичність соціальним конструктом, який формується через спільні уявлення та символи. Його концепція «уявленої спільноти» пояснює, як члени нації, не будучи знайомими один з одним особисто, відчувають спільність через культурні символи та ідеї, які підтримують національну єдність. Таким чином, його підхід зосереджується на колективних формах ідентичності, що виникають у великих соціальних групах.

На відміну від Б. Андерсона, Е. Гоффман фокусується переважно на мікрорівні соціальної взаємодії, аналізуючи процес формування індивідуальної ідентичності через виконання соціальних ролей у конкретних соціальних контекстах. Його підхід підкреслює важливість ролей і статусу в процесі ідентифікації, бо саме вони визначають місце індивіда в соціальній структурі. Е. Гоффман вивчає, як індивід змінює або коригує свою ідентичність залежно від соціальних взаємодій і ситуацій.

Не менш глибоким і оригінальним є психологічний підхід до вивчення ідентичності, представлений у теоріях Е. Еріксона, З. Фрейда та К. Юнга, мають спільні риси, проте акцентують на різних аспектах цього багатовимірного феномену. Усі три філософи розглядають ідентичність як динамічний процес, що формується під впливом як внутрішніх психічних механізмів, так і зовнішніх соціальних чинників.

Уперше детальне розкриття поняття ідентичності було запропоновано Е. Еріксоном у роботі «Дитинство та суспільство». Саме він зробив важливий внесок у розуміння ідентичності через свою теорію психосоціального розвитку.

Е. Еріксон розглядає ідентичність як динамічний процес, що триває протягом усього життя індивіда. У своїй теорії психосоціального розвитку філософ підкреслює, що «кожна особистість у процесі розвитку стикається з послідовністю психосоціальних етапів, на кожному з яких має подолати певну кризу. Ці кризи є ключовими для формування ідентичності, адже виникають у точці зіткнення внутрішніх психологічних потреб індивіда та зовнішніх соціальних очікувань» [136, с. 24].

Зокрема, Е. Еріксон виокремлює три основні рівні ідентичності [136]:

1) індивідуальний рівень, який пов’язаний із самосприйняттям та усвідомленням власної фізичної та психологічної унікальності;

2) особистісний рівень, що включає в себе психологічні риси та цінності, які визначають поведінку і ставлення індивіда до оточення;

3) соціальний рівень, який відображає взаємодію індивіда із суспільством та його здатність адаптуватися до соціальних норм і очікувань.

У цій моделі центральним елементом постає процес адаптації особистості до змін у суспільстві, що, на думку Е. Еріксона, є необхідним для збереження цілісності «Я». Ідентичність, за його концепцією, є постійним процесом розвитку, який триває протягом усього життя і формується у відповідь на різні соціальні виклики.

За З. Фрейдом, ідентичність є витвором конфліктів між різними аспектами психіки, зокрема між «Я», «Воно» та «Над-Я». Він приділяв увагу внутрішнім конфліктам, що можуть впливати на формування особистісної ідентичності. Вчений стверджував, що «ідентичність розвивається за моделлю прийняття «батьківських» принципів поведінки, наголошуючи на тому, що «батьківськими» принципами можуть бути не лише батьки, а й Супер-Его іншого суб'єкта» [254, с.356]. На думку філософа, саме ідентифікація є найпершою формою емоційного зв'язку. Ідентифікація відбувається за умови витіснення чи панування безсвідомих механізмів, коли «Я» переймає якості певного об'єкта, при цьому вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Ідентифікація є частковою та обмежено, коли копіюється лише одна риса об'єкта. Ідентифікація через регресію, інтроєкцією об'єкта в «Я» стає заміною лібідонозного об'єктивного зв'язку.

К. Юнг вважав ідентичність результатом індивідуації, процесу розвитку, який сприяє формуванню унікальної особистості. Він виокремив архетипи та колективне безсвідоме як важливі елементи, що впливають на формування ідентичності. Вчення про ідентичність К. Юнга пов'язане насамперед із поняттям «персона», яке він розумів, як компонент колективної психіки, який виконує функцію імітації індивідуальності. Вона створює враження, як для самого індивіда, так і для оточення, що перед ними унікальна особистість, хоча насправді йдеться лише про роль, нав'язану соціальними очікуваннями та нормами. Водночас, як зазначає сам мислитель, персона в певному якісному вимірі все ж несе в собі елементи індивідуального. Хоча Я-свідомість і персона не збігаються, у психіці людини завжди присутня безсвідома «самість», яка й становить справжню індивідуальність. За К. Юнгом, персона – це складна система взаємозв'язків між особистим «Я» та соціальним контекстом, що виникає в результаті ідентифікації індивіда із суспільно прийнятною роллю. Така рольова поведінка є не лише способом пристосування до соціуму, але й проявом значного поступу в освоєнні

соціальної реальності, оскільки вона дозволяє людині функціонувати в межах колективного порядку, зберігаючи водночас свою внутрішню автономію.

Підходи Е. Еріксона, З. Фрейда та К. Юнга до вивчення ідентичності мають як спільні риси, так і суттєві відмінності, що дозволяють розглядати цей феномен у різних психологічних контекстах. Зауважимо, що всі три філософи сходяться на думці, що ідентичність є динамічною і постійно змінюється під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Ідентичність не є статичною структурою, а процесом, який відбувається протягом усього життя. У роботах цих вчених підкреслено, що зміни в ідентичності є результатом постійної взаємодії між психічними механізмами індивіда та його соціальним оточенням, а сама ідентичність є багатовимірним конструктом, що включає індивідуальні, особистісні та соціальні рівні. Така багаторівневість забезпечує гнучкість ідентичності та її здатність адаптуватися до змін. У всіх підходах ключову роль у формуванні ідентичності відіграють психологічні процеси, такі як адаптація, індивідуація та внутрішні конфлікти. Е. Еріксон підкреслює роль адаптації до соціальних змін, З. Фрейд – значення внутрішніх конфліктів психіки, а К. Юнг – процес індивідуації як інтеграцію особистості з колективним безсвідомим. Е. Еріксон зосереджується на ролі соціальних взаємодій та культурних чинників, що відрізняє його підхід від З. Фрейда і К. Юнга, які більше уваги приділяють внутрішнім психічним процесам.

Дослідження структури ідентичності, представлені в роботах Ч. Гордона [21], Дж. Марсіа [30] та А. Ватермана [40], дозволяють глибше зрозуміти динамічний характер розвитку особистості. Кожен із цих науковців пропонує своє розуміння того, як ідентичність формується та функціонує, залежно від зовнішніх і внутрішніх чинників.

Ч. Гордон у роботі «Розвиток оцінювальної рольової ідентичності» розробив теорію самовизначення, в якій визначає ідентичність через процес самореалізації та вираження внутрішніх цінностей. Він наголошує на важливості внутрішнього визначення себе, незалежно від зовнішніх стандартів.

Ч. Гордон, вивчаючи поняття ідентичності, пропонує визначати такі її види:

«1) статеву ідентичність – тобто гендерну ідентифікацію людини;

2) етнічну ідентичність – ідентифікацію людини як члена певної соціальної структури (етнос, нація, мовна група тощо);

3) ідентичність членства, яка досягається людиною в результаті її взаємозв'язків з організаційним життям певної групи;

4) політичну ідентичність – ідентифікацію людини з певною політичною групою (ліберал, демократ тощо);

5) професійну ідентичність – ідентифікацію людини з певними видами трудової діяльності як в домашньому господарстві, так і поза ним» [21, с. 405].

Американський дослідник Дж. Марсіа ідентичність розуміє як «структуру Его – внутрішньо самостворювану, динамічну організацію потреб, здібностей, переконань та індивідуальної історії» [30, с. 159–187]. На думку Дж. Марсіа, ідентичність формується протягом усього життя індивіда і може розвиватися двома основними способами: або через постійне прийняття нав'язаних відомостей про себе, що призводить до формування передчасної або приписаної ідентичності, або ж через свідомий вибір людиною власного образу, в результаті чого виникає конструйована, або досягнута, ідентичність. Дж. Марсіа зауважує, що криза ідентичності відповідає лише певним життєвим сферам людини та не охоплює всього її життя.

А. Ватерман у роботі «Ідентичність як аспект оптимального психологічного функціонування» [38, С. 50–72.] наполягав на аналізі ціннісно-вольових аспектів ідентичності. А. Ватерман зауважує, що процес формування та існування ідентичності включає в себе шляхи, за допомогою яких людина ідентифікує, оцінює, обирає цінності, цілі та переконання. До того ж, ідентичність слід розглядати разом із її елементами, кожний з яких належить до певної сфери життя. У зв'язку з цим автор виокремлює чотири сфери життя, які є найбільш значущими у формуванні ідентичності: обрання професії, прийняття та переоцінка релігійних та моральних переконань, формування

політичних поглядів, прийняття набору соціальних ролей, у тому числі статевих, подружніх, батьківських. На думку А. Ватермана, формування ідентичності – це процес, що складається з взаємопов'язаних виборів, через які особа визначає свої цілі, цінності та переконання. Водночас цей процес може бути динамічним і рухатися у зворотному напрямку: у разі втрати значущості життєвих цілей, цінностей і переконань втрачається і почуття ідентичності.

Розглянуті концепції ідентичності Ч. Гордона, Дж. Марсіа та А. Ватермана мають спільні риси в підходах до ідентичності як процесу, що включає вибір, кризові періоди та взаємодію із соціумом. Усі концепції визнають наявність двох вимірів ідентичності: соціального та особистісного. Соціальний вимір визначається взаємодією людини із суспільством та соціальними групами, тоді як особистісний вимір стосується внутрішніх переконань, цінностей та самовизначення. Вибір цінностей, життєвих пріоритетів і напрямів розвитку стає центральним компонентом у процесі формування ідентичності. Людина здійснює свою ідентифікацію через постійний вибір, який відображає її прагнення та орієнтації.

У кожній з розглянутих вище концепцій акцент зроблено різних аспектах цього процесу. Так, Ч. Гордон акцентує увагу на соціальних аспектах ідентичності, виокремлюючи кілька її видів: гендерну, етнічну, професійну та політичну ідентичності [21, с.406]. Його підхід спрямований на дослідження взаємодії людини з різними соціальними інституціями та ролями, які вона виконує. Дж. Марсіа більше зосереджений на внутрішньо особистісному вимірі ідентичності. Він розробив концепцію вибору між привласненою та досягнутою ідентичністю, підкреслюючи значення особистісного розвитку через кризи та прийняття важливих життєвих рішень. У свою чергу, А. Ватерман робить акцент на вольовому аспекті ідентичності, кваліфікуючи процес формування ідентичності як серію виборів, які пов'язані з особистими цінностями, цілями та переконаннями у сферах моралі, політики та професії.

Проблематика ідентичності у філософії стала предметом уваги в працях Ю. Габермаса [23] та Р. Баумайстера [5], які презентували різні підходи до розуміння динаміки формування ідентичності. Так, Ю. Габермас розглядає ідентичність як результат соціальних взаємодій, акцентуючи увагу на комунікації, демократичних процесах та соціокультурних змінах. Я-ідентичність у нього постає як динамічна взаємодія особистісної та соціальної ідентичностей, що опосередковують один одного. «Розуміння людиною самої себе залежить не тільки від того, як вона сама себе описує, а й від тих зразків, яким вона слідує. Самототожність Я визначається одночасно тим, як люди себе бачать і якими вони хотіли б себе бачити. Ю. Габермас зосереджується на проблемах комунікації, демократії та соціокультурних змінах. У своїх дослідженнях, філософ досліджує ідентичність у контексті громадської сфери та змін у сучасному суспільстві та аналізує проблеми ідентичності в умовах глобалізації та розширення соціокультурних контекстів. Дослідник підкреслює, що «ідентичність не є статичною, але постійно змінюється під впливом нових соціокультурних умов та взаємодії з іншими культурами» [22, с. 129]. Один із важливих аспектів поняття ідентичності за Ю. Габермасом – це спроба поєднати індивідуальну ідентичність із колективними спільнотами. Він вбачав ідентичність як баланс між індивідуальною свободою та спільною громадянською ідентифікацією.

Р. Баумайстер вважає, що «зміни у структурі ідентичності відображають суспільні трансформації, зокрема, перехід від традиційних до сучасних форм суспільного устрою, що дає індивіду можливість самостійно обирати свою ідентичність» [5, с.56]. Р. Баумайстер аналізує ідентичність через призму історичного розвитку, тлумачачи її як процес самовизначення, що змінюється у різні історичні періоди. Його підхід підкреслює історичну еволюцію ідентичності через п’ять етапів, які демонструють, як змінювалися компоненти ідентичності під впливом суспільних та культурних трансформацій.

Концепції Ю. Габермаса та Р. Баумайстера акцентують різні перспективи на розуміння ідентичності, поєднуючи соціальні та історичні аспекти її розвитку. Габермас акцентує увагу на комунікаційних процесах і взаємодії, що дозволяють підтримувати баланс між індивідуальною та колективною ідентичністю, тоді як Баумайстер розглядає ідентичність через історичну еволюцію, підкреслюючи роль вибору і самовизначення у сучасному світі.

Також необхідно звернути увагу на модель Ф. Фукуями, що пропонує бачення ідентичності через призму соціально-політичних процесів. Ф. Фукуяма у праці «Ідентичність: Потреба в гідності й політика скривдженості» [255] пропонує своє бачення ідентичності, яке включає в себе дослідження таких складових, як «тимос, розмежування внутрішнього та зовнішнього «я», а також трансформація уявлень про гідність – це елементи, що не лише відображають розвиток людської свідомості, але й відіграють ключову роль у становленні як особистісної, так і спільнотної ідентичності» [255, с. 46]. Першим компонентом, що визначає ідентичність, за Ф. Фукуямою, є тимос – універсальний складник особистості, який виражає прагнення до визнання. Тимос, за своєю суттю, є центральним елементом людської природи, який спонукає індивіда до пошуку суспільного визнання та утвердження власної гідності. Це поняття, що бере свій початок у класичній філософії, відображає внутрішнє начало, що прагне не лише задоволення матеріальних потреб, але й морального утвердження. На думку Ф. Фукуями, тимос є важливим чинниками, який впливає на формування як особистої, так і групової ідентичності. Прагнення до визнання може мати як позитивні, так і негативні наслідки: воно здатне стимулювати розвиток особистості та суспільства, але також може породжувати конфлікти, якщо це прагнення залишається незадоволеним. У контексті сучасних соціальних і політичних рухів тимос постає рушійною силою, що мотивує різні групи до боротьби за права, статус і повагу.

Другий аспект ідентичності, за Ф. Фукуямою, полягає у розмежуванні внутрішнього і зовнішнього «я», що стало можливим лише на початку Нового часу в Європі. Це розмежування відображає процес індивідуалізації, який супроводжувався розвитком ідей гуманізму та Просвітництва. Внутрішнє «я» починає сприйматися як автономний суб'єкт, що володіє вищою моральною цінністю порівняно із суспільством, а отже, здатний формувати власні переконання та життєві цінності незалежно від зовнішніх впливів. Цей процес є критичним для розуміння розвитку сучасної ідентичності, яка ґрунтується на концепції особистої свободи, прав людини та індивідуальної самореалізації. Розмежування внутрішнього і зовнішнього «я» дозволяє людині відчути себе автономною одиницею, здатною самостійно визначати свої життєві цілі та шляхи їх досягнення, що є основою для формування самосвідомості та самоповаги.

Третім складником ідентичності за Ф. Фукуямою є зміна уявлень про гідність. Суть цієї зміни полягає в тому, що визнання стало належати не лише вузькому прошарку людей, але й кожному індивіду незалежно від його соціального статусу. Цей процес відображає історичну еволюцію суспільних уявлень про гідність, що відбулася в період Просвітництва та демократичних революцій. Раніше гідність вважалася привілеєм аристократії чи інших елітних груп, однак з часом стали вважати притаманною всім людям, незалежно від їхнього походження, етнічної належності чи матеріального стану [255, с. 59]. Ф. Фукуяма підкреслює, що ця зміна уявлень про гідність стала основою для сучасних демократичних суспільств, де права та свободи кожної людини є невід’ємними та захищеними. У цьому контексті вимога визнання гідності кожного індивіду набуває універсального характеру і стає центральним елементом соціальних і політичних дискурсів, спрямованих на досягнення рівності, справедливості та соціальної інклюзії.

Таким чином, концепція ідентичності, запропонована Ф. Фукуямою, є багатовимірною та комплексною, охоплюючи як психологічні, так і соціально-культурні аспекти. Тимос, розмежування внутрішнього і зовнішнього «я», а

також зміна уявлень про гідність є ключовими компонентами, що визначають еволюцію людської свідомості та суспільних структур, впливаючи на формування як індивідуальної, так і колективної ідентичності. Ці складові відображають процеси, що лежать в основі сучасних соціальних і політичних трансформацій, що робить їх важливими для розуміння динаміки ідентичності в глобалізованому світі.

Аналізуючи праці вітчизняних дослідників про структуру ідентичності, варто звернути увагу на ієрархічну модель, запропоновану Р. Додоновим, В. Додоновою та І. Майданюк. У монографії «Ієрархія ідентичностей у сучасному гуманітарному дискурсі» названі вище автори зазначають, що ідентичність має кілька рівнів, кожен з яких має свої особливості та значення в процесі формування особистості та суспільства загалом. Учені виокремлюють «п’ять основних рівнів ідентичності: перший – індивідуальна, другий – регіональна, третій – етнічна, четвертий – національна, п’ятий – цивілізаційна» [128, с.259]. Р. Додонов, В. Додонова та І. Майданюк пропонують визначати основні рівні ідентичності через їхню концептуалізацію та взаємозв’язки в межах ієрархічної структури. Така структура дозволяє усвідомити багатовимірну природу ідентичності, зокрема її функціонування та значущість у контексті соціокультурного розвитку як особистості, так і суспільства. Кожний рівень ідентичності, від індивідуального до цивілізаційного, утворює системну взаємодію між окремими аспектами самовизначення та колективної самосвідомості, що сприяє комплексному аналізу ідентичності як багатошарового соціального феномену.

Індивідуальна ідентичність являє собою фундаментальний рівень, на якому формується первинне самовизначення особистості. Цей рівень ідентичності включає усвідомлення суб'єктом власної унікальності та окремішності, що базується на особистих якостях, переконаннях і цінностях. Важливою характеристикою індивідуальної ідентичності є її здатність інтегрувати досвід, набутий у процесі соціалізації, і забезпечувати стабільність

особистісного самосприйняття в мінливих умовах. Саме цей вид ідентиччності постає основою для подальшого розвитку ідентичностей більш високих рівнів, таких як регіональна та українськ, що відображають ширший контекст соціальної інтеграції індивіда.

Науковці зазначають, що «регіональна ідентичність являє собою проміжний рівень в ієрархії ідентичностей, який пов'язує особистісну ідентифікацію з географічним простором і культурними особливостями регіону проживання» [128, с.256]. Такий вид ідентичності охоплює належність до певної територіальної спільноти та відображає локальні особливості культурного середовища, мови, традицій і соціальних практик. Важливим аспектом регіональної ідентичності є її динамічний характер, зумовлений змінами в географічному, політичному та економічному просторі. Науковці зазначають, що регіональна ідентичність може як посилюватися, так і зменшуватися залежно від рівня інтеграції в національні та глобальні процеси. Цей рівень ідентичності також може бути джерелом напруженості у відносинах із національною ідентичністю, особливо в умовах політичної нестабільності чи сепаратистських настроїв.

Етнічна ідентичність згідно Р. Додоновим, В. Додоновою та І. Майданюк «є одним із ключових елементів у формуванні національної ідентичності, але водночас вона є самостійним явищем, що відображає належність до конкретної етнічної групи» [128, с.255]. Науковий дискурс підкреслює багатокомпонентність етнічної ідентичності, яка включає онтологічні (існування етнічної спільноти), гносеологічні (знання про етнічну належність), емоційно-ціннісні (цінності та символи) і суб'єктивно-діяльнісні (поведінкові прояви) компоненти. Важливою рисою етнічної ідентичності є її стійкість, що забезпечується через щільний зв'язок із культурною спадщиною, мовою та традиціями. Проте етнічність не можна ототожнювати з національною ідентичністю, оскільки вона є лише одним із її компонентів, необхідним, але недостатнім для формування національної самосвідомості.

Українська ідентичність формується на основі спільних історичних досвідів, культури, мови, традицій і цінностей, що визначають належність до певної нації. Колективне сприйняття національної ідентичності формується через прагнення осмислити своє місце в суспільстві, де чітко виражені характеристики, що виокремлюють одну націю серед інших. Визнання спільних цінностей, національних символів, мови, релігії та культурних традицій допомагає усвідомити себе частиною цієї спільноти.

Важливою складовою є цивілізаційний контекст, що впливає на розвиток національної ідентичності. З огляду на взаємодію з іншими цивілізаціями, ідентичність формується через обмін досвідом, порівняння та навіть конфлікти між різними культурними групами. Відновлення національної пам’яті, підтримка традицій через освіту, мистецтво та медіа є базовими елементами в збереженні і трансляції культурних цінностей.

Згідно Р. Додоновим, В. Додоновою та І. Майданюк національна ідентичність виконує важливу інтеграційну функцію, забезпечуючи соціальну єдність та стабільність держави. До того ж національна ідентичність пов'язана з концепцією державного суверенітету і громадянства, що визначає політичну належність індивіда до конкретної нації. Національна ідентичність, також може включати в себе різні етнічні групи, об'єднані спільними політичними інститутами і громадянськими цінностями, що створює складну багатовимірну структуру національної ідентичності. У свою чергу «цивілізаційна ідентичність є найвищим рівнем у структурі ідентичності, що виходить за межі національних кордонів і відображає належність до ширшої культурно-історичної спільноти. Цей вид ідентичності визначає місце нації в контексті глобальних цивілізаційних процесів і характеризується спільними цінностями, культурними традиціями та історичною пам'яттю» [128, с.255].

Аналіз п'яти рівнів ідентичності дозволяє детальніше розкрити складну структуру цього феномену, який має багатовимірний характер і щільно переплітається з різними аспектами соціокультурного розвитку. Ідентичність, як комплексне явище, охоплює різні рівні самовизначення, що відображають

індивідуальні та колективні аспекти соціальної інтеграції та культурної ідентифікації. Кожний із рівнів, починаючи від індивідуальної ідентичності й закінчуючи цивілізаційною, перебуває у постійній взаємодії з іншими, формуючи динамічну систему, яка інтегрує особистісні характеристики індивіда з його соціальною належністю, етнічною ідентифікацією та належністю до ширших політичних і цивілізаційних спільнот. Ця взаємозалежність між рівнями ідентичності є основною для забезпечення як стабільності, так і гнучкості процесу формування соціальної самосвідомості. Зокрема, ідентичність дозволяє індивіду адаптуватися до змін у соціокультурному середовищі, зберігаючи при цьому зв'язок із власним культурно-історичним контекстом.

Таким чином, багаторівнева структура ідентичності виконує важливу функцію у формуванні як індивідуальної, так і колективної самосвідомості, сприяючи збереженню національної та культурної самобутності в умовах глобалізаційних викликів. Взаємодія різних рівнів ідентичності забезпечує гармонійний розвиток суспільства, надаючи йому здатність ефективно відповідати на зміни, зберігаючи при цьому тяглість культурних та історичних традицій.

У дослідженні «Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність» автори – О. Рафальський, Я. Калакура, О. Калакура та М. Юрій виокремлюють основні функції національної ідентичності. «Перша функція – здатність окреслювати територіальний простір і суверенітет держави, тобто формувати чітке уявлення про державний кордон і суверенітет. Друга функція – це уніфікація культурного та політичного простору через розвиток національної мови, системи освіти та засобів масової комунікації, а також централізація державної влади. Третя функція визначає пріоритетність національних економічних і політичних інтересів, що допомагає країні ефективно реалізувати свої стратегічні завдання. Четверта функція – це громадянсько-культурна локалізація індивіда та суспільства, що дозволяє глибше усвідомлювати своє місце у світі та забезпечує культурну

ідентифікацію в глобалізованому середовищі. Названі функції національної ідентичності є базовими елементами для формування стійкої національної спільноти та її подальшого розвитку в умовах соціокультурних змін» [262, с. 512].

У науковому дискурсі проблема структури та динаміки національної ідентичності знаходить різноманітні теоретичні інтерпретації, зокрема у працях В. Желанової та О. Матвієнко «National-cultural personal identity: essence and structure» [137] і Т. Кучери «Соціокультурні аспекти самоідентифікації українського суспільства» [174]. Обидві концепції репрезентують спробу осмислення багатовимірного феномена національної ідентичності, проте акцентують увагу на різних аспектах її формування. Модель, запропонована В. Желановою та О. Матвієнко, базується на багаторівневому підході до структури ідентичності, в якій виокремлюються «макрорівень (загальнонаціональна свідомість), мезорівень (регіональна ідентичність) та мікрорівень (індивідуальна самоідентифікація). Конструкція ідентичності у цій моделі включає чотири ключові компоненти: аксіологічний (ціннісні орієнтири та національна ідея), когнітивний (усвідомлення історико-культурної спадщини), емоційно-чуттєвий (переживання належності до нації, почуття «Я – українець») та праксеологічний (активна участь у національному житті, громадянська залученість)» [137, с. 20]. Таким чином, ця модель наголошує на психосоціальній природі національної ідентичності та її зв'язку з особистісним досвідом і поведінковими практиками.

Натомість Т. Кучера пропонує концепцію, в якій ключовим є поетапний історичний розвиток ідентичності. У структурі цього підходу вирізняються три послідовні етапи: «етнічний, як початковий рівень національної ідентичності, що формується на основі спільної мови, культури та традицій; культурницький, що акцентує на спадкоємності історичних наративів та цінностей; та громадянський, пов'язаний із формуванням політичної самосвідомості та активною приналежністю до національної держави. У

центрі уваги Кучери не лише культурна спадщина, а й процес інституційної інтеграції індивіда в суспільно-політичну систему» [174, с. 231].

Попри відмінності у фокусах аналізу, обидві концепції визнають складну й багатовимірну природу національної ідентичності як динамічного процесу, що розгортається у просторі міжособистісної взаємодії, соціальної належності та історичної тяглості. Якщо модель В. Желанової та О. Матвієнко тяжіє до акцентування ролі індивідуальних і емоційних чинників ідентифікації, то концепція Т. Кучери зосереджена на макросоціальних чинниках, історичному контексті та процесах модернізації. Такий порівняльний аналіз дозволяє глибше осмислити багатогранність підходів до вивчення національної ідентичності, а також виявити потенціал їхнього синтезу

Проаналізувавши різні концепції, пропонуємо розглядати ідентичність як цілісну систему, що складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: культурно-цивілізаційного (макрокомпонент), національного (мезокомпонент) та регіонального (мікрокомпонен). Погоджуємося із поділом регіональної ідентичності на два підвиди – міську та сільську ідентичності, які формуються під впливом різних умов проживання. Культурно-цивілізаційний рівень охоплює інтеграцію ідентичності в межах ширших цивілізаційних або культурних просторів, які характеризуються спільним історичним досвідом, релігійними традиціями, мовними та культурними особливостями. Наприклад, поняття європейської ідентичності включає елементи, спільні для європейських народів, та визначає належність соціальних груп до певного культурного коду. Така інтеграція забезпечує тяглість цивілізаційного розвитку, сприяючи збереженню і трансформації базових культурних цінностей у відповідь на сучасні глобальні виклики.

На національному рівні ідентичність формується як результат належності до політико-культурної спільноти, об'єднаної спільними історичними наративами, мовою, традиціями, системою державних інституцій та символічним простором. Цей рівень відіграє важливу інтеграційну роль,

сприяючи консолідації громадян у межах національної держави. Він стимулює розвиток національної свідомості та збереження колективної пам'яті, що виступає ключовим чинником у процесах державотворення й модернізації суспільства.

Регіональний рівень репрезентує локальну ідентичність, що пов'язана з певною територіальною спільнотою – регіоном, областю, містом чи селом. Формування цієї ідентичності зумовлено специфікою історичного розвитку певного регіону, його мовними особливостями, місцевими традиціями та соціально-економічними умовами. Регіональна ідентичність може бути фундаментом для національної консолідації, або, навпаки, чинником субідентичності, що потребує розробки спеціалізованих механізмів інтеграції в загальнонаціональний простір. Така структура дозволяє розглядати різні рівні соціального та просторового самовизначення особистості (просторове – як відчуття належності до конкретного географічного або культурного місця), враховуючи широкий спектр чинників, що впливають на формування ідентичності в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. Це дає змогу більш точно осмислити взаємодію між індивідуальним і колективним, а також врахувати вплив таких чинників, як історичні події, культура, мова та політичні зміни, які формують ідентичність у сучасному світі.

Запропонована модель ідентичності, побудована на основі трьох взаємопов'язаних компонентів – культурно-цивілізаційного, національного та регіонального (міського й сільського) – дає змогу комплексно охопити як глобальні, так і локальні виміри соціального самовизначення. Така компонентна структура дозволяє здійснювати глибокий аналіз впливу різних чинників на формування ідентичності, враховуючи як макросоціальні, так і мікросоціальні контексти. Такий підхід відкриває ширші можливості для розуміння взаємодії між індивідуальними та колективними проявами ідентичності, а також сприяє розробці стратегій адаптації традиційних цінностей до викликів сучасного глобалізованого світу. Однак, для більш глибокого осмислення цього феномену необхідно акцентувати увагу на

специфічних механізмах, що визначають процеси формування національної ідентичності.

Дослідження детермінант та механізмів конструювання національної ідентичності становить основу для розкриття її формування на різних рівнях – від індивідуального до колективного – а також для виявлення її взаємозв'язку з історичним контекстом та соціокультурними чинниками. Аналіз цих процесів дозволяє ідентифікувати та систематизувати основні фактори, що обумовлюють національну самоідентифікацію в сучасному суспільстві. Центральним аспектом дослідження виступає ідентифікація базових механізмів, які лежать в основі становлення ідентичності як особистісного, так і групового рівня.

Аналіз чинників та механізмів конструювання української ідентичності є важливим з огляду на кілька ключових моментів. По-перше, українська ідентичність являє собою один із фундаментальних компонентів загальної ідентичності особистості, який визначає спосіб її самоідентифікації у межах певної національної спільноти. Виявлення детермінант, що впливають на цей процес, дає змогу простежити закономірності виникнення, розвитку та трансформації національної ідентичності під впливом таких факторів, як соціокультурне середовище, історична пам'ять, політичний контекст і макроекономічні умови. По-друге, дослідження зазначених детермінант сприяє ідентифікації процесів, що обумовлюють почуття національної належності, а також їхньої кореляції з іншими ідентифікаційними категоріями – релігійною, етнічною, соціальною тощо. Це, у свою чергу, дозволяє виявити специфічні особливості конструювання національної ідентичності в різних соціокультурних, історичних та політичних контекстах.

Дослідження процесів формування національної ідентичності має вагоме практичне значення, зокрема для розробки стратегій територіальних громад щодо відновлення української ідентичності в умовах постокупаційного періоду на звільнених територіях Донецької та Луганської областей. Ці стратегії спрямовані на підтримку та укріплення національної ідентичності,

збереження культурної спадщини та соціальної згуртованості. Формування національної ідентичності є складним і багатовимірним процесом, що включає взаємодію різних соціальних, культурних та індивідуальних чинників. Цей процес охоплює як індивідуальні механізми самоідентифікації, так і колективні практики, що забезпечують відтворення національної свідомості в рамах суспільства. Визначальну роль у цьому процесі відіграють ключові соціальні інституції, серед яких особливе значення мають мова, сім'я, та освіта.

Компонентна структура, у якій провідну роль відіграє мова, а тоді освіта та сім'я, спирається на розуміння їхнього ключового значення у процесах формування як індивідуальної, так і колективної ідентичності. Саме така послідовність відображає логіку функціонування цих чинників у забезпеченні когнітивної, соціальної та культурної інтеграції особистості у ширший соціокультурний контекст. Мова є фундаментом, адже формує когнітивну основу, визначає національну належність і забезпечує доступ до культурного та історичного спадку. Освіта інституційно передає знання, закріплює цінності, історію та традиції, поширюючи їх серед суспільства. Сім'я є первинним соціалізаційним інститутом, який передає базові культурні, моральні й мовні цінності, закладаючи основу сприйняття культури та національної ідентичності. Така послідовність відображає логіку взаємозв'язку та впливу означених вище чинників.

«Мова є надважливим чинником у формуванні національної ідентичності. Вона постає не лише засобом комунікації, але й тим компонентом, що втілює в собі багато історичних, культурних та соціальних аспектів, які формують колективну свідомість нації» [42, с.25]. По-перше, мова відображає культурні та історичні особливості народу. Форми мовлення, лексика, граматика та мовні традиції відображають унікальний спосіб мислення та світосприйняття нації. Вона передає відомості про минуле, традиції, цінності та спільний досвід, що є основою для формування національної ідентичності. По-друге, мова є важливим елементом культурного

самовираження. Література, поезія, пісні та інші види мистецтва виражаються через мову, що допомагає народу зберігати свою унікальність та ідентичність. Наприклад, національна література та поезія часто відображають національні символи, традиції та історію, що сприяє формуванню національної самосвідомості. По-третє, мова формує спільну ідентичність та почуття належності до нації. Вона є засобом об'єднання, що дозволяє людям спілкуватися та відчувати себе частиною єдиної національної спільноти.

У своїй праці «Етнологія» [244] М. Тиводар говорить про мову як про одну з найважливіших рис етнічних спільнот. Мова постає основним засобом спілкування для людей певної етнічної групи, системою зберігання, одержання та передачі інформації, що відрізняє одну групу людей від інших етнічних спільнот. Мова є одним з найбільш стабільних і чітко визначених маркерів етнічної культури та основною рисою етнічної диференціації. Всі люди, що належать до однієї етнічної групи, зазвичай говорять однією мовою, тобто мовою, що засвоюється з дитинства в родині, сім'ї та етнічному середовищі.

В. Кулик у дослідженні «Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України» стверджує, що «мова є тією системою, яку використовує певна спільнота – насамперед нація, – ідентичність якої ця мова виражає. Мова – це не лише засіб спілкування, а й символічний ресурс, що визначає межі групової належності та конструює уявлення про спільне минуле, культуру й цінності»[167, с. 160]. В. Кулик наголошує, що в пострадянський період українська мова набула нового статусу – не лише як державна мова, але і як центральний елемент процесу націєтворення.

Близької до попереднього автора думки дотримується і Дж. Джозеф у своїй праці «Identity and Language» [27], стверджуючи, що «мова відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності. Він аргументує це тим, що мова визначає соціальні характеристики, які є основою національної

належності. Крім того, мова є засобом передачі культури та ідентичності від попереднього покоління до наступного» [27, С. 93-131].

В. Кулик у своєму дослідженні «Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України» стверджує, що згідно концепти національної ідентичності відображаються в сакральних текстах нації, таких як конституція, національний гімн та визначні літературні твори. Розробка та впровадження стандартів мовлення в освітній системі мають на меті збереження та передачу національної культури. Багато сучасних націй встановлюють вимоги щодо культурної компетентності своїх членів, яка часто пов'язана з володінням мовою» [167, с.157]. Таким чином, мова постає не лише засобом комунікації, але й ключовим культурним та ідентифікаційним елементом, що визначає національну ідентичність. Розглядаючи роль мови в утвердженні національної ідентичності, слід звертати увагу на різноманітні аспекти, які охоплюють не лише лінгвістичні особливості, але й соціокультурні та історичні аспекти. Мова виконує не лише комунікативну функцію, але й є носієм культурних цінностей, вираженням історії та способом передачі традицій. У статті «Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України» В. Кулик зазначає, що мова – це система, яка кодифікована й регламентована для використання в певних сферах. На відміну від інших мовних утворень, таких як діалекти, сленги або змішані форми, мова є повноцінною системою зі своїми правилами. Крім того, мова тісно пов'язана з ідентичністю: вона є засобом, який використовує певна спільнота, зокрема нація, для вираження своєї національної самосвідомості. Ідеально, щоб існувала повна відповідність між мовою та нацією, тобто між мовою і національною ідентичністю. Однак ця відповідність може порушуватися, якщо зміна мови не супроводжується зміною ідентичності. Наприклад, «люди можуть перейти на іншу мову, але все ще ідентифікувати себе з попередньою нацією, або ж змінити свою національну ідентичність, зберігши рідну мову» [168, с. 161]. Мова відіграє фундаментальну роль у процесах формування та вираження ідентичності як на індивідуальному, так і

на колективному рівнях. Вона є не лише засобом комунікації, а й важливим механізмом соціалізації, культурної трансляції та національної самосвідомості. Завдяки мові відбувається конструювання спільних цінностей, норм та історичної пам'яті, що сприяє згуртованості соціуму та підтримці культурної спадщини.

Л. Азарова зазначає у праці «Мова як визначальний чинник ідентичності української наці» [42], що «функції мови в контексті ідентичності виявляються в різноманітних аспектах та можуть визначати сприйняття та вираження ідентичності окремої особистості чи спільноти. Серед основних мовних функцій називають комунікативну, соціокультурну, ідентифікаційну, історико-культурну та політичну» [42, с.31]. Комунікативна функція забезпечує процеси когнітивного обміну, соціальної інтеграції та консолідації, що сприяє міжособистісній та груповій взаємодії. Соціокультурна функція мови забезпечує накопичення, збереження та передавання культурних цінностей, історичних наративів і традицій, формуючи етнокультурну ідентичність. Ідентифікаційна функція сприяє визначенню належності особистості до певної соціальної чи етнічної групи через використання діалектів та стилістичних особливостей. Історико-культурна функція відображає культурні трансформації та історичний розвиток суспільства. Політична функція мови постає важливим фактором державотворення, інструментом політичної легітимації та маркером національної ідентичності. Таким чином, мова є багатогранним соціальним феноменом, який не лише забезпечує комунікативну взаємодію, але й відіграє вирішальну роль у збереженні, передачі та відтворенні культурних та національних цінностей, впливаючи на формування ідентичності особистості та суспільства загалом.

Л. Азарова зазначає, що «мова охоплює всі сфери суспільного життя: освіту, науку, мистецтво. Вона єднає між собою різні покоління людей, передається як заповіт, як найдорожча спадщина. Тому піклування про рідну мову, любов і повага до неї має бути в центрі уваги кожної нації, оскільки людина є носієм мови, а отже – і носієм духовної культури нації» [42, с.30].

Отже, мова стає не лише засобом спілкування, а й символом національної ідентичності. Вибір мови для висловлення думок, обраний спосіб вираження, аспекти мовної грамотності – усе це конструює та визначає колективну свідомість нації.

Важливим аспектом феномену мови, як символу нації, є вибір мови як акт ідентифікації. Такий вибір характеризується наданням переваги конкретній мові в процесі спілкування чи вираження своїх думок та є актом самоідентифікації. Проте це не лише вибір конкретного засобу комунікації, але й визнання важливості та унікальності самої мови як складника власної ідентичності. Спосіб, в який обирається «мова для висловлення думок, а також сам стиль висловлення, стають культурним відбитком нації. Унікальні ритми, метафори, архаїчні вирази можуть бути будь-якими, навіть повсякденними, але вони формують специфічний культурний простір» [158, с. 117]. Рівень мовної грамотності нації відображається як складова ідентичності. Розуміння та використання мови відповідно до визначених граматичних правил вказує на належність до певного культурного кола та певної спільноти.

М. Дрогомирецька у дослідженні «Мова як засіб національної ідентичності та консолідації» наголошує на тому, що «мова не лише постає засобом спілкування, але й є базовим центральним чинником консолідації нації, збереження національної ідентичності та розвитку культури народу» [134, с. 80]. Мова є живою спадщиною, яка передається від покоління до покоління. Збереження та передача мови – це не лише засіб збереження культурних традицій, але й важлива частина становлення національної ідентичності. Мова є основним засобом передачі культурних цінностей. Кожна мова має унікальні виражальні засоби, які допомагають фіксувати унікальні аспекти культури. Фразеологізми, лексичні одиниці та вирази можуть містити в собі глибокий культурний зміст, що визначає ідентичність групи чи спільноти. «Мова відображає культурні традиції через різноманітні мовні конструкції та образи. Вона може бути носієм історії, міфів, легенд та інших аспектів культурного спадку, що формує ідентичність групи» [158,

с.158]. Культурні традиції можуть визначати вибір слів та їхні значення. Лексичні та семантичні аспекти мови часто віддзеркалюють ті чи інші культурні концепції, що формують спосіб вираження та сприйняття світу. «Використання спільної мови може бути засобом утвердження та передачі культурних традицій. Здатність групи людей спілкуватися на спільній мові створює не лише комунікативний простір, але і сприяє збереженню та розвитку культурної ідентичності» [188, с. 43]. Глобалізація та культурна взаємодія можуть додавати нових елементів у мовлення та впливати на спосіб життя й думки людей. Взаємодія мовної ідентичності та культурних традицій утворює важливий комплексний аспект, який визначає ідентичність і співформує той унікальний світ, яким користуються групи та спільноти. «Мова, що розглядається як символ нації, визначає не лише спосіб спілкування, але і сприяє формуванню глибокого відчуття національної ідентичності» [188, с.56]. Вибір, використання та захист мови стають активними виявами належності та визнання унікальності національного культурного досвіду. У цьому контексті мовна ідентичність постає не лише засобом комунікації, а й ключовим механізмом передачі історичного досвіду, цінностей та світоглядних орієнтирів. Мова формує індивідуальну ідентичність та одночасно інтегрує особу в ширше соціокультурне середовище.

Мовна політика держави, освітні програми та засоби масової інформації відіграють значну роль у підтримці мовної ідентичності, особливо в умовах багатомовного та мультикультурного суспільства. Поширення глобальних комунікаційних платформ та цифрових технологій відкриває нові можливості для збереження та популяризації мови, водночас створюючи виклики, пов’язані з її поступовою асиміляцією або маргіналізацією.

Сімейні цінності відіграють ключову роль у формуванні ідентичності особистості. Вони становлять основу, на якій будується внутрішній світ людини, визначаючи її переконання, цінності та уявлення про себе і світ навколо. Передача традицій і культурних значень через сімейні цінності має

важливе значення у формуванні мовної та культурної ідентичності особистості. Цей процес визначає передачу специфічних аспектів культури та мови від одного покоління до іншого. Діти вчаться рідній мові вдома, і це визначає їхню мовну ідентичність та належність до певної мовної спільноти. Сімейне оточення впливає на словниковий запас та спосіб його вираження. Специфічні вирази, прийоми мовлення та фразеологізми передаються від покоління до покоління, визначаючи особливості мовної ідентичності. Спілкування в межах родини встановлює стандарти мовної коректності. Дотримання цих стандартів сприяє розвитку правильного використання мови та формуванню мовної ідентичності.

Так, О. Кузнецова у дослідженні «Роль сім'ї у вихованні національної ідентичності студентської молоді» [165] зазначає, «що опорою та підтримкою у пошуках власної ідентичності для підростаючої особистості повинна стати сім'я, яка в процесі виховання буде спиратися на власні можливості для забезпечення високого рівня освіченості й вихованості свідомого громадянина України, який у майбутньому на основі власного досвіду та досвіду людства, національних та культурних цінностей, досягнень світової науки й техніки, взявши до уваги національні особливості української нації, буде здатний її розвивати. На родині, певним чином, обов'язково відбивається модель суспільства на конкретному історичному етапі його розвитку, що відображає його моральні та духовні особливості в цей період, поступово, відбувається трансформація та складається оновлена система цінностей, що впливає на самовизначення індивіда» [165, С. 51-52]. Сімейні цінності часто пов'язані з релігійними та обрядовими практиками, які визначають культурну ідентичність. До таких практик можна віднести урочистості, святкування традиційних свят та інші культурні події. Розповіді про минуле, історії родоводу та події, що вплинули на родину, допомагають сформувати культурну ідентичність. Це може включати історії про предків, їхні звичаї та досягнення. Сімейні цінності формують моральні та етичні орієнтири, оскільки передаються як базові принципи, що визначають прийнятність чи

неприйнятність дій і впливають на становлення особистісних цінностей. Засвоєння сімейних цінностей визначає соціальні норми та навички взаємодії з іншими людьми. Це включає у себе розуміння рівноправності, поваги та толерантності.

У своїй праці «Спільна діяльність батьків і дітей – основа виховного потенціалу традиційної української родини» Т. Демиденко зазначає, що «сімейні цінності можуть підтримувати самовираження та розвиток особистості, стимулюючи індивіда бути унікальним та розвивати свої таланти й інтереси. Передача традицій і культурних значень через сімейні цінності створює не лише сприятливе мовно-культурне середовище, а й формує основу для визначення ідентичності особистості у широкому культурному контексті» [119, с.49]. Сім'я впливає на формування системи моральних цінностей, які визначають, що вважати правильним чи неправильним. Це впливає на формування характеру і моральної ідентичності. «Сім'я є первинним оточуючим середовищем, де відбувається процес соціалізації, і сімейні цінності мають важливе значення для становлення ідентичності особистості» [281, с. 40]. Отже, сім'я функціонує не лише як осередок виховання, а і як базовий інститут формування моральних норм та суспільно значущих цінностей. У контексті теорій соціалізації сімейні моделі поведінки визначають етичні пріоритети індивіда, що безпосередньо корелює з його соціальною поведінкою. Таким чином, сімейний вплив є фундаментальним у формуванні моральної рефлексії особистості та її здатності до етичної оцінки власних дій.

Освіта є не лише засобом передачі когнітивних знань, а й важливим механізмом формування ідентичності особистості. Освітній вплив здійснюється через когнітивну соціалізацію, інституційну взаємодію та соціально-психологічну адаптацію у навчальному середовищі. «Середовище навчального закладу постає детермінуючим чинником у процесах самоідентифікації, сприяючи формуванню культурної самосвідомості, толерантності та соціальної компетентності. Лінгвістична соціалізація в межах

освітньої діяльності зумовлює становлення мовної ідентичності та впливає на когнітивно-перцептивні процеси особистості» [61, с. 25]. Шкільний простір є важливим чинником трансляції національних та культурних цінностей, що сприяє формуванню етнокультурної ідентичності та соціокультурної адаптації учнів.

Я. Верменич у своїй праці «Територіальна ідентичність українського пограниччя: історичні витоки та геополітичні впливи» зазначає, що «вивчення історичних наративів і культурних традицій у рамах шкільної освіти сприяє розвитку національної самосвідомості та розумінню історичної спадщини. Запровадження міжкультурного підходу в освітній процес стимулює розвиток інтеркультурної компетентності, формуючи готовність до міжетнічного діалогу. Опанування рідної мови та літератури сприяє глибшій інтеграції у мовний дискурс, що є визначальним у становленні мовної ідентичності» [85, с. 77]. Виховання мовної толерантності у міжетнічному середовищі сприяє гармонізації суспільних відносин та формуванню поліетнічної культури комунікації. Участь у шкільних заходах, присвячених національним традиціям, сприяє формуванню патріотичних почуттів та усвідомленню власної етнокультурної належності. Інституціолізовані освітні практики, такі як тематичні гуртки, культурні проєкти та міжнаціональні обміни, є ефективними інструментами виховання міжкультурного діалогу та соціальної згуртованості. Трансляція національної символіки та історичного наративу є невід'ємною складовою патріотичного виховання, що забезпечує стійкість національної ідентичності у процесі соціалізації. Таким чином, система освіти здійснює довготривалий вплив на процеси ідентифікації, формуючи стійкі когнітивні, емоційні та поведінкові орієнтири особистості.

Важливо підкреслити, що процес формування ідентичності не завершується в межах шкільного соціуму. Вищі навчальні заклади, зокрема університети, є інституціями вторинної соціалізації, що впливають на професійну та громадянську самореалізацію індивіда. «Університетське середовище сприяє розвитку аналітичного мислення, когнітивної автономії та

соціальної інтеграції здобувачів вищої освіти України. Завдяки науково-дослідницькій діяльності, академічним дискусіям та комунікації з представниками різних наукових шкіл здійснюється процес інтеріоризації професійної самоідентифікації» [102, с. 145]. Університетська освіта детермінує формування громадянської свідомості, соціальної відповідальності та інтеркультурної компетентності. Вищі навчальні заклади створюють сприятливе середовище для соціалізації здобувачів вищої освіти України, забезпечуючи можливість інтерактивного діалогу, обміну ідеями та міжкультурної інтеграції. Варто зазначити, що університетська освіта не лише сприяє набуттю професійних компетенцій, а й розвиває критичне мислення, навички соціальної комунікації та відповідальність за суспільний розвиток. Взаємодія з міжнародною академічною спільнотою, участь у студентських організаціях, конференціях і наукових стажуваннях сприяє формуванню глобального світогляду та усвідомленню власної культурної ідентичності у глобалізованому суспільстві. Крім того, впровадження міждисциплінарних досліджень дозволяє здобувачам вищої освіти України усвідомити взаємозв'язок між науковими парадигмами, соціальними нормами та культурними традиціями. Таким чином, університетська освіта постає детермінуючим фактором у процесі соціокультурної адаптації та професійного самовизначення особистості. Вона сприяє формуванню цілісної системи цінностей, світоглядних орієнтацій і соціально значущих компетенцій, необхідних для ефективної інтеграції у сучасне глобальне суспільство. Внутрішній пошук ідентичності є активним процесом самосприйняття, що включає в себе внутрішні рефлексії, усвідомлення власних цінностей, бажань, та пошук власної унікальності. Внутрішній пошук ідентичності починається з усвідомлення власних думок, емоцій та дій. Здатність бути усвідомленим своєю внутрішньою реальністю та звертати увагу на власні думки та емоції є ключовою частиною внутрішнього пошуку.

Особистість визначає свої основні цілі та прагне їх досягнення, що формує ціннісну карту світу цієї особистості. Внутрішній пошук може

включати в себе переосмислення та зміну власних переконань, відмову від тих, що вже не відповідають особистісному розвитку. Особистість розвиває та виявляє свої унікальні риси, робить акцент на тих аспектах, які відокремлюють її від інших. Внутрішній пошук дозволяє виразити себе через творчість, спілкування та інші форми самовираження. «Внутрішній пошук ідентичності, включає в себе усвідомлення та вираження емоцій, що сприяє емоційній стабільності. Здатність розуміти та працювати з власними емоціями допомагає створювати збалансований образ себе. Внутрішній пошук може включати в себе дослідження та осмислення культурного спадку, що сприяє формуванню інтернаціональної ідентичності» [101, с.23]. Взаємодія з іншими носіями культури та усвідомлення впливу соціокультурних факторів так само важливі для формування ідентичності. Внутрішній пошук ідентичності є процесом, який дозволяє особистості більше розуміти себе, свої цінності, та визначати своє місце у світі. Це активний шлях самовідкриття та особистісного зростання.

Особистісний розвиток сприяє розвитку самосвідомості, допомагаючи особі розуміти власне ставлення до своєї національної ідентичності та усвідомлювати її значущість. Індивід може активно розглядати та аналізувати національні цінності, визначаючи, як вони відображають його власні переконання та настанови. Особистісний розвиток включає в себе бажання вивчати історію своєї нації, що дозволяє краще розуміти своє минуле та впливати на сучасність. Індивідуум, здійснюючи особистий розвиток, може активно долучати до свого життя та ціннісного простору культурні традиції та обряди. Особистий розвиток допомагає усвідомлювати значення рідної мови як, не тільки засобу спілкування, але і як елемента національної ідентичності. Індивід може свідомо обирати, якою мовою виражати свої думки, що впливає на його мовну ідентичність. Особистісний розвиток може виявлятись у бажанні брати участь у культурних заходах, святкуваннях та подіях, які актуалізують національну спадщину. Розвиток особистості може включати у себе підтримку мистецьких ініціатив, які висвітлюють культурні аспекти.

Особистий розвиток та взаємодія з представниками інших культур сприяють формуванню толерантності до інших культур, розширюють світосприйняття та розуміння різних підходів до життя.

В. Воронкова у праці «Дослідження проблеми європейського менталітету, менталітет та протиріччя сучасного українського суспільства: політологічні, соціологічні, культурологічні аспекти» [101] зазначає, що «особистий розвиток дає можливість кожній особі самостійно обирати, як вона хоче сприймати та виражати свою українську ідентичність. Індивід може формувати свою українську ідентичність на основі власних цінностей та переконань, не підпадаючи під уплив загальноприйнятих стереотипів» [101, с.23]. Особистий розвиток дає індивіду можливість вивчати історію своєї нації, розширюючи свої знання про минуле та розвиваючи глибоке розуміння подій і процесів. Активна участь у вивченні та відтворенні культурних традицій та обрядів сприяє їх збереженню та розумінню значення для національної ідентичності. Особистість самостійно визначає, як її ідентичність взаємодіє з культурним спадком, розуміючи своє особисте ставлення до такої взаємодії.

Отже, формування української ідентичності є багатовимірним процесом, в якому ключову роль відіграють такі інституції, як сім’я, мова та освіта. Взаємодія цих чинників сприяє передачі національних цінностей як у синхронному, так і діахронному плані, недискретності історичної пам'яті та культурних традицій, що забезпечує збереження та розвиток національної ідентичності в умовах динамічних соціальних змін.

1.3. Вплив колективної пам’яті на формування української національної ідентичності

Дослідження впливу історичних подій на формування колективної пам’яті українців є важливим у контексті взаємозв’язку з іншими розділами дисертації з кількох причин. По-перше, у цьому підрозділі аналізується роль

історичних подій у конструюванні колективної пам'яті, що є фундаментальним чинником у процесах формування як національної, так і регіональної пам'яті. Колективна пам'ять визначає спосіб сприйняття українцями власної історії, національного минулого та соціокультурного простору, що, у свою чергу, впливає на інші аспекти пам'яті, розглянуті у підрозділах 1.1 та 1.2. По-друге, у підрозділі досліджується вплив політичних, соціальних та культурних подій на процеси ідентифікації та самоусвідомлення української спільноти. Аналіз цих чинників сприяє розширенню розуміння того, як історичні події формують колективну пам'ять і сприйняття національної пам'яті. Це, своєю чергою, має безпосередній вплив на зміст і результати дослідження в підрозділах 1.1 і 1.2, забезпечуючи комплексний підхід до вивчення процесів формування національної / колективної пам'яті в Україні.

Феномен колективної травми виступає важливою аналітичною категорією у дослідженні процесів формування та трансформації ідентичності в різних регіон. Колективна травма як індивідуальне або колективне переживання відіграє важливу роль у процесах конструювання ідентичності, оскільки така травма впливає на зміну сприйняття минулого та сучасного, а також на переосмислення культурних та соціальних наративів. Особливості регіональної ідентичності формуються на основі не тільки історичних подій, але й того, як ці події проживаються та інтерпретуються на рівні колективної свідомості. Різні регіони демонструють відмінні моделі формування регіональної ідентичності залежно від специфічних історичних обставин, соціально-політичних умов та рівня впливу колективної травми. Таким чином, феномен колективної травми стає важливим елементом у вивченні соціокультурних змін, що відбуваються в процесі формування регіональної ідентичності, і забезпечує можливість розгляду ідентичності як динамічного та багатовимірного феномену.

Дослідження впливу історичних травм допомагає виявити та проаналізувати ті події, які мають особливе значення для українського народу

та можуть мати травмівний характер. Таке дослідження дає можливість зосередитися на певних аспектах історії, що потребують уваги та вивчення. Розуміння впливу історичних травм сприятиме процесу загоєння ран, які залишилися в колективній свідомості українського народу. Це може допомогти у примиренні та побудові мирного та єдиного суспільства, спираючись на спільне розуміння минулого.

Так, А. Чик у своїй праці «Колективна пам'ять як основа консолідації українства» [271] переконує, що «історична пам'ять – це один із вимірів індивідуальної та колективної пам'яті, символічна репрезентація історичного минулого» [271, с. 61–63]. «Колективна пам'ять – це спосіб збереження соціально значущої інформації, спільний запас інформації, знань, досвіду та історії, які визначають ідентичність та спільність певної групи людей або суспільства загалом. Цей феномен вказує на спосіб, в який група людей зберігає та передає свої колективні знання через покоління» [271, с. 61]. Колективна пам'ять може включати історію, традиції, культурні цінності, мову, спільні досвіди та інші аспекти, які формують спільність і спільний світогляд членів групи. Важливою є роль колективної пам'яті в утриманні стабільності, ідентичності та взаєморозуміння в межах суспільства.

Найважливішою складовою процесу самоідентифікації індивіда, соціальної групи та суспільства загалом є активізація образів історичного минулого. Цей тип пам'яті має особливе значення для формування та об'єднання соціальних груп у сучасному світі.

Концепція колективної пам'яті, згідно з П. Коннертоном, є важливою для розуміння того, як соціальні групи зберігають і передають спогади про минуле. Як зазначає дослідник, «пам'ять не є лише індивідуальним явищем. Вона формується і передається в межах соціальних груп, де існують спільні уявлення та ритуали, що допомагають зберегти та підтримати спогади» [157, с. 7]. Таким чином, колективна пам'ять формується через соціальні практики та спільноти, де існують певні механізми для збереження минулого. П. Коннертон підкреслює важливість тілесності в передачі пам'яті,

стверджуючи, що пам'ять закорінена в тілесних практиках. Це означає, що наше тіло та дії, які ми виконуємо, також є носіями пам'яті. «Соціальні групи передають минуле через відтворення ритуалів та символічних дій» [157, с. 9]. Тілесні практики, ритуали та символічні дії є тими каналами, через які передається колективна пам'ять, і які можуть бути використані для посилення відчуття зв'язку з минулим.

Особливу увагу П. Коннертон приділяє і травмівним подіям, які можуть бути частиною колективної пам'яті. «Колективна пам’ять може містити елементи травми. Травмівні події часто витісняються або піддаються забуттю, оскільки їх важко інтегрувати у колективний наратив. Проте саме ці події можуть стати визначальними для ідентичності суспільства» [157, с. 9]. Це вказує на те, що пам'ять може бути вибірковою, і не всі події знаходять своє місце в колективному нарративі, але саме ці «вибулі» моменти можуть мати величезний вплив на формування ідентичності суспільства.

Колективна пам’ять формується та підтримується за допомогою цілого комплексу комеморативних практик, спрямованих на управління минулим на користь сьогодення. На груповому рівні вона забезпечує інтеграцію та консолідацію членів суспільства, стимулюючи їх соціальну активність, зміцнюючи згуртованість, солідарність, стійкість та цілісність. На індивідуальному рівні колективна пам'ять сприяє конструюванню ідентичності особистості, формуванню почуття наступності та відповідальності, визначаючи життєві орієнтири, цінності та смисли.

Спогади мають вирішальне значення у формуванні колективної пам'яті. Спогади про життєві події, важливі події та досвід, передаються з покоління в покоління, і це допомагає зберегти історію та культурні традиції. Спогади відображають культурні звичаї, перекази, легенди та інші аспекти культурної спадщини. Вони допомагають формувати культурну пам'ять, визначаючи те, що є важливим та значущим для певної спільноти. Спогади про життєві події та досвід сприяють формуванню особистої та групової ідентичності. Вони допомагають людям розуміти своє місце в суспільстві, визначаючи, хто вони

є, і яке значення має їхня культура та спадщина. Передача спогадів сприяє взаєморозумінню між різними поколіннями та групами, допомагаючи створити спільний контекст і розуміння історії та культури.

П. Нора у своїй роботі застосував концепцію «місць пам’яті» (lieux de mémoire), замість традиційного поняття «колективна пам’ять». Він визначає «місця пам’яті» як «присутність минулого в теперішньому», підкреслюючи, що ці місця є конкретними точками, через які здійснюється зв’язок між минулим і сучасним. За думку П. Нори, «місця пам’яті – це остаточна форма, в якій існує комеморативна свідомість в історії, яка ігнорує та потребує її водночас» [199, с. 7]. Таким чином, «місця пам’яті» є як засобом, так і об’єктом збереження історичної пам'яті, що втілює певну вибірковість у способах інтерпретації минулого.

Дослідник переконує, що уявлення про колективну пам'ять, на відміну від індивідуальної, формуються і контролюються елітами в суспільстві. «Уявлення про колективну пам'ять створюють «симуляції природної пам'яті», які служать інструментом для підтримки нових національних держав та їхніх ідеологій. Водночас традиції, що колись мали соціальний смисл / значення, у сучасному суспільстві часто втрачають свою значущість. Як наслідок, еліти намагаються заповнити цей вакуум, створюючи нові форми пам'яті, які допомагають стабілізувати соціальну ідентичність і зміцнити національну єдність» [199, с. 92]. Колективна пам'ять, як соціальний феномен, не є відображенням об'єктивної реальності минулого. Замість цього, пам’ять використовується певними соціальними групами для інтерпретації і переосмислення історії. Цей процес, на думку П. Нори, часто відриває спогади від реальних подій, а також веде до так званої «колективної амнезії», коли деякі моменти історії або особи свідомо виключаються з наративу. У цьому контексті пам'ять є продуктом вибору – групи обирають певні дати, події, постаті для вшанування, навмисно усуваючи інші елементи минулого, які не відповідають їхнім інтересам чи ідеології.

На особливу увагу в дослідженні П. Нори «Теперішнє, нація, пам’ять» [200] заслуговують дефініції таких понять, як місця пам’яті, контекст пам’яті та ін. Так, місця пам’яті науковець визначає як втрачене нами минуле, яке жило десь у свідомості соціальної групи, але незабаром може зникнути назавжди, а саме місце пам’яті перетвориться в історію, яка більше не буде підтримуватися колективною пам’яттю. «Місця пам’яті – це те, що підтримує співтовариство різними способами, але одночасно це співтовариство, залучене в процес трансформації та оновлення: воно цінує більш нове, а не старе, майбутнє, а не минуле. Місця пам’яті не з’являються випадково, у них є причина існування: вони живуть завдяки бажанню пам’ятати. Потрібно створювати архіви, відзначати річниці, організовувати святкування, вимовляти надгробні промови, нотаріально завіряти акти, тому що ці акти не є природними» [190, с. 26]. Завдяки колективній пам'яті утворюється культурна спадщина, яка визнається загальним надбанням конкретної нації та всього людства і мусить зберігатись і постійно поповнюватись. У ранньоіндустріальну та індустріальну добу колективна пам'ять стає важливим чинником як етнічної, так і національної самоідентифікації. Доба національного відродження активізувала процес формування національної самосвідомості й зумовила рефлексивне ставлення представників української еліти до колективної пам'яті українського народу. В культурно-мистецькій сфері починає формуватись цілісний образ України, який має величезне значення для консолідації та збереження духовної єдності українства.

О. Бойко в роботі «Особливості структури колективної пам’яті» [71] визначає рівні колективної пам’яті, а саме, офіційний та неофіційний. Кожний з цих рівнів має свої характерні риси та особливості.

«Офіційний рівень колективної пам’яті: 1) формується цілеспрямовано згори; 2) має системний характер пам’яті; 3) базується на панівній / офіційній ідеології; 4) формується переважно шляхом конструювання; 5) поширюється переважно через офіційні канали; 6) служить, як правило, збереженню панівного режиму, зміцненню чинної системи влади; 7) основними і

найвпливовішими носіями офіційної пам’яті є шкільні підручники та офіційні ЗМІ; 8) підтримується формальними / офіційними структурами.

Неофіційний рівень колективної пам’яті: 1) формується стихійно знизу; 2) характер пам’яті фрагментарний; 3) базується на феномені суспільних спогадів; 4) формується переважно шляхом реконструкції; 5) поширюється переважно через міжособистісні контакти; 6) служить зміцненню та консолідації колективу, збереженню його ідентичності; 7) носіями неофіційної пам’яті є архетипи, міфи, легенди, казки, чутки, плітки, анекдоти тощо (ці носії інформації можуть також активно використовуватися і «конструкторами» офіційної пам’яті); 8) підтримується неформальними структурами» [71, с. 29-30]. Колективна пам'ять формується через процеси соціалізації та культурної трансмісії, які передаються від покоління до покоління у межах груп, таких як нації, етнічні спільноти, релігійні групи, сім'ї та інших спільнот.

Основним фактором формування колективної пам'яті є події, які мають велике значення для певної групи, зазвичай стають центральними / базовими компонентами колективної пам'яті цієї групи. Історичні події, які вплинули на життя людей, їхні культурні та соціальні цінності, залишаються в пам'яті і передаються через розповіді, літературу, пам'ятні місця, меморіали та інші засоби. Також, на формування колективної пам'яті впливають культурні обряди, символи, традиції та ціннісні установки. Культурні маркери, такі як мистецтво, музика, танці, а також мова, що використовується для передачі історій та знань, утверджують колективну ідентичність і зберігають спільну пам'ять.

А. Ассман у своїй праці «Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам’яті» [51] розрізняє функціональну й накопичувальну пам’ять (канон та архів), звертаючи увагу на ту частину колективної пам’яті, що часто є сліпою плямою меморіальних студій. На думку дослідниці, функціональна пам’ять є спрямованою і відповідає вимогам сучасності, виконує функції легітимації у разі альянсу офіційної та політичної пам’ятей. Та в обох указаних випадках функціональна пам’ять здійснює відмежування – продукує

символічні форми висловлювання, що послуговують на користь профілювання ідентичності й поновлюються через ритуали та святкування. Натомість «накопичувальна пам’ять подібна до бібліотеки, де зберігається все, що врятувалось від руйнування в часі. Це горище латентної пам’яті, непросвітлене жодними смислами, але все ще не цілковито занурене в забуття. Це аморфна маса, простір невикористаних спогадів – усе незапитане, застаріле й те, що стало чужим, а тому це знання нейтральне й абстраговане від прив’язки до ідентичності» [51, с. 154]. У цьому контексті пам’ять постає не лише засібом збереження минулого, а й активним механізмом формування ідентичності та регулювання соціальних відносин. Функціональна пам’ять, адаптуючись до потреб сучасності, відіграє провідну роль у конструюванні наративів, що визначають колективне самосприйняття. Вона є динамічною та селективною, оскільки акцентує увагу лише на тих аспектах минулого, які узгоджуються з актуальними суспільними та політичними пріоритетами.

Накопичувальна пам’ять, навпаки, функціонує як пасивний резервуар історичних свідчень, що зберігає відомості, які не набули актуального значення у суспільному дискурсі. Вона є своєрідним архівом, що не піддається безпосередньому використанню, але може стати джерелом для майбутніх переосмислень та реконструкцій.

Колективна пам'ять, що охоплює спільний досвід та інтерпретації минулих подій, відіграє центральну роль у процесі формування національної та регіональної ідентичності. Вона створює міжпоколінні зв’язки, конструює спільне розуміння історичних подій та впливає на осмислення нацією свого минулого і майбутнього. Однак, разом із позитивним впливом на колективну свідомість, колективна пам'ять також може зберігати трагічні моменти історії, які трансформуються в історичну колективну травму, залишаючи глибокий відбиток на суспільній свідомості.

Перехід від дослідження колективної пам’яті до аналізу історичної травми є необхідним кроком для глибшого розуміння механізмів формування національної ідентичності. Це дозволяє виявити, як неосмислені історичні

травми можуть впливати на сучасні процеси самоідентифікації нації. Історична травма стає важливим фактором у формуванні колективного несвідомого, впливаючи на культурні наративи, політичні процеси та загальне соціокультурне самовизначення, що, в кінцевому підсумку, формує як індивідуальну, так і колективну ідентичність.

Історична травма є складним соціально-психологічним феноменом, що охоплює колективні переживання минулих трагедій, які залишають тривалий слід у свідомості спільноти. Ця травма впливає на процеси формування національної ідентичності, культурних наративів і політичних практик. У сучасних наукових дискурсах історична травма аналізується як багатовимірне явище, яке інтегрує в собі психологічний, соціальний, культурний і політичний аспекти. Означене явище є важливим для розуміння механізмів трансформації суспільної пам'яті та впливу минулого на сьогодення. «Історична травма є результатом колективного досвіду трагедій, таких як війни, геноцид, голод чи масові репресії, які порушують нормальний хід суспільного розвитку. На відміну від індивідуального посттравмівнного стресового розладу (ПТСР), історична травма має трансгенераційний характер, передаючись через покоління за допомогою наративів, культурних символів і соціальних практик. Вона є складовою колективного несвідомого, впливаючи на національну пам'ять та ідентичність» [230, с.44] .Історична травма проявляється як архетипічне переживання, що формується через образи жертв і героїв. У цьому контексті травма є спільним досвідом, який забезпечує емоційний зв'язок між членами спільноти. Її вплив може бути як позитивним, сприяючи єдності й солідарності, так і деструктивним, провокуючи соціальні конфлікти та ізоляцію.

Одним із ключових механізмів передачі травми є трансгенераційний досвід. Цей феномен передбачає, що травмівні події залишають не лише індивідуальний, а й колективний психологічний відбиток, який зберігається у пам'яті наступних поколінь. Передача травмівного досвіду здійснюється через сімейні наративи, культурні символи та навіть через несвідомі побутові

практики. Як зазначає М. Гірш у своїй книзі «The Generation of Postmemory» «травма попереднього покоління залишається живою у наступному, часто через сімейні історії, фотографії або мовчазні обмеження, які формують спосіб життя та ідентичність» [25, с. 32]. Сімейні історії часто є базовим джерелом передачі травмівного досвіду. Наприклад, у сім'ях, які пережили Голодомор, може існувати традиція щодо запасів їжі, що формується через страх втрати ресурсів. У таких сім'ях можуть зберігатися емоційні патерни, зокрема страх перед майбутнім чи надмірна економія, які передаються без пояснення контексту. Сімейна постпам'ять також може виражатися через артефакти: фотографії, листи, особисті речі, які символізують зв'язок із минулим. Як зазначає М. Гірш «фотографії стають основними носіями постпам'яті, адже вони не лише документують минуле, але й викликають емоції, які здатні передаватися між поколіннями» [24, с. 35]. Цей досвід формує у спільноти особливу чутливість до певних історичних подій і символів, часто впливаючи на колективне бачення минулого та майбутнього.

Культурний вимір травми включає символізацію та ритуалізацію досвіду. Травмівні події закарбовуються у вигляді національних символів, міфів і ритуалів. Наприклад, меморіальні комплекси та дні пам'яті слугують інструментами колективного переживання минулого. Через мистецтво, літературу й кіно травма набуває нового осмислення, стаючи частиною національної культурної спадщини.

Символи є одним із важливих засобів вираження та збереження травмівного досвіду. Вони виконують функцію метафоричних носіїв пам'яті, що трансформують події, які залишили болючий слід у колективній свідомості втілюючись у значущі образи, здатні об'єднувати покоління. Через символи колективна травма переосмислюється, стаючи невід'ємною частиною культурного наративу та національної ідентичності. Символ пшеничного колоска, пов'язаний із пам'яттю про Голодомор, є потужним прикладом такої трансформації. Він не лише нагадує про трагедію голоду 1932–1933 років, але й уособлює боротьбу за виживання, стійкість і солідарність українського

народу. Як пише М. Богачевська-Хомяк у дослідженні про колективну пам'ять, «символіка пшеничного колоска стала універсальним знаком трагедії, який об'єднує пам'ять про мільйони жертв і закликає до збереження історичної спадщини» [9, с. 88]. Цей символ виконує важливу функцію зв'язку між поколіннями, забезпечуючи передачу пам'яті через художні твори, меморіальні заходи та освітні проєкти.

Символи дозволяють переносити значення травмівних подій у сучасний контекст. Вони слугують мостом між поколіннями, актуалізуючи минуле та забезпечуючи його збереження в колективній свідомості. Наприклад, П. Нора у своїй концепції «місць пам'яті» зазначає, що «символи і місця пам'яті слугують точками, де колективна пам'ять закріплюється у вигляді матеріальних чи нематеріальних знаків, що об'єднують суспільство навколо спільного досвіду» [199, с. 12]. В українському контексті пшеничний колосок також є частиною ширшої символіки, яка включає чорні стрічки, свічки пам'яті та меморіали жертв Голодомору. Ці образи закріплюють у культурному просторі трагедію як важливу частину національної історії.

У сучасній Україні символ пшеничного колоска використовується не лише як спосіб збереження пам'яті, а і як засіб протидії історичній амнезії. Наприклад, у контексті міжнародних заходів, присвячених пам'яті жертв Голодомору, цей символ набуває глобального значення, що посилює ідею солідарності з Україною. Так, О. Забужко у своїх есе про національну пам'ять зазначає: «Символи, такі як колосок, працюють не тільки на рівні історичного нагадування, але і стають частиною боротьби за збереження правди у світі, де історія часто стає полем для маніпуляцій» [139, с. 104]. Пшеничний колосок відіграє центральну роль у формуванні колективної ідентичності, зв'язку між поколіннями та актуалізації історичних подій у сучасному культурному просторі. Завдяки таким символам минуле не лише зберігається, але і стає джерелом натхнення для сучасності та майбутнього.

Символи, такі як пшеничний колосок і земля, є центральними символами у процесах формування та збереження української ідентичності,

забезпечуючи спадкоємність між поколіннями. Ці символи функціонують як культурні маркери, які дозволяють суспільству актуалізувати історичні події в сучасному контексті, перетворюючи минуле на джерело натхнення для сьогодення та майбутнього. Вони є своєрідними мостами між минулим і сьогоденням, сприяючи інтеграції історичного досвіду в сучасний культурний і соціальний дискурс. Зокрема, пшеничний колосок, символізуючи пам'ять про Голодомор, не лише нагадує про трагічні події 1932–1933 років, але й уособлює стійкість і боротьбу українського народу за виживання та незалежність. Цей символ об'єднує різні покоління в їхньому спільному усвідомленні важливості історичної пам'яті та національної ідентичності.

Земля, як підкреслюють А. Бойко та О. Астапова-В'язміна, також «є значущим символом для українців, особливо в умовах війни, що розпочалась у 2014 році. Земля набуває не лише економічного чи політичного, але й глибокого культурного значення, постаючи символом національної самобутності, опору та зв'язку з минулим» [68, с. 19]. У контексті сучасної української історії, земля виконує функцію символічного простору, що поєднує фізичний аспект із політичним, духовним і культурним значенням. Збереження територій та природних ресурсів стає частиною національної ідеї, підкреслюючи важливість захисту національної спадщини. Таким чином, земля є не лише місцем проживання, але й полем для символічного і політичного опору, що додає нових вимірів до розуміння української ідентичності та культурної самобутності. Ці символи відіграють вирішальну роль у збереженні колективної пам’яті, що є важливою умовою для підтримки національної єдності та ідентичності в умовах сучасних викликів і загроз. Історична травма впливає на формування політичної культури, зокрема через інтеграцію її елементів у державну політику пам’яті. Політичні еліти часто використовують травмівний досвід для мобілізації суспільства або легітимації своїх дій. Наприклад, офіційні наративи, побудовані на основі травми, можуть слугувати засобом консолідації нації навколо ідей справедливості, свободи та боротьби за права.

Відсутність визнання травмівних подій, таких як геноцид чи колоніальне минуле, поглиблює напруженість між націями, ускладнюючи процеси примирення. «Історична травма є не лише соціальною чи політичною проблемою, але й етичною». [301, с.83] Така травма вимагає діалогу між жертвами і кривдниками, діалогу, що базується на принципах визнання, каяття та прощення. Такий підхід дозволяє інтегрувати травмівний досвід у колективну пам'ять, запобігаючи його витісненню у колективне несвідоме. Водночас прощення і примирення є складними процесами, які вимагають не лише моральної зрілості, але й політичної волі з обох сторін.

В. Додонова у своєму дослідженні «Історична травма як чинник формування національної ідентичності» зазначає, що «історична травма – це психологічна проблема, наслідки посттравмівного синдрому, що стосуються кожної людини, оскільки травма завжди переживається індивідуально. Метафоричний опис травми як «нерозірваної кулі в тілі людини», якнайкраще відображає її зміст. І це відчуття чужорідного предмету дуже важко виразити раціонально, більше підходять ірраціональні барви, такі як сльози, смуток, туга» [129, С. 20-21]. Історична травма постає значущим елементом колективної пам'яті, який потребує на особливу увагу в процесі аналізу національної ідентичності. Історична травма, на думку В. Додонової, є етичною проблемою, оскільки вона вимагає діалогу та взаємної згоди між кривдниками та жертвами, де обидві сторони визнають як саму травму, так і травмівне минуле, що її спричинило. Прощення і каяття постають засобами подолання таких травм.

Історична травма впливає на процеси самоідентифікації нації, формуючи межі між «своїм» і «чужим» у спільноті. Нації, які пережили трагічні події, часто вибудовують свою ідентичність на основі спільного болю. Це створює унікальне відчуття належності, засноване на історичній солідарності. Травмівний досвід формує колективне розуміння «чужого», який може асоціюватися з тими, хто спричинив трагедію або залишився

байдужим до неї. Наприклад, в українській колективній свідомості наслідком російсько-української війни стає чітке розмежування «своїх» і «чужих».

Усвідомлення й публічне обговорення травмівних подій є необхідною умовою для інтеграції цього досвіду в позитивні наративи. Саме такі дії з усвідомлення й обговорення дозволяють вийти за межі пасивної ролі жертви, трансформуючи травму у джерело сили та стійкості. Історична травма є багатогранним явищем, що впливає на формування культурних наративів, політичних процесів і соціокультурного самовизначення. Вона закріплюється у колективному несвідомому як тло, на якому розвиваються індивідуальна та колективна ідентичності. Осмислення й використання історичної травми в конструктивному ключі є важливим для національної консолідації та формування зрілої національної ідентичності.

Окрім історичних травм, що залишають глибокий відбиток на колективній свідомості українського народу, національна пам'ять формується і під впливом героїчних подій, які відіграли ключову роль у консолідації суспільства та утвердженні національної ідентичності. Героїчні події сприяють формуванню колективної пам'яті, яка репрезентує історичний досвід крізь призму звитяги, опору та самопожертви у процесах боротьби за державність, культурну ідентичність і соціальну справедливість. Героїчна пам'ять виконує функцію символічного капіталу, що сприяє зміцненню суспільної солідарності, відтворенню національних міфів і трансляції історичних наративів між поколіннями. Вона актуалізується через літературні, мистецькі, меморіальні та державотвірні практики, знаходячи вираження у традиціях вшанування героїчних постатей, комеморативних ритуалах, освітніх програмах тощо. Особливу роль у формуванні героїчної пам'яті українців відіграють історичні події, зокрема козацький період, визвольні змагання XX століття, Революція гідності та сучасна боротьба за суверенітет, які слугують маркерами національної суб'єктності. Таким чином, героїчна пам'ять постає важливим чинником конструювання колективної ідентичності, доповнюючи дискурс історичної травми. Героїчна пам'ять сприяє

формуванню позитивної національної самосвідомості, легітимації цінностей спротиву та державницьких традицій, а також відіграє важливу роль у виробленні стратегій національної політики пам’яті в умовах глобалізаційних викликів та соціокультурних трансформацій.

Героїчний період козацтва XVII - XVIII століття є ключовим етапом в історії формування національної ідентичності та колективної пам'яті українського народу. Цей період відзначався величезними випробуваннями, які стали фундаментом для утвердження національного самосприйняття та творення громадянського суспільства. У цьому контексті важливо розглянути, як саме героїчний період козацтва вплинув на формування національної ідентичності та колективної пам'яті [72, с.25]. Головним елементом формування національної ідентичності став активний спротив козаків зовнішній агресії. Визначальні битви проти поневолювачів та опір козацьких загонів іноземній експансії спричиняли формування в українців нового рівня свідомості, про що свідчило виникнення ідеї про важливість захисту своєї території та права на незалежність. Події козацької доби визначили новий шлях розвитку вітизняної історії, що стало основою для формування героїчного образу українців.

Лідерство козацьких гетьманів, особливо Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, стало основоположним елементом у процесі формування національного образу. Вчинки та стратегічні рішення гетьманів сприяли не тільки захисту країни, але й ставали символами національної єдності та віри у справедливу справу.

Козацький етос відзначався не лише військовими діями, але й культурними та побутовими здобутками. Мова, одяг, традиції та релігійні обряди козаків вплинули на формування української ідентичності. Цей етос став центральною частиною колективної пам'яті, позначеної самобутністю та непохитною вірою українців у свою культурну спадщину.

Героїчний період козацтва залишив по собі глибокі сліди в українській пам'яті. Трагічні події та перемоги вплинули на колективну свідомість, ставши

елементом, який визначає національну ідентичність українців. Наслідки цього періоду стали спадщиною, яка продовжує формувати національну ідентичність та пам'ять. Опір, лідерство та культурні особливості козацького етосу стали важливими елементами, які не лише збереглися в історичних легендах, але й проникли в саму сутність національного свідомого відчуття. Героїчний період козацтва визначає не лише минуле, але й сучасність, допомагаючи українцям утверджувати свою ідентичність і пам'ять у невід'ємному контексті національної історії.

Під владою Російської імперії проводилась активна політика русифікації. Заборона української мови та шкіл, дискримінація української інтелігенції спричинили зародження українського національного руху. Українське національне відродження виявилося реакцією на прагнення зберегти власну ідентичність. Українська інтелігенція та культурні діячі чинили активний опір політиці русифікації. Створення українських освітніх та культурних установ, видання книг українською мовою, організація театральних вистав та літературних об'єднань були формами культурних протестів і відповіддю на імперський тиск.

Для проведення ґрунтовного аналізу доцільно розглянути вплив історичних подій на формування колективної пам’яті населення Західного, Центрального, Східного, Південного та Північного регіонів України, з урахуванням специфіки соціокультурних та історичних умов цих регіонів.

Голодомор 1932-1933 років є трагічним періодом в історії України, який вплинув на формування національної ідентичності та колективної пам'яті українського народу. «Голодомор і до сьогодні є однією з найбільш трагічних сторінок історії України, що залишила невиліковні рани в колективній пам'яті народу. Цей геноцидний акт, організований радянським режимом, не лише призвів до масових людських втрат, але і став осердям формування національної ідентичності та прагнення до свободи й незалежності. Цей страшний епізод став не лише гуманітарною катастрофою, але й визначальним моментом, що вплинув на свідомість та самосвідомість українців, закладаючи

основу для подальшого формування їхньої ідентичності та спільної пам’яті» [112, с.251]. Спільний страх, втрата близьких, та відчуття безправ'я стали часткою спільної травми, що об'єднувала людей та впливала на їхнє ставлення до власної національної ідентичності. Збереження пам’яті про Голодомор стає символом виживання, сили та невід'ємною частиною колективної пам'яті. Голодомор також вплинув на культурне середовище українського народу. Літературні твори, мистецтво та музика є не лише способом вираження траурної реакції на трагедію, але і засобом передачі спільної пам’яті. Твори мистецтва на тему Голодомору стали важливою частиною національної культурної спадщини, що сприяє збереженню та розумінню трагічних подій того часу.

Центральний регіон України, який включає такі області як Київська, Полтавська, Черкаська та інші, зазнав найбільших втрат під час Голодомору. Цей регіон був центром сільськогосподарського виробництва, і саме тут примусова колективізація та хлібозаготівельні кампанії Радянського Союзу спричинили масову загибель людей від голоду. У Центральному регіоні Голодомор залишив глибокий слід у колективній пам'яті. Страх перед голодом, викликаний цією трагедією, передавався з покоління в покоління. Це сформувало певний менталітет, де голод сприймається не лише як фізичне страждання, але і як символ державного насильства та безпорадності перед владою [112, с.252]. У ідентичності мешканців цього регіону закріпилася недовіра до державних інституцій, оскільки Голодомор сприймався як свідомо організована акція, спрямована на знищення українського селянства. У повсякденному житті це відображається у звичках та соціальних практиках. Наприклад, багато мешканців Центрального регіону мають звичку зберігати запаси їжі, навіть за умов достатку. Ощадливість та економне ставлення до продуктів харчування стали невід'ємною частиною побутової культури. Це також проявляється у важливості ритуалів, пов'язаних з їжею, таких як родинні обіди, де надлишки їжі ніколи не викидаються, а використовуються на наступні дні.

Західний регіон України, до складу якого входять такі області як Львівська, Івано-Франківська, Рівненська та інші, не зазнав таких масштабних втрат під час Голодомору. Хоча Західна Україна не постраждала від Голодомору так, як Центральна, інформація про масову загибель українців на Сході та Півдні країни спричинила формування колективної травми, що посилила недовіру до радянської влади та спричинила ще більше відчуження від радянського наративу. Ця травма стала основою для формування сильної регіональної ідентичності, зосередженої на опорі тоталітарним режимам і захисті національних цінностей. У Західному регіоні колективна пам'ять про Голодомор сприяла зміцненню патріотичних настроїв і культурного спротиву радянській владі. Це проявлялось у підтримці національної культури та традицій, збереженні української мови та активній участі у національно-визвольних рухах. У повсякденному житті це також відображалося у свідомому уникненні марнотратства та наданні особливого значення хлібу як символу життя.

Східний регіон, до якого належать такі області, як Харківська, Донецька, Луганська, був одним із найбільш постраждалих від Голодомору. Тут примусова колективізація, репресії та конфіскація зерна спричинили масову загибель людей, що стало основою для формування глибокої колективної травми. «Для мешканців Східної України Голодомор став символом жорстокості радянського режиму» [112, с.289]. Ця травма сформувала у менталітеті почуття вразливості та недовіри до влади, а також підсвідомий страх перед повторенням подібних трагедій. Саме Східна Україна особливо гостро відчула відчуження від центральної влади, що сприяло формуванню специфічної регіональної ідентичності. На побутовому рівні це відображається у прагненні до економічної самостійності, збереженні традицій сільського господарства та домашнього виробництва. Навіть у сучасних умовах мешканці Східного регіону часто створюють запаси продуктів і матеріальних ресурсів, що можна кваліфікувати як реакцію на травмівний досвід Голодомору.

Південний регіон, до якого належать Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна Республіка Крим, також був важко уражений Голодомором. Цей регіон, багатий на сільськогосподарські ресурси, зазнав масових конфіскацій зерна, що призвело до значних людських втрат і вплинуло на сприйняття радянської влади як репресивного режиму. Це породило ворожість до будь-яких форм державного контролю та намагання зберегти автономію у прийнятті рішень на рівні громади. На побутовому рівні мешканці Південного регіону мають звичку зберігати великі запаси продовольства, що особливо помітно у сільській місцевості. Крім того, в регіоні збереглися традиції активного ведення підсобного господарства, що спрямоване на забезпечення власних потреб, незалежно від економічної ситуації у країні.

Друга світова війна, що охопила світ у 1939-1945 роках, стала визначальним періодом в історії України, впливаючи на формування національної ідентичності та колективної пам'яті українського народу. Національний опір відображав вольові риси українців, які виступали проти нацизму та тоталітаризму, прагнучи зберегти власну самобутність. Друга світова війна вплинула на культурні аспекти українського життя. Українські спільноти, створені за кордоном, стали центрами збереження традицій, мови та культури, що відіграли важливу роль у збереженні ідентичності. Відновлення країни та активна участь українців у відбудові свого дому відіграли важливу роль у формуванні нової національної ідентичності. Знання та досвід, одержані у важкий період війни, стали фундаментом для національного відродження.

Вплив Другої світової війни знаходить віддзеркалення як у минулому, так і в сьогоденні, визначаючи не лише сприйняття минулого, а й формуючи сучасну українську ідентичність та впливаючи на суспільно-політичні процеси. Друга світова війна стала періодом надзвичайних випробувань для українського народу. Військові дії, геноцид, репресії, терор та масові злочини залишили глибокі рани в колективній свідомості. Перш за все, травмівні події

війни створили почуття страху, небезпеки й загрози серед українського населення. Вибухи, обстріли та бомбардування стали причиною загибелі та поранень тисяч людей, руйнування міст та сіл. Означені події залишили глибокий слід на емоційному стані українців, посилюючи відчуття втрати й безпорадності перед насильством.

Масові арешти та депортації стали причиною багатьох людських страждань. Тисячі людей були затримані, ув'язнені та депортовані до концтаборів або на примусові роботи, внаслідок чого розпалося багато сімей, майже кожна українська сім’я втратила близьких, були зруйновані надії на майбутнє, що стало значною травмою національної свідомості. З одного боку, ці події сформували почуття спільної трагедії та солідарності серед українців, об'єднали людей у боротьбі за виживання та захист своїх цінностей і ідеалів. З іншого боку, ці події мали не тільки негативний, але й позитивний вплив на формування патріотичних почуттів та зростання національної самосвідомості.

Колективні травми, про які йшлося, досі мають відчутний вплив на сучасне українське суспільство, ставши невід'ємною частиною колективної пам'яті. Наразі пам'ять про війну і її наслідки зміцнює національну свідомість, формує патріотичні почуття та об'єднує український народ. Крім того, історична травма Другої світової війни проявляється в сучасних українських суспільно-політичних подіях – вона надихає на боротьбу за свободу, демократію та права людини.

Чорнобильська катастрофа 1986 року стала ще однією трагедією в історії України та всього світу. Вибух на четвертому енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції призвів до серйозного радіаційного забруднення території та смерті тисяч людей [148, с. 368]. Психологічні наслідки Чорнобиля виявилися надзвичайно важливими для українського суспільства. Відразу після аварії масштаби трагедії були замасковані радянським урядом, а недостатність інформації призвела до недооцінки ризиків для здоров'я населення. Це посилило почуття невпевненості та страху

серед населення, яке не могло усвідомити усіх наслідків радіаційного забруднення таких масштабів.

Крім того, Чорнобиль став засобом значного політичного та соціокультурного впливу. Відображення подій у масових медіа, в кіно та літературі мало значний вплив на українську колективну свідомість, спричиняючи зміну у сприйнятті влади, технологій та ролі атомної енергії в суспільстві.

Центральний регіон, зокрема Київська область, постраждав найбільше через близькість до епіцентру катастрофи. Масштабна евакуація, забруднення території радіоактивними речовинами та постійний страх щодо наслідків радіації сформували глибоку колективну травму. Для мешканців цього регіону Чорнобильська катастрофа стала символом небезпеки, яку не можна контролювати, і одночасно – безпорадності перед масштабами техногенної катастрофи. Травма посилилася через тривалий період приховування інформації радянською владою, що породило глибоку недовіру до офіційних джерел та інституцій. У повсякденному житті це проявляється через підвищену тривожність щодо здоров'я, особливо серед тих, хто безпосередньо постраждав від радіації. Звички уникати певних продуктів або територій, які асоціюються з радіаційною небезпекою, стали частиною повсякденної культури. Також це вплинуло на ставлення до навколишнього середовища, яке сучасний українець часто сприймає з острахом.

Західний регіон України, попри географічну віддаленість від Чорнобиля, відчув вплив катастрофи через евакуацію людей із зони відчуження та поширення радіоактивних речовин, які могли переноситися з опадами на великі відстані. Хоча Захід України не постраждав безпосередньо, інформація про катастрофу та її наслідки викликала шок та страх перед невидимою загрозою. Це підсилило відчуття вразливості та залежності від рішень, які приймалися на державному рівні, часто без урахування інтересів населення. У Західному регіоні це відобразилося в усвідомленні обережності щодо продуктів харчування, джерел води та загальної екологічної ситуації.

Люди стали уважніше ставитися до екологічних питань, більше цікавитися станом навколишнього середовища і можливими ризиками.

Східний регіон відчув вплив Чорнобильської катастрофи через масштабну інформаційну кампанію про наслідки аварії та можливі ризики для здоров'я, зокрема через поширення радіації на значні території. У Східному регіоні Чорнобильська катастрофа посилила страх перед техногенними катастрофами, особливо зважаючи на те, що цей регіон також є промислово розвинутим і має свої екологічні проблеми. Катастрофа стала символом небезпеки промислових аварій, що могло викликати зростання рівня тривожності серед населення. Це проявилось у побоюваннях щодо екологічної безпеки, посиленні уваги до можливих промислових загроз та ставленні до інформації про екологічні катастрофи. У регіоні виникла схильність до критичної оцінки інформації з офіційних джерел та більшої уваги до питань безпеки на виробництві.

Південний регіон, також зазнав впливу Чорнобильської катастрофи через поширення радіоактивних речовин на значні відстані, а також через евакуацію людей із зони відчуження. У Південному регіоні катастрофа викликала страх перед можливими наслідками для здоров'я, особливо з огляду на тривалу радіаційну небезпеку. Цей страх був посилений відсутністю повної та правдивої інформації з боку влади, що сприяло поширенню чуток та недовіри. На побутовому рівні це відображалося у підвищеній увазі до джерел води, продуктів харчування та екологічної безпеки. Люди стали більше дбати про своє здоров'я, а також активно цікавитися заходами щодо зменшення впливу радіації.

Отже, історична травма від Чорнобиля залишила невиліковний слід у колективній свідомості українського народу, посилила почуття страху, недовіри до держави, а також активізувала думки про необхідність управління ризиками та забезпечення безпеки в ядерній промисловості.

XX – XXI століття стали періодом реалізації національних амбіцій українців. Розпад Радянського Союзу у 1991 році відкрив нові можливості для

становлення української ідентичності. Здобуття незалежності стало вирішальним кроком для національного відродження та визначило початок епохи, де українці отримали можливість активно формувати свою країну та ідентичність. Здобуття незалежності в 1991 році відкрило новий етап у становленні української ідентичності, основою якої став симбіоз традиційних цінностей та сучасних впливів. Забезпечення статусу української мови як державної сприяло її активній реабілітації. Реформи в освіті були спрямовані на підтримку української мови та культури в школах та університетах, сприяючи збереженню та розвитку національного самоусвідомлення. Глобалізація відкриває нові можливості для культурного обміну та взаємодії. Українська культура стає важливим елементом світової культури, намагаюись здобути інтернаціональне визнання та розуміння.

Незалежність України, оголошена 24 серпня 1991 року, стала переломним моментом в історії українського народу. Цей період суттєво вплинув на формування національної ідентичності та колективної пам'яті, визначаючи нові вектори розвитку країни та самосвідомості її громадян. Акт проголошення незалежності України став ключовим символом визвольної боротьби та відновлення державності. Українці виражали свою волю та прагнення до самовизначення, що стало фундаментом для формування національного образу. Незалежність визначилася не лише політично, але й культурно [149, с.202]. Відновлення української мови як державної та як культурної основи підкреслює важливість самостійності у формуванні національної ідентичності. Незалежність відкрила можливість відновлення та вивчення історичних традицій, які були пригнічені попередніми режимами. Пам'ять про події минулого стала не лише засобом визначення сучасної національної ідентичності, а й ключовим фактором її формування. Незалежність України визначила новий етап у формуванні національної ідентичності та колективної пам'яті. Цей період став часом самопідтвердження, відновлення культурної самостійності та розбудови демократичного суспільства.

Революція гідності заклала фундамент для будівництва громадянської української нації – протестувальники виступали під громадянськими гаслами – за проєвропейську Україну, проти корупції, міліцейського свавілля, обмеження прав людини, за свободу ЗМІ. Революція гідності розставила нові акценти, спрямовані на формування та утвердження загальноукраїнської ідентичності, а процеси, що стали розгортатись після подій на Майдані, почали згуртовувати громадян, стали потужним поштовхом до пробудження національної самосвідомості та національної гордості. Громадяни України почали пишатися тим, що є українцями, почали усвідомлювати себе громадянами, які здатні впливати на події, що відбуваються в державі. «Загальноукраїнська ідентичність набуває рис громадянської ідентичності, що передбачає не тільки усвідомлення себе громадянином цієї країни, але й активну участь у її житті» [34, с. 108]. Революція гідності сприяла посиленню національного самосвідомості серед українців та вплинула на соціокультурну ідентичність українців, сприяючи розвитку патріотичних цінностей та культурних символів. Революція гідності підкреслила важливість української мови та культури як складових національної ідентичності, спонукала багатьох говорити українською та підтримувати національні традиції. Отже, маємо констатувати, що Революція гідності суттєво вплинула на ідентичність українського народу, зміцнюючи його національну та громадянську самосвідомість.

Революція гідності у 2013-2014 роках, стала не тільки важливим періодом в історії країни, але й ключовим моментом у формуванні колективної пам'яті українців. «Події на Майдані визначили не лише політичні та соціальні зрушення, але й відкрили новий розділ у свідомості громадян, визначаючи їхнє ставлення до гідності, свободи та незалежності. Революція гідності вирувала як відповідь на владну деспотію та корупцію» [152, с.23]. Масові протести та акції майдану свідчили про те, що українці відмовлялися від тоталітарного режиму, а вимоги до правосуддя та гідності стали основними цілями національної самосвідомості. Рух гідності виявився могутнім каталізатором

єднання нації. Представники різних соціальних, етнічних та релігійних груп об’єдналися на Майдані, демонструючи свою віру в спільне майбутнє та бажання жити у вільній та гідній країні. Майдан Незалежності став символом героїзму, самопожертви та невідступності. Його образ ввійшов у колективну пам'ять як місце, де народ визначав свою долю, а гасло «Гідність» стало не тільки лозунгом руху – гідність стала цінністю, за яку боролись українці. Революція гідності змінила культурний ландшафт України. Виникли нові форми вираження національної самосвідомості через мистецтво, музику, театр та літературу. Гідність стала не лише прагненням, але й основою для творчого вираження. Рух гідності сприяв подоланню розбіжностей між різними регіонами України. Масові протести об'єднали схід і захід, південь і північ, створюючи єдиний фронт для вираження власних прагнень та незалежності. «Революція гідності визначила новий етап у формуванні колективної пам'яті українців. Її події, символи та герої стали важливими елементами національної ідентичності, а сам рух гідності продовжує впливати на сучасне суспільство, ставлячи гідність та свободу в центр його цінностей»[152, с.27]. Ці події сприяли формуванню національної свідомості, активізації патріотичних почуттів, а також визначили ключові аспекти колективної пам'яті українців. Вони посилили ставлення до власної історії, захист національних цінностей та розвитку демократичного суспільства.

У Західному регіоні події Революції гідності зміцнили відчуття національної єдності та боротьби за справедливість. Однак водночас ці події спричинили травму, пов’язану із насильством, репресіями та значними втратами активістів. В цьому регіоні українці сприймали репресії з боку влади як чергове підтвердження необхідності постійного захисту національних інтересів. Історична травма Революції гідності посилила їх патріотичні настрої та прагнення до самостійності. Вона також зміцнила недовіру до державних інституцій, що сприймаються як потенційні джерела репресій. У менталітеті мешканців Західного регіону зміцнилося відчуття солідарності та готовності до боротьби за національні ідеали. У повсякденному житті це проявляється

через активну участь у громадських і патріотичних заходах, підтримку волонтерських ініціатив і допомогу учасникам війни на сході України. Крім того, зросла роль громадських організацій та самоорганізації, що стали важливими механізмами соціальної взаємодії.

Центральний регіон України був безпосереднім центром подій Революції гідності. Київ, як столиця країни, став головним осередком протестів, що об'єднали усіх українців. Тут події Революції гідності спричинили значну колективну травму, пов'язану з насильством, смертями та фізичними й психологічними травмами учасників протестів. Травма також посилилася через подальшу агресію з боку Росії та анексію Криму, що спричинило відчуття вразливості та нестабільності. Як і на заході України, у мешканців Центрального регіону відчулося підвищення громадянської свідомості та відповідальності за долю країни, зросла важливість цінностей свободи, гідності та справедливості, які стали основою національної ідентичності, проте водночас посилася недовіра до влади та зросло розчарування у політичних процесах. На повсякденному рівні це відображається підвищеною політичною активністю, участю у волонтерському русі та підтримкою армії. Значна частина населення бере участь у пам'ятних заходах, пов'язаних із Революцією гідності, що стало важливим елементом соціальної взаємодії та національної пам'яті.

Східний регіон був одним із найскладніших з точки зору сприйняття подій Революції гідності, адже він мав історично сильні економічні зв'язки з Росією, що вплинуло на політичні уподобання частини населення. Для мешканців Східного регіону події Революції гідності стали джерелом колективної травми, пов'язаної з політичним розколом, збройним конфліктом та втратами на війні. Ця травма посилилася через початок бойових дій на Донбасі, що призвело до масових переселень і соціальних потрясінь. У менталітеті населення Східного регіону сформувалася глибока недовіра до політичних процесів і побоювання подальших конфліктів. Це сприяло розвитку песимістичних настроїв та зосередженості на виживанні у складних

умовах. Водночас частина населення усвідомила необхідність захисту національних інтересів і підтримки держави. На побутовому рівні це проявилося у підвищеній увазі до безпеки та захисту житла, підтримці місцевих громадських ініціатив і спробах зберегти соціальну стабільність. Мешканці регіону активно долучаються до волонтерського руху, допомагаючи як переселенцям, так і військовим.

Південний регіон пережив події Революції гідності в умовах особливої політичної та культурної напруги, зважаючи на багатонаціональний склад населення та близькість до Росії. Після анексії Криму та початку війни на сході України Південний регіон відчув значне напруження, що спричинило колективну травму, пов'язану з відчуттям загрози територіальній цілісності та національній безпеці. Особливо гостро ця травма відчулася серед переселенців. Події Революції гідності та подальші події сприяли формуванню української ідентичності, орієнтованого на збереження стабільності та безпеки. У свідомості мешканців регіону закріпилося відчуття невизначеності та потреби у захисті національних інтересів, що посилило патріотичні настрої серед частини населення. На повсякденному рівні це відображається у прагненні зберегти соціальний мир та стабільність, підтримці громадських ініціатив, спрямованих на допомогу переселенцям і військовим. Важливим аспектом буденного життя стало зміцнення локальних громад та посилення співпраці між ними задля безпеки та економічної стабільності.

В українському суспільстві окупація Криму, тобто втрата частини території, стала порушенням суверенітету країни, і джерелом глибокої психологічної травми, що спричинило нові психологічні проблеми. Найперше, це стосувалося переселенців, які залишили рідні місця через анексію, це призвело до розриву сімей та загострення соціально-психологічних проблем у цих групах населення. Страх, невизначеність та безпорадність перед загрозою зовнішньої агресії стали частиною життя багатьох громадян і викликали втрату відчуття стабільності, впевненості у

майбутньому, інші складні емоційні та психологічні реакції, які впливають на їхній добробут та якість життя.

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році, викликала справжній бунт духу серед українців, громадянську активність і масовий рух на підтримку територіальної цілісності країни. Спільна оборона від зовнішнього агресора сприяла утвердженню національного ідентитету та патріотизму. Одним із ключових аспектів цього процесу є образ героя, який сформувався навколо подвигів українських воїнів під час захисту територіальної цілісності країни. Виникла нова героїка образу захисників України, які воюють проти російської агресії. Героїзм українських військових та добровольчих загонів став предметом вшанування та пам'яті в українському суспільстві.

Низка військових операцій під час російсько-української війни, зокрема оборона Донецького аеропорту, облога Іловайська, битва під Дебальцеве, оборона Азовсталі, контрнаступ у Харківській області, бої за Бахмут, контрнаступ у Херсонській області стали невмирущими символами відваги, самовідданості та національного героїзму українських воїнів. Ці подвиги ввійшли в колективну пам'ять українського народу як перлини воєнної історії, які не лише викликають гордість, а й надихають на наступні подвиги.

Оборона Донецького аеропорту стала символом непереборної волі і відданості воїнів, які тримали оборону протягом майже п'яти місяців під тягарем постійних обстрілів і атак противника. Вони стали епітетом справжніх героїв – кіборгами, які не здавалися під натиском переважаючих сил противника.

Бої за Іловайськ, битва під Дебальцевим та оборона «Азовсталі» в Маріуполі також увійшли в історію як драматичні сторінки війни, де українські військові, перебуваючи в оточенні, віддавали свої життя за суверенітет держави. Їхня героїчна боротьба вразила світ відвагою та стійкістю в екстремальних умовах. Подвиги українських воїнів у вищезгаданих боях не лише закарбувалися в історії, а й вкоренилися у

колективній свідомості як символ відваги, волелюбства та незламності у діях та рішеннях навіть у найскладніших ситуаціях.

Образ українських воїнів-героїв, сформований у колективній свідомості та пам'яті нації, відіграє важливу роль у формуванні суспільних цінностей та індивідуальних поглядів громадян. Цей образ має значний вплив на різні аспекти життя суспільства, включаючи взаємини між людьми, їхню мотивацію та віру у майбутнє, ідентифікацію з українськими цінностями та збереження національної спадщини. Воїни стали символами відстоювання національних інтересів та гідності, що підсилює почуття національної гордості.

Вдячність і повага до воїнів, які виявили відвагу та самовідданість під час війни, є одним із основних проявів цього образу в колективній свідомості. Громадяни відчувають велику вдячність за жертовність і виявляють повагу через вшанування пам'яті героїв на різноманітних військових заходах, встановлення пам'ятних знаків та участь у благодійних заходах для підтримки ветеранів та їхніх сімей. Мотивація та віра у майбутнє також є важливими аспектами, що випливають з образу героя. Підвищена мотивація суспільства зумовлена прикладом воїнів, які змогли витримати випробування війни та подолати складні ситуації. Це спонукає людей вірити у свої сили та здатність подолати будь-які перешкоди на шляху до досягнення справедливих цілей.

Ідентифікація з національними цінностями також є важливим аспектом образу героя. Українські воїни стали символами відстоювання національних інтересів та гідності, що підсилює серед громадян почуття національної гордості. Образ героя, зберігаючись у колективній пам’яті, стає частиною національної спадщини. Пам'ять про подвиги воїнів передаються через покоління, нагадуючи про важливість відстоювання свободи та гідності. Це забезпечує збереження пам'яті про героїчні дії захисників для майбутніх поколінь і стимулює до подібних вчинків у майбутньому.

Війна вплинула на сприйняття історії та минулого України. Історичні події, які раніше розглядалися в різних контекстах, тепер оцінюються в контексті національної боротьби та оборони. Українці активно долучаються

до різних форм громадської діяльності, включаючи волонтерство, допомогу військовим і постраждалим, а також участь у громадських ініціативах. Це також формує новий образ громадянина та громадянського суспільства. З іншого боку, війна призвела до масової міграції, переселення та розривів в сім'ях. Ці соціальні зрушення можуть створити труднощі в адаптації та формуванні нових стосунків, наприклад, діти можуть втрачати можливість нормальної соціальної взаємодії та розвитку власної особистості через обмежений доступ до навчальних та розвивальних можливостей.

Західний регіон України історично відзначався сильними патріотичними настроями та стійкістю до зовнішніх загроз. Російсько-українська війна зміцнила національну єдність у Західному регіоні, але також спричинила глибоку колективну травму, пов’язану з втратами, насильством та наслідками війни. Мобілізація чоловіків на фронт, повернення поранених та загиблих героїв створили у регіоні потужний емоційний і соціальний вплив, який підсилює патріотичні настрої, але водночас викликає відчуття болю та несправедливості. Історична травма війни сприяла формуванню менталітету, заснованого на відчутті спільної боротьби та захисту національних цінностей. У свідомості мешканців Західного регіону закріпилося відчуття відповідальності за долю країни та необхідності підтримки тих, хто бореться на фронті. Це також підсилило негатив до Росії як джерела агресії та загрози для національної безпеки. У повсякденному житті мешканці Західного регіону активно долучаються до волонтерського руху, підтримують Збройні Сили, беруть участь у патріотичних заходах та ініціативах. Війна також посилила родинні зв'язки і взаємодопомогу, які стали важливими механізмами соціальної підтримки. У багатьох родинах з’явилися особливі ритуали пам’яті загиблих героїв, що підтримують дух єдності та національної ідентичності.

Центральний регіон став центром організації спротиву російській агресії. Київ як столиця та головний політичний центр країни відіграв тут особливу роль. Події російсько-української війни викликали глибоку колективну травму в цьому регіоні, пов’язану з усвідомленням масштабів

загрози, з якою зіткнулася країна. Військові дії, загибель військових та цивільних стали причинами психологічного потрясіння, яке відчули всі верстви населення. Це сприяло формуванню відчуття тривоги та необхідності захисту від потенційної загрози. Українська ідентичність мешканців Центрального регіону змінився: підвищилася громадянська свідомість та відповідальність за національну безпеку. Важливим елементом стало посилення патріотичних настроїв, прагнення зберегти національну ідентичність та підтримка державних інституцій у боротьбі з агресією. У свідомості населення закріпилося переконання у необхідності оборони країни та активної участі у державотворчих процесах. На побутовому рівні війна змінила звичний спосіб життя іеликої частини українців, які проживають у цьому регіоні. Ріст участі у волонтерській діяльності, посилення збору коштів для армії та підтримка переселенців стали важливими елементами соціальної взаємодії. Також зросла увага до історії та національних символів, що виявляється у підвищеному інтересі до національних свят, мовних курсів, мистецьких заходів, спрямованих на зміцнення української ідентичності.

Східний регіон України став епіцентром бойових дій. Саме тут війна спричинила перші масштабні людські втрати, руйнування міст та сіл, масові переселення населення. Ця колективна травма пов'язана з постійним відчуттям небезпеки, страхом перед майбутнім, невизначеністю та втратами. У регіоні поширені почуття зневіри та втоми від 10-річної війни, які поєднуються з прагненням до миру та стабільності. Українська ідентичність мешканців Східного регіону формується під впливом постійного відчуття загрози та необхідності виживання у воєнних умовах. Це сприяє розвитку прагматичних установок, орієнтованих на пошук безпечних умов для життя, збереження родинних зв’язків та підтримку локальних громад. Водночас війна підсилила відчуття ідентичності та належності до української нації серед тих, хто активно підтримує українську сторону. На повсякденному рівні мешканці Східного регіону зосереджені на власній безпеці, пошуку стабільного місця проживання, підтримці місцевих громад і волонтерських ініціатив. Підготовка

до евакуації, створення запасів, підтримка зв'язків із родичами в безпечніших регіонах стали важливими складовими повсякденного життя. Разом з тим значна частина населення активно долучається до відбудови зруйнованої інфраструктури та підтримки постраждалих.

Південний регіон України зазнав значного впливу російсько-української війни, особливо після анексії Криму та початку бойових дій на сході. Анексія Криму та загроза бойових дій на півдні України спричинили глибокий психологічний удар для мешканців регіону. Втрата частини території, переселення кримчан, страх перед військовою агресією та економічна нестабільність створили умови для формування колективної травми, пов'язаної з відчуттям зради та втрати. Мешканці Південного регіону, особливо ті, хто опинився під окупацією або був змушений покинути рідні землі, відчули глибоку недовіру до Росії як агресора та прагнення зберегти українську ідентичність. Це сприяло посиленню патріотичних настроїв та готовності захищати свої права і свободи. Водночас зросла потреба у стабільності та безпеці, що стало важливим елементом ідентичності.

Висновки до першого розділу

У розділі через призму історичного розвитку філософської думки проаналізовано поняття ідентичності, зосереджена увага на зміні методологічних підходів до вивчення цього поняття. Визначено, що на різних етапах розвитку людства змінювались не лише визначення «ідентичність», але й способи її дослідження, що зумовлено змінами в суспільному устрої, економічними трансформаціями та соціокультурними зрушеннями.

Еволюція концепції ідентичності демонструє зміни її трактування залежно від епохи. Античність визначала ідентичність через категорію тотожності як гармонійну єдність буття (Платон, Аристотель). Середньовічна філософія розглядала її як залежність від божественної благодаті (Августин Блаженний), тоді як Новий час наголосив на ролі самосвідомості та автономії

(Декарт). Епоха Просвітництва визначала національну ідентичність як результат раціонального суспільного договору та вираження суверенної волі народу (Локк, Руссо). Німецька класична філософія осмислювала ідентичність як діалектичний процес самопізнання суб'єкта у взаємодії з іншим (Кант, Гегель). Постмодернізм відкинув ідею цілісної ідентичності, підкресливши її динамічність і соціально-конструйовану природу (Гуссерль, Сартр, Дерріда).

Структура колективної ідентичності передбачає три взаємопов'язані рівні: культурно-цивілізаційний, національний та регіональний, кожен із яких виконує специфічні функції у формуванні самосвідомості спільноти та її соціокультурної інтеграції.

Формування ідентичності зумовлюється кількома чинниками соціальними, культурними, політичними, історичнимим, психологічними, особистісними, геополітичними та глобалізаційними, проте трьома основними вважають мову, освіту та сім'ю. Мова є базовим елементом, що створює когнітивну основу, визначає національну належність і зберігає історичний спадок. Освіта виступає інституційним механізмом, який поширює культурні й національні цінності серед суспільства. Сім'я передає культурні та моральні традиції, формуючи базову ідентичність особистості. Розуміння цих чинників має велике значення для розробки рекомендацій, спрямованих на відновлення української ідентичності, особливо на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей.

Дослідження також показало, що колективна травма є важливим механізмом формування національної ідентичності. Травмівні історичні події, зокрема Голодомор, Перша та Друга світові війни, а також сучасна російсько-українська війна, залишили глибокі сліди в колективній свідомості українського народу. Ці події спричинили не лише фізичні втрати, але й емоційні травми, що передаються через покоління, формуючи особливе сприйняття минулого та впливаючи на сучасну українську ідентичність. Доведено, що історична травма є важливим методологічним чинником для аналізу національної ідентичності українців, оскільки вона впливає на

колективну пам'ять, формування національних наративів, адже усвідомлення і публічне обговорення травмівних подій є необхідною умовою для інтеграції цього досвіду в позитивні наративи. Це дозволяє спільнотам вийти за межі пасивної ролі жертви, трансформуючи травму у джерело сили та стійкості.

Водночас поряд із травмівними подіями значну роль у конструюванні національної пам’яті відіграє героїчна пам’ять, яка є невід’ємним елементом формування національної ідентичності. Вона ґрунтується на усвідомленні історичних перемог, жертовності та боротьби за незалежність. Наприклад, період козацтва, зокрема Хмельниччина, Коліївщина, Запорозька Січ, стали основою героїчного наративу, що вплинув на формування уявлень про українську державність, свободу та патріотизм. Так само боротьба Української повстанської армії у ХХ столітті та сучасний опір українського народу в умовах російсько-української війни слугують прикладом актуалізації героїчної пам’яті.

Таким чином, національна пам’ять українців формується через складний баланс між колективною травмою та героїчними наративами, які разом сприяють конструюванню історичної української ідентичності, визначенню цінностей суспільства та його стратегій розвитку.

Проаналізовано історичні події (Голодомор 1932–1933 років, Друга світова війна, політичні репресії радянської доби, російсько-українська війна), що вплинули на формування історичної травми населення Західного, Центрального, Східного, Південного та Північного регіонів України, з урахуванням специфіки їхніх соціокультурних та історичних умов.

У Західному регіоні України історична травма формувалася переважно під впливом політичних репресій, національно-визвольної боротьби, а також ідеологічного та культурного тиску з боку радянської влади. Хоча Голодомор не зачепив регіон напряму, його усвідомлення стало моральною травмою. Події Другої світової війни, Революції гідності та російсько-української війни актуалізували патріотичні настрої, солідарність і готовність до спротиву.

У Центральному регіоні України найглибшу колективну травму спричинили події Голодомору, Чорнобильської катастрофи, Революції гідності та війни. Колективна пам'ять цього регіону зберігає досвід масових втрат, що стимулює високу громадянську свідомість та активність у сфері підтримки армії, переселенців, збереження ідентичності.

У Східному регіоні України травматичний досвід особливо глибокий через пряме зіткнення з війною, масові втрати, депортації та руйнування. Історичні події Голодомору, репресій, а також нинішня війна спричинили багаторівневу колективну травму, яка відображається у тривалому почутті небезпеки, зневіри та невизначеності.

У Південному регіоні України історична травма зумовлена як подіями минулого (Голодомор, репресії), так і сучасними викликами – анексією Криму, російсько-українською війною, загрозами окупації. Втрата територій, вимушене переселення, страх за безпеку стали чинниками формування недовіри до зовнішніх політичних сил і водночас посилили прагнення до збереження української державності.

У Північному регіоні України відчутною стала травма Чорнобильської катастрофи, що залишила довготривалий слід у свідомості населення через страх, радіаційну загрозу та інформаційну ізоляцію. Додатковий травмівний досвід принесли війна та внутрішні переміщення. Формується колективна ідентичність, зорієнтована на обережність, екологічну безпеку, взаємодопомогу і громадянську солідарність.

РОЗДІЛ ІІ
РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

2.1. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування

Одним із ключових компонентів української ідентичності є регіональна ідентичність, яка відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості та єдності. Т. Андрущенко у праці «Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування» [45] підкреслює, що «регіональна ідентичність – це форма колективної ідентичності, за якої її носій виявляється здатним до просторово-часової ідентифікації, ціннісного, емоційного, регулятивного самовідношення із зовнішнім світом» [45, с. 4]. Регіональна ідентичність відображає специфіку та унікальність поглядів та цінностей групи людей в певному регіоні, що може відрізнятися від інших частин країни. Це важливо для розуміння багатогранності та різноманітності ідентичності населення України.

Цей підрозділ взаємодіє з попередніми розділами дисертації, де аналізується загальний контекст формування ідентичності (підрозділ 1.1) та вплив національних чинників на цей процес (підрозділ 1.2.). Регіональна ідентичність, як один із аспектів загальної ідентичності, виступає як продукт впливу різних чинників, які були розглянуті у попередніх розділах.

Дослідження регіональної ідентичності, а саме змісту, типу та особливості формування є важливим у контексті підрозділу 2.2., в якому розглядається вплив політичних, соціальних та культурних подій на формування української та регіональної ідентичностей. Регіональна ідентичність може виявитися ключовим фактором у сприйнятті та реакції на ці події, тому аналіз її особливостей у розділі допомагає зрозуміти більш широкий контекст взаємозв'язку між ідентичністю та подіями.

Регіональна ідентичність є важливим аспектом соціокультурного дослідження. Вона вимагає чіткого визначення та типології на основі різноманітних критеріїв та ознак. Регіональна ідентичність охоплює низку географічних та політичних факторів, які взаємодіють між собою та формують унікальність регіону. «Географічні критерії включають фізичні характеристики території (рельєф, клімат, природні ресурси та екологічні умови). Ці чинники впливають на спосіб життя населення, економічну діяльність та соціальні структури. Політичні критерії враховують адміністративно-територіальний устрій, рівень автономії регіонів, а також політичну культуру та інституції, які функціонують у даному регіоні. Політична ідентичність регіону може бути сформована через історичний розвиток, відносини з центральною владою, а також через участь у політичних процесах на місцевому, національному та міжнародному рівнях» [46, с. 95].

Ми розглядаємо дві концепції типологізації регіональної ідентичності, запропоновані Т. Андрущенко та П. Франкенбергом і Й. Шубауером. Типологізація регіональної ідентичності є важливою не тільки для глибокого теоретичного аналізу, але й для розробки стратегій відновленню української ідентичності на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей для територіальних громад.

Концепція Т. Андрущенко фокусується на багатогранній взаємодії людини з регіоном, пропонуючи типологію, яка включає такі аспекти, як просторово-часова ідентичність, ціннісні, емоційні, регулятивні контексти й взааємодії. «Просторово-часова ідентичність – це процес відчуття зв'язку з конкретною територією та її історією. Людина може відчувати себе частиною цього простору через наявність спільних місць, пам'ятників, культурних традицій, які є для неї знаками прив'язаності до регіону. Ціннісне самовідношення – це переконання у важливості та цінності культурних, історичних та природних атрибутів регіону. Люди можуть відчувати гордість за свій регіон, його досягнення та особливості, що сприяють формуванню позитивної регіональної ідентичності Емоційне самовідношення – це

емоційний зв'язок з регіоном, який може включати в себе почуття належності, комфорту, прив'язаності та солідарності з іншими мешканцями цього регіону. Регулятивне самовідношення – це регулювання поведінки та взаємодії з оточуючим світом на основі регіональних норм, цінностей та традицій. Наприклад, люди можуть утримуватися від певних дій або слів через повагу до місцевих звичаїв та культурних норм» [45, с. 94]. Таким чином, концепція Т. Андрущенко акцентує увагу на багатогранності взаємодії людини з регіоном, виділяючи різні аспекти регіональної ідентичності: почуття прив'язаності, гордості, емоційна зв'язаність та регулятивні норми поведінки, що формуються в процесі взаємодії з культурними практиками та спільнотою регіону.

П. Франкенберг і Й. Шубауер пропонують іншу типологізацію регіональної ідентичності, яка складається з когнітивного та афірмативного елементів. «Когнітивний елемент – це інформованість громадян про існування свого регіону та його географічних меж. Це вимагає певних знань про свій регіон та сусідні регіони, щоб легше відмежувати «свій» регіон від «чужих». Населення повинно знати про фізико-географічні особливості, історію або економічний профіль свого регіону. Афірмативний елемент – це форма інтерпретації когнітивного елемента, що включає набір емоцій щодо свого регіону, а також те, якою мірою регіон забезпечує рамки для спільних емоцій і почуття солідарності»[18,с. 356].

Обидві названі концепції зосереджені на значенні регіональної ідентичності, але мають різні підходи до її типологізації та складових. Т. Андрущенко акцентує увагу на просторово-часовій ідентичності, ціннісному, емоційному та регулятивному самовідношенні, підкреслюючи багатогранність взаємодії людини з регіоном. Натомість П. Франкенберг і Й. Шубауер зосереджуються на когнітивному та афірмативному елементах, наголошуючи на необхідності знань про регіон та позитивних емоційних зв'язках з ним. Концепції Т. Андрущенко та П. Франкенберга і Й. Шубауера доповнюють одна одну, даючи більш повне розуміння процесів формування

та підтримки регіональної ідентичності. Комбінування обох підходів дозволяє розкрити як когнітивні, так і емоційні аспекти, які сприяють зміцненню зв'язків людей зі своїм регіоном та формуванню спільної ідентичності

Однак ми вважаємо, що регіональну ідентичність через складність і багатогранність цього явища необхідно розглядати у ширшому контексті. Регіональна ідентичність не обмежується лише знаннями про регіон чи емоційними зв'язками з ним, як це пропонують П. Франкенберг і Й. Шубауер. На нащу думку, вона включає комплексну взаємодію різних чинників, що формують унікальну ідентичність кожного регіону, взаємодію різноманітних чинників – історичних, культурних, економічних, соціальних та географічних, що впливають на її формування. Ці чинники взаємодіють між собою, взаємопоєднуючи індивідуальні та колективні досвіди, цінності та переконання, що визначають ідентичність регіону.

Обрані компоненти (історичні, культурні, економічні, соціальні та географічні чинники) ґрунтуються на їхньому логічному та причинно-наслідковому взаємозв’язках.

Історичний аспект відіграє ключову роль у формуванні регіональної ідентичності, оскільки історичні події та процеси впливають на формування культурних та соціальних традицій, а також встановлюють особливості взаємин між різними групами населення. Історичний аспект є фундаментальним у формуванні регіональної ідентичності, оскільки минулі події та процеси визначають культурні та соціальні особливості регіону та встановлюють контекст для сприйняття сучасної ідентичності мешканцями. Історичні події формують колективну пам'ять та ідентичність регіону. Важливі історичні події (наприклад, війни, революції тощо) впливають на менталітет та сприйняття громадянами свого походження та культурної спадщини.

Економічний аспект визначається галузевою структурою, рівнем розвитку та економічними можливостями регіону, що впливає на спосіб життя та перспективи його мешканців, а також формує їхні економічні інтереси та

погляди. Економічна діяльність регіону відіграє ключову роль у формуванні ідентичності його мешканців через вплив на їхній спосіб життя, цінності та перспективи. Галузева структура економіки регіону визначається специфічними галузями промисловості, сільського господарства та послуг. Наприклад, регіон з великими промисловими підприємствами може мати іншу культурну ідентичність та спосіб життя, ніж регіон з переважаючим сільськогосподарським сектором. Рівень зайнятості та доходів також впливає на ідентичність мешканців регіону. Високий рівень безробіття або низькі доходи можуть призвести до відчуття соціальної нерівності та незадоволеності, що може вплинути на сприйняття регіональної ідентичності. Економічні можливості регіону, такі як наявність інноваційних підприємств або підтримка малого бізнесу, можуть стимулювати розвиток певних галузей та сприяти економічному зростанню. Це може вплинути на стиль життя та цінності мешканців, спонукаючи їх до певних форм споживання та культурних уподобань. Види промисловості також відображаються на ідентичності регіону.

Соціальний аспект включає в себе соціальну структуру, стосунки між соціальними групами, спілкування та інші аспекти, які впливають на сприйняття регіональної ідентичності та формування соціальної самосвідомості. Соціальне спілкування та взаємодія між мешканцями регіону є ключовими складовими у формуванні їхньої спільної ідентичності. Ці процеси сприяють створенню спільних цінностей, традицій та переконань, які визначають характер та самосвідомість мешканців регіону. Соціальна структура регіону відображає розподіл населення за соціальними групами та класами. Взаємодія між цими групами впливає на формування спільних цінностей та ідентичності. Наприклад, соціальні нерівності можуть сприяти формуванню спільної ідентичності серед груп, які відчувають подібні економічні та соціальні обмеження. Стосунки між соціальними групами в регіоні впливають на сприйняття та ідентифікацію мешканців зі своєю спільнотою. Взаємодія між різними групами може сприяти виробленню

спільних цінностей та традицій, або, навпаки, призводити до конфліктів та розбіжностей в ідентичності. Роль громадських організацій також важлива у формуванні регіональної ідентичності. Громадські організації можуть об'єднувати мешканців регіону навколо спільних цілей та інтересів, сприяючи виробленню спільної ідентичності та самоорганізації спільноти. Таким чином, соціальне спілкування та взаємодія в регіоні відображаються в соціальній структурі, стосунках між групами та ролі громадських організацій, що спільно впливають на сприйняття мешканцями своєї ідентичності та на формування їхньої належності до конкретної регіональної спільноти.

Географічні особливості та природні ресурси відіграють значну роль у формуванні регіональної ідентичності через їхній вплив на спосіб життя та культурні традиції мешканців регіону. Рельєф регіону визначається гірськими масивами, річковими долинами, рівнинами тощо. Цей фактор може впливати на розвиток сільського та міського господарства, формування традиційного промислового спрямування, а також на транспортну та комунікаційну інфраструктуру. Наприклад, мешканці гірських регіонів частіше схильні до ведення сільського господарства на невеликих сільськогосподарських угіддях або до занять гірським туризмом, що впливає на їхній спосіб життя та культурні звичаї. Кліматичні умови також мають велике значення. Наприклад, жителі регіонів з помірним кліматом можуть мати специфічні традиції в одязі, харчуванні та розважальних заходах, які відрізняються від тих, що існують у регіонах з жарким або холодним кліматом. Крім того, клімат впливає на вирощування рослин та розвиток сільського господарства, що, у свою чергу, впливає на культурні традиції та економічну активність мешканців регіону. Природні ресурси, такі як ліси, води, мінеральні ресурси, також визначають економічний потенціал регіону та його господарську спроможність. Вони можуть бути джерелом доходу для місцевого населення та впливати на розвиток промисловості та інфраструктури. Такі природні багатства часто відображаються в культурних традиціях та звичаях мешканців, наприклад, в обрядовому використанні лісових ресурсів або у фольклорі, пов'язаному з

водними джерелами. Географічне розташування регіону також впливає на його ідентичність через зв'язки з іншими регіонами або країнами: так, регіони, розташовані на кордонах, можуть мати специфічні культурні та етнічні особливості, що виникають з міжкультурних взаємодій. Окрім того, географічне розташування визначає спосіб життя мешканців, зокрема, впливає на розвиток торгівлі, транспорту та міжнародних зв'язків.

Отже, регіональна ідентичність є результатом складної взаємодії історичних, культурних, економічних та соціальних факторів, що відображають індивідуальні та колективні особливості регіону та його мешканців. Однак на нашу думку, для більш глибокого розуміння цього явища важливо розглядати регіональну ідентичність через дві форми і прояви локальної ідентичності – сільську та міську ідентичність. Вважаємо, що ці форми відображають, як одні й ті самі історичні, культурні, економічні та соціальні чинники по-різному впливають на формування ідентичності в різних типах поселень.

Міська та сільська ідентичності – це дві різні форми локальної ідентичності, які виникають у жителів міст та сільських областей відповідно. Вони відображають відчуття належності та ідентифікації із місцем проживання, культурою, спільнотою та середовищем. «Міська ідентичність – це почуття належності до міста або міської спільноти. Міська ідентичність може формуватися на основі таких чинників: по-перше, міста часто притягують людей з різних культур та національностей, що створює культурне різноманіття та сприяє формуванню міської ідентичності; по-друге, міста, зазвичай, є центрами економічного розвитку, технологічних інновацій та бізнесу, що може спонукати громадян відчувати себе частинами динамічної та прогресивної спільноти; по-третє, міста можуть пропонувати різноманіття соціальних, культурних та розважальних можливостей, що допомагають сформувати унікальний стиль життя та ідентичність міських мешканців; по-четверте, міста зазвичай мають більш розвинену інфраструктуру та доступ до різноманітних сервісів, що може підкреслювати специфічну міську

ідентичність; по-п'яте, формування міської ідентичності є процесом, в якому мешканці міста розвивають почуття належності, співпраці та ідентифікації зі своїм місцем проживання» [193, с. 145]. Це комплексний процес, що включає культурні, соціальні, економічні та інші аспекти. Формування міської ідентичності – це складний та динамічний процес, що може залежати від індивідуальних досвідів, культурних факторів, географічних особливостей та історичного контексту міста. Воно впливає на почуття співпричетності міському середовищу та готовність діяти на його благо.

У свою чергу, сільська ідентичність визначається як особисте чи групове почуття належності до сільської місцевості або сільської спільноти. Це почуття може виникати внаслідок ряду факторів і включає в себе різноманітні аспекти, які визначають відношення людей до сільського життя та оточуючого середовища [287, с.55]. Сільська ідентичність формується під впливом кількох ключових чинників. По-перше, сільські райони часто вирізняються більшою природною красою та наявністю зелених просторів, що впливає на сприйняття природних цінностей і визначає особливу форму ідентичності мешканців. По-друге, господарська діяльність, зокрема сільське господарство, має значний вплив на формування специфічної сільської ідентичності, оскільки вона пов’язана зі способом життя та працею на землі. По-третє, у сільських громадах частіше спостерігається тісна співпраця між жителями та міцні громадські зв’язки, що сприяє створенню гуртової ідентичності. Важливо також зауважити, що міська та сільська ідентичності можуть відрізнятися залежно від культурних, економічних та соціальних факторів, кожна з них має унікальні риси, які впливають на стиль життя та світосприйняття мешканців. Формування сільської ідентичності відбувається через тривалу взаємодію людей із їхнім сільським середовищем, спільнотою, традиціями та іншими аспектами сільського життя, що робить цей процес комплексним і багатогранним.

Формування сільської ідентичності – це процес, що залежить від індивідуальних досвідів, культурних особливостей та історичного контексту

сільського життя. Воно впливає на почуття співпричетності до сільського середовища та готовність діяти на його благо. Міська та сільська ідентичність є двома різними концепціями, які відображаються в способі життя, цінностях, переконаннях та спільних ідентифікаторах людей, що проживають у міських та сільських областях. «У прикомунальних зонах спостерігається більш складна та різноманітна соціальна структура, що включає різні професійні групи, етнічні спільноти та культурні напрями. Натомість у сільській місцевості соціальна структура зазвичай більш однорідна та переважно орієнтована на аграрну діяльність» [193, с.245]. Міська ідентичність часто асоціюється з активним способом життя, швидкими темпами та доступом до різноманітних послуг та розваг. У сільських районах люди частіше насолоджуються спокійним та медитативним способом життя, більш близьким до природи. Міські та сільські райони можуть мати різні економічні умови. У містах може бути більше можливостей для роботи, розвитку кар'єри та доступу до високотехнологічних послуг. У сільських районах головною галуззю може бути сільське господарство і промисловість.

У наближенних до міст територій спільнота частіше характеризується високою мобільністю та різноманіттям, де кожен може мати свої власні інтереси та кола знайомств. У сільських районах спільнота може бути більш тісною та зорієнтованою на традиційні цінності та взаємодопомогу. «Міська ідентичність часто формується під впливом сучасних культурних та соціальних тенденцій, таких як технологічний прогрес та міжнародні впливи. У сільських районах ідентичність може бути більш традиційною та зберігати старовинні обряди та звичаї» [193, с.245]. У міських районах люди частіше мають активний та рухливий спосіб життя, що асоціюється з розмаїттям послуг, культурних заходів та можливостей для саморозвитку. У сільських районах життя може бути спокійним, консервативним, спрямованим на господарській галузі. У міських районах спільнота може бути менш стійкою та різноманітною через велику кількість мешканців, які часто рухаються та змінюють місце проживання. У сільських районах спільнота, зазвичай, більш

стабільна та згуртована, оскільки більшість мешканців проживають там протягом багатьох поколінь.

Сільська та міська ідентичності мають свої унікальні прояви, зокрема у питанні патріотизму, що відображає різні аспекти зв'язку людей з їхньою землею та національною свідомістю. У сільських районах патріотизм часто проявляється через глибокий зв'язок з землею, яка є основою життя, економічної діяльності та культурних традицій. Для сільських мешканців земля має не лише економічну, але й символічну цінність, яка уособлює спадкоємність поколінь, збереження культурної спадщини та зв’язок з природою.

У містах патріотизм часто набуває форми націоналізму, який має більш ідеологічний та політичний характер. Міські мешканці частіше стикаються з різноманітними культурними впливами, що формує прагнення до збереження та захисту національної ідентичності в умовах глобалізації та соціальних змін. Міста є осередками політичного життя, де розвиваються національні рухи, ідеї та дискусії, що підсилюють національну свідомість. В умовах різноманіття культур міський націоналізм може проявлятися як прагнення до захисту національної ідентичності, мови, традицій. Міський націоналізм також включає ідеї адаптації та розвитку національних цінностей у відповідь на сучасні виклики.

Хоча міська та сільська ідентичність можуть мати свої відмінності, є також ряд спільних рис, які об'єднують українців, незалежно від місця їх проживання. Незважаючи на місце проживання, українці дбають про свої культурні традиції та звичаї, які передаються з покоління в покоління. Це може включати відзначення національних свят, народні та релігійні вірування, звичаї та обряди. Окрім того, українська мова є спільним елементом ідентичності для мешканців як міських, так і сільських районів. Вона відіграє важливу роль у формуванні культурної спадщини та сприйнятті національної ідентичності. Українці у містах та селах можуть поділяти високий рівень патріотизму і гордості за свою країну, її культуру та історію. Вони можуть

виявляти активну участь у різноманітних патріотичних заходах та громадських заходах. Українські сім'ї, незалежно від місця проживання, часто уособлюють важливість родинних зв'язків та традицій. Спільні родинні обіди та святкування є важливими частинами життя українців у містах і селах. Українці, незалежно від місця проживання, мають близьке ставлення до природи, що відображається в їхній повазі до землі, відчутті співпраці з природою, схильністю до сільськогосподарських робіт, участю в громадських екологічних ініціативах.

2.2. Регіональна ідентичність в культурних, мовних, історичних проявах як чинник структури української ідентичності

Регіональна ідентичність формується на основі культурних, мовних та історичних чинників, які в межах різних регіонів України можуть виявляти як спільні риси, так і відмінності, зумовлені специфікою локального розвитку.

Підозділ 2.2. допомагає в контекстуалізації регіональної ідентичності в рамках загального розуміння ідентичності, яке розглянуто в підрозділі 1.1. та інших теоретичних підрозділах. Розуміння того, як спільні риси регіональної ідентичності співвідносяться із загальними концепціями ідентичності, дозволяє збагатити аналіз поняття ідентичності. Підозділ 2.2. також взаємодіє з розділами, що досліджують чинники і механізми формування ідентичності (підрозділ 1.2.). Аналіз спільних та відмінних рис регіональної ідентичності може допомогти з'ясувати, які саме фактори та процеси впливають на формування цієї ідентичності в різних регіонах. Підрозділ 2.2. може служити важливою основою для підтримки аргументів, висунутих у підрозділі 2.1., що розглядає формування і трансформацію національної та регіональної ідентичностей. Аналіз спільних рис регіональної ідентичності може доповнити і розширити обґрунтування, подане у попередніх підрозділах.

Регіональна ідентичність має як спільні, так і відмінні риси, що відображають культурні, історичні, економічні та соціальні особливості

кожного регіону. Україна є країною з багатою історією та культурою, що включає в себе впливи різних етнічних груп, релігій, регіонів та історичних подій. Між різними частинами країни існує велика кількість схожих та відмінних рис, проте важливо розуміти, що кожна людина та кожна група має свою унікальну ідентичність, яка не обов'язково може бути повністю визначена за географічними чи історичними межами.

До початку російської агресії проти України у 2014 році внутрішньополітичний та культурний простір держави традиційно структурувався за етнокультурними й географічними ознаками, що відображалося у поділі на Центральний, Східний, Західний, Північний і Південний регіони. В умовах російсько-української війни, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, зростає потреба в оновленій науково обґрунтованій регіоналізації держави. Одним із прикладів такого поділу є концепція макрорегіонального структурування, що базується на критеріях безпеки, економічної стійкості та логістичної ролі регіонів. А. Ткачук [247], експерт з питань децентралізації та регіонального розвитку, запропонував модель поділу України на три макрорегіони: Фронтир, Опора та Тил. Даний поділ враховує територіальну наближеність до зони бойових дій, рівень загроз та перспективи відновлення регіонів. Саме він допоможе краще дослідити регіональну ідентичність, яка, у свою чергу, формує національну ідентичність українців. Розмаїття регіональних ідентичностей виступає ключовим фактором у формуванні складної структури національної ідентичності. Це пов'язано з тим, що кожний регіон має спільні та відмінні історичні та соціально-економічні особливості, що впливають на спосіб, яким мешканці цих регіонів сприймають світ та розуміють себе у ньому.

«Макрорегіон «Фронтир» охоплює території, безпосередньо прилеглі до зони бойових дій або до кордону з державою-агресором, які зазнають регулярних атак та значних руйнувань інфраструктури. До його складу входять Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області» [247]. Основними

характеристиками цього макрорегіону є високий рівень безпекових загроз, що обумовлює необхідність реалізації заходів з оборонного зміцнення, значні руйнування житлового фонду та критичної інфраструктури, які потребують масштабних реконструкційних програм, а також депопуляція та внутрішня міграція населення, що зумовлює потребу в розробці спеціалізованих стратегій для повернення та соціальної реінтеграції громадян.

«Макрорегіон «Опора» об'єднує території, що виконують стратегічну функцію у забезпеченні тилового постачання, розміщенні внутрішньо переміщених осіб та підтримці економічної стабільності держави. До нього входять Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Черкаська, Кіровоградська та Житомирська області» [247]. Цей регіон характеризується концентрацією транспортно-логістичних вузлів, що забезпечують зв'язок між фронтовими та тиловими територіями, розміщенням оборонних підприємств і виробничих потужностей, які відіграють важливу роль у військово-промисловому комплексі, а також значною кількістю внутрішньо переміщених осіб, що зумовлює необхідність адаптації соціальної інфраструктури.

Макрорегіон «Тил» охоплює території, які розташовані поза зоною активних бойових дій і мають найвищий рівень безпеки, що дозволяє використовувати їх як центри економічного відновлення держави. До цього макрорегіону належать Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області [247]. Його основними характеристиками є стабільне функціонування соціально-економічної інфраструктури, що створює передумови для інтеграції внутрішньо переміщених осіб, близькість до кордонів Європейського Союзу, яка сприяє розвитку транскордонного співробітництва та залученню міжнародних інвестицій, а також наявність наукових, освітніх та технологічних центрів, що можуть стати рушійною силою післявоєнного відновлення.

Поділ України на три макрорегіони – Фронтир, Опора та Тил – є обґрунтованим у контексті сучасних викликів, спричинених війною, і створює

передумови для ефективної реалізації політики відновлення та розвитку. Запропонована модель дозволяє оптимізувати розподіл ресурсів та визначити першочергові пріоритети для кожного регіону, сформувати адаптивну стратегію післявоєнної відбудови з урахуванням специфіки територій, а також інтегрувати Україну у міжнародні програми підтримки та розвитку. Таким чином, макрорегіональний поділ є ключовим елементом стратегічного планування держави в умовах війни та подальшого відновлення.

Сільська та міська ідентичність є складовими соціокультурної структури українського суспільства, які виявляються у всіх регіонах країни, проте їхні особливості варіюються залежно від специфічних умов та контексту кожного регіону. Розмежування цих двох типів ідентичності є важливим для комплексного аналізу соціальних процесів, адже воно дозволяє визначити відмінності у способі життя, світоглядних орієнтаціях, традиціях та адаптаційних механізмах населення. Виділення сільської та міської ідентичності відіграє важливу роль у соціологічних дослідженнях, державній політиці, культурному аналізі та управлінні регіональним розвитком. Такий підхід сприяє врахуванню територіальної специфіки, розробці ефективних економічних і соціальних стратегій, а також прогнозуванню трансформаційних змін у суспільстві.

З метою дослідження особливостей сільської та міської ідентичності в умовах російсько-української війни було проведено соціологічне опитування серед здобувачів вищої освіти України. Використано метод анкетування, що передбачав самостійне заповнення анкети респондентами без безпосередньої участі інтерв'юера, що сприяло зменшенню впливу дослідника на відповіді, забезпечувало анонімність та підвищувало рівень відвертості респондентів. Анкета включала три основні блоки запитань. Перший блок містив соціально-демографічні характеристики (стать, вік, місце народження, місце постійного проживання, спеціальність, курс навчання тощо). Другий блок був присвячений аналізу міської та сільської ідентичності (відчуття належності до міської або сільської культури, соціальні зв'язки, особливості

самоідентифікації в умовах війни). Третій блок стосувався впливу війни на ідентичність (зміни у сприйнятті власної ідентичності, почуття регіональної солідарності, фактори, що сприяли зміні ідентичності).

Методика вибірки базувалася на принципах стратифікованого відбору з урахуванням основних соціально-демографічних параметрів. Об'єктом дослідження стали здобувачі вищої освіти України, що навчалися за спеціальностями «Міжнародні відносини» та «Політологія». Вибір даних спеціальностей був зумовлений академічною підготовкою здобувачі вищої освіти, яка дозволяла їм аналізувати питання ідентичності в політичному, соціальному та міжнародному контекстах. Залучення здобувачі вищої освіти України із різних регіонів дозволило провести порівняльний аналіз регіональних особливостей формування сільської та міської ідентичностей в умовах війни. Опитування проводилося серед здобувачів вищої освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, макрорегіон «Опора»), Чорноморського національного університету імені П. Могили (Миколаїв, макрорегіон «Фронтир»), Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка (Хмельницький, макрорегіон «Тил») та Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (Харків, на межі між макрорегіоном «Фронтир» та зоною бойових дій). Географічна репрезентативність університетів забезпечила глибший аналіз регіональних відмінностей у формуванні української ідентичності. Загальна кількість респондентів становила 400 здобувачів другого курсу, а період проведення опитування тривав з жовтня по грудень 2024 року.

Обробка зібраних даних здійснювалася із використанням програмного забезпечення Excel. Описова статистика застосовувалася для визначення основних тенденцій у відповідях. Кореляційний аналіз дозволив встановити взаємозв'язки між факторами ідентичності та соціальними характеристиками респондентів. Факторний аналіз був використаний для виявлення ключових компонентів, що впливали на формування міської та сільської ідентичності. У підсумку отримані дані сприяли глибшому розумінню впливу війни на

соціальну ідентичність здобувачів вищої освіти та дозволили сформулювати рекомендації щодо подальшого розвитку регіональних ідентичностей у контексті соціальних трансформацій. Серед опитуваних переважають вихідці з сільської місцевості, що дозволяє зробити висновки про особливості їхньої соціалізації та самоідентифікації в умовах міського середовища. Значна частина респондентів, які мають сільське походження, зазначили, що під час навчання в місті вони поступово адаптуються до урбаністичного способу життя, однак зберігають сильний зв'язок із рідними громадами, традиціями та соціальними мережами. Для визначення зв'язків між соціальними характеристиками та ідентичністю застосовано кореляційний аналіз за методом Спірмена (табл. 1, табл.2).

Таблиця 1

Кореляційні взаємозв'язки між показниками ідентичності та соціальними характеристиками здобувачів вищої освіти України

Показники	Відчуття належності до регіону	Збереження культурної спадщини	Орієнтація на глобальні цінності
Вік	0,211*	0,184	-0,092
Місце народження	0,356**	0,298*	-0,271*
Тип населеного пункту	0,278*	0,250*	-0,310**

Примітка: *p < 0,05; **p < 0,01

Таблиця 2

Структура регіональної ідентичності за макрорегіонами

Макрорегіон	Сильний зв'язок з регіоном (%)	Збереження культурної спадщини (%)	Перевага регіональних цінностей над глобалізацією (%)
Тил	68	75	67
Фронтир	40	40	40
Опора	50	55	50

Для перевірки відмінностей між двома групами (міські та сільські здоблувачів вищої освіти України) використано критерій φ* Фішера (табл. 3).

Таблиця 3.

Результати критерію φ Фішера за показниками регіональної ідентичності*

Показник	Тил - Фронтир (φ*)	Тил - Опора (φ*)	Фронтир - Опора (φ*)	Порівняння значущості (p=0,05)
Сильний зв'язок з регіоном	3,05	2,25	1,80	1,64
Збереження культурної спадщини	3,21	2,00	1,95	1,64
Перевага регіональних цінностей	3,00	2,10	1,70	1,64

Аналіз відповідей респондентів засвідчив, що здобувачі вищої освіти, які виявляють ознаки міської ідентичності через приналежність до глобалізованого соціокультурного простору, орієнтуючись передусім на професійні перспективи, кар'єрне зростання та особистісну реалізацію. Крім того, результати дослідження засвідчили, що російсько-українська війна стала важливим фактором у процесі трансформації ідентичності. Частина здобувачів вищої освіти України, незалежно від місця народження, відзначила посилення відчуття національної єдності, підвищену соціальну відповідальність та готовність до участі у волонтерських ініціативах. Особливо це стосується тих, хто був змушений змінити місце проживання через російсько-українську війну.

Отримані дані вказують на динамічний характер сільської та міської ідентичностей, їхню взаємодію та адаптацію під впливом соціально-політичних чинників. Висновки дослідження можуть бути корисними для формування державної політики у сфері освіти, молодіжної підтримки, соціальної інтеграції та регіонального розвитку.

За результатами опитування здобувачів вищої освіти України, щодо сільської та міської ідентичностей в умовах російсько-української війни, в макрорегіоні «Тил» переважає глибоко вкорінена сільська ідентичність

(Додаток А). Згідно з отриманими даними, 68% респондентів зазначають, що ідентифікують себе з рідним регіоном, мають сильну прив'язаність до локальних культурних і соціальних традицій.

Незважаючи на значні соціокультурні зміни, які супроводжують процес переїзду до університетів, 60% респондентів макрорегіону «Тил» підтверджують збереження відчуття сільської ідентичності, що свідчить про здатність здобувачів вищої освіти України адаптуватися до нових умов життя при збереженні власних культурних і соціальних орієнтирів. Цей факт вказує на стійкість локальної ідентичності, що зберігається навіть в умовах соціальної мобільності. Така тенденція пояснюється тим, що сільська ідентичність часто ґрунтується на глибоких зв'язках із сім'єю, спільнотою та місцем походження, які залишаються значущими навіть за межами рідного середовища. Крім того, регіональна ідентичність виконує стабілізуючу функцію у період життєвих змін і невизначеності, забезпечуючи внутрішню цілісність особистості та сприяючи формуванню почуття приналежності в новому соціальному контексті. Цей факт вказує на стійкість української ідентичності, що зберігається навіть в умовах соціальної мобільності, і виявляє здатність молоді інтегрувати елементи традиційної культури у сучасне урбанізоване середовище.

Крім того, 75% опитаних макрорегіону «Тил» вважають збереження культурної спадщини надзвичайно важливим, що вказує на високий рівень орієнтації на традиційні цінності та звичаї рідного регіону. 60% респондентів цього макрорегіону визнають значний вплив сільського походження на формування їхніх особистих цінностей, що підкреслює важливість традиційної культурної спадщини у формуванні ідентичності здобувачів вищої освіти України цього регіону.

Не менш значущим є те, що 67% респондентів макрорегіону «Тил» акцентують на пріоритеті регіональної орієнтації над глобалізаційними впливами, що вказує на збереження локальної ідентичності навіть в умовах глобальних соціокультурних процесів. Ці результати свідчать про глибоке

усвідомлення молоддю культурної унікальності свого регіону та значення локальних цінностей для формування самосвідомості в умовах сучасних викликів.

У сільській ідентичності макрорегіоні «Фронтир» (Південний регіон України) відчутний вплив аграрної сфери, чорноморської культури, традицій рибальства та виноробства. Макрорегіон «Фронтир» (Південний регіон України) має довгу історію сільського господарства, яке є важливою частиною економіки та життя сільських спільнот. Розгалужена сільськогосподарська інфраструктура, широке використання родючих ґрунтів та сприятливий клімат сприяють вирощуванню різноманітних сільськогосподарських культур, таких як зернові, олійні культури, овочі та фрукти. Сільські мешканці активно залучені до сільського господарства та пов'язаних з ним галузей, що формує їхню ідентичність та спосіб життя. Макрорегіон «Фронтир» (Південний регіон України) має багату історію та культурний спадок, пов'язаний з Чорним морем. Багаті природні ресурси та сприятливий клімат вплинули на розвиток морської торгівлі, рибальства та морського транспорту. Чорноморська культура впливає на традиції, звичаї та кулінарні особливості місцевого населення, що стає складовою їхньої сільської ідентичності. Уздовж узбережжя Чорного моря розташовані численні рибальські селища, де рибальство є важливою галуззю промисловості та джерелом проживання. Традиції рибальства передаються з покоління в покоління, що утверджує рибальську культуру як частину сільської ідентичності. Крім того, макрорегіон «Фронтир» (Південний регіон України), також відомий своїми виноградниками та виноробними підприємствами, які створюють відмінні вина, що стають символом регіону та важливим атрибутом його культури.

У міській ідентичності макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України) відчутно активна культурна та торговельна сфери, а також велике культурне різноманіття через міжнаціональні контакти. Міста макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України) славляться своєю культурною

різноманітністю. Мистецькі заходи (фестивалі, виставки, концерти, театральні вистави тощо) сприяють розвитку культурної ідентичності міст та створюють унікальну атмосферу для їхніх жителів. Міста макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України) відомі своїми ринками, торговими центрами та магазинами, які створюють жваву та динамічну торговельну сферу. Тут представлені товари та послуги різних сфер - від традиційних продуктів харчування до високотехнологічних товарів. Торгові вулиці та ринки стають місцями зустрічей та спілкування для мешканців міст, що підтримує формування міської ідентичності. Макрорегіон «Фронтир» (Південний регіон України) , зокрема міста поруч з кордоном, мають ще й довгу історію міжкультурних контактів. Це призводить до культурного різноманіття та збагачення міського життя різними культурними впливами. Велика кількість етнічних груп, які вносять свій вклад у формування культурних традицій та ідентичності, робить міста макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України) особливими та унікальними.

За результатами опитування серед здобувачів вищої освіти України в умовах російсько-української війни макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України), щодо сільської та міської ідентичності 35% респондентів мають сильний зв'язок із регіоном, що вказує на нижчий рівень регіональної ідентифікації у порівнянні із макрорегіонами «Тил» і «Опора». Це може бути наслідком мультикультурного середовища.

Щодо збереження культурної спадщини, 35% макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України) респондентів вважають це важливим, що свідчить про дещо слабшу орієнтацію на традиційні цінності. Такий показник, ймовірно, є результатом мультикультурного впливу на регіон та відносну інтеграцію іноземних культурних елементів, що домінують у соціальному середовищі Півдня.

Традиційний вплив сільського походження визнають вагомим фактором лише 35% респондентів макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України), тоді як 65% цього макрорегіону відзначають, що міське походження відкриває

більше можливостей для особистісного розвитку та реалізації. Це свідчить про значну орієнтацію молоді на міські цінності, а також інтеграцію мультикультурних елементів у формування світогляду здобувачів вищої освіти України макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України).

Результати також свідчать про те, що 35% опитаних з макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України) ідентифікують себе як регіонально орієнтованих, тоді як інші 35% цього макрорегіону схиляються до космополітичної ідентичності. Це підкреслює високий рівень відкритості до зовнішніх впливів і демонструє тенденцію до формування мультикультурної ідентичності, що є особливістю соціокультурного середовища макрорегіону «Фронтир» (Південний регіон України).

Міська ідентичність макрорегіону «Опора» характеризується впливом урбаністичної культури та відкритістю до інновацій. Міста, зокрема Київ, Вінниця, Полтава та Черкаси, є центрами культурної динаміки, де відбуваються значні соціальні та культурні трансформації. Міські жителі в значній мірі орієнтуються на глобалізаційні процеси, інтегруються в національні та міжнародні культурні течії, що визначає їхню космополітичну ідентичність. Проте цей процес не позбавлений певних суперечностей, оскільки міські жителі одночасно зберігають частину традиційних цінностей, що виражається у прагненні зберегти національну ідентичність через культурні ініціативи, зокрема через підтримку української мови та традицій.

У сільській місцевості макрорегіону «Опора» ідентичність характеризується глибоким зв'язком з традиціями та землеробським способом життя. Сільські жителі більш схильні до збереження локальних культурних практик, що включають традиційні обряди, ремесла, а також певні форми побуту, котрі визнаються близькістю до природи та циклічними змінами сільськогосподарського року. Для сільської ідентичності характерний міцний соціальний зв'язок з родиною, що часто переходить у колективні форми взаємодопомоги, які утримуються на рівні громади.

За результатами опитування серед здобувачів вищої освіти України в умовах російсько-української війни, щодо регіональної ідентичності в макрорегіоні «Опора» України в цьому переважає міська ідентичність (додаток А). 50% респондентів макрорегіону «Опора» дуже сильно ідентифікують себе з рідним регіоном, тоді як 30% цього макрорегіону обрали варіант «скоріше так». Це свідчить про високу значущість регіональної ідентичності, хоча помірний рівень ідентифікації може бути зумовлений середнім рівнем урбанізації та близькістю до столиці, що знижує локалізованість ідентичності. 45% здобувачів вищої освіти України макрорегіону «Опора» відзначають значні зміни в своїй соціальній адаптації, що вказує на вплив динамічного культурного середовища столиці, де спостерігається більша відкритість до нових соціальних норм і практик. Збереження культурної спадщини є важливим для 55% респондентів макрорегіону «Опора», що підкреслює роль традиційних цінностей, хоча цей показник є нижчим порівняно з іншими регіонами України, де традиції зберігаються більш глибоко. 50% опитаних макрорегіону «Опора» вважають, що сільське походження формує традиційні цінності, тоді як 30% зазначають, що міське середовище надає більше можливостей для розвитку. Це свідчить про важливість обох середовищ у формуванні особистісних цінностей.

Результати дослідження регіональної ідентичностей серед здобувачів вищої освіти в макрорегіоні «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіоном «Фронтир» та зоною бойових дій) України в умовах російсько-української війни свідчать про домінування міської ідентичності серед здобувачів вищої освіти України, що обумовлено високим рівнем урбанізації та індустріалізації. Загалом, 40% респондентів із макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій) відзначають сильний зв'язок зі своїм регіоном, тоді як 5% взагалі не відчувають ідентифікації з ним. Порівняно з іншими регіонами, цей показник є досить низьким і, ймовірно, пов'язаний із високим рівнем урбанізації, що знижує вплив місцевих культурних традицій, особливо у великих містах. Урбаністичний стиль життя

в макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій), який орієнтується на індустріальні та космополітичні цінності, поступово витісняє сільські традиції та культурні ритуали.

50% опитаних макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій) зазначають суттєві зміни у своїй регіональній ідентичності після переїзду на навчання, що свідчить про високий ступінь адаптації до нових культурних впливів. Цей рівень змін відображає вплив урбанізації та мультикультурності регіону, де традиційні сільські орієнтири поступово замінюються сучасними міськими цінностями.

Лише 40 % респондентів цього макрорегіону вважають збереження культурної спадщини важливим, що відображає відносно низький рівень культурної ідентифікації з традиціями. Це можна пояснити індустріальним характером регіону, де виробничі й соціально-економічні пріоритети займають більш значне місце, ніж збереження та підтримка культурних традицій.

Вплив сільського походження на формування цінностей визнають лише 45% опитаних макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій), тоді як 55% респондентів цього макрорегіону вважають, що міське середовище надає більше можливостей для самореалізації. Це підтверджує орієнтацію здобувачів вищої освіти України цього регіону на міські цінності, які пов’язуються з кар'єрним розвитком, доступом до освітніх і культурних можливостей, а також з перспективами, що відкриває міське життя.

Лише 40% опитаних цього макрорегіону мають виражену регіональну орієнтацію, тоді як 30% ідентифікують себе як космополіти. Це свідчить про зростаючий вплив глобалізації та індустріального способу життя, який домінує в макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій). Вплив космополітичних цінностей в урбанізованих середовищах регіону свідчить про зменшення регіональних прив'язаностей, поступове зміщення акцентів від традиційних цінностей до

цінностей відкритості та культурного розмаїття.

В сільські ідентичності макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій) відчувається великий вплив сільського господарства, традиційних промислових галузей та спільнот, які відстоюють традиційні цінності. Макрорегіон «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій) відомий своєю родючою землею та розвиненим сільським господарством. Сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та приватні господарства відіграють важливу роль у економіці та житті сільських спільнот. Традиції рільництва передаються з покоління в покоління і становлять важливу складову сільської ідентичності. Макрорегіон «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій), також відомий своїми традиційними промисловими галузями, такими як вугільна, важка промисловість, машинобудування та харчова промисловість. Ці галузі стали частиною культурного спадку регіону та вплинули на формування міської ідентичності через створення робочих місць, розвиток інфраструктури та формування специфічного способу життя. У сільських спільнотах Сходу України зберігаються традиційні цінності, які відображаються у способі життя, обрядах, святкуваннях та релігійних практиках. Місцеві громади активно відстоюють та передають ці цінності, сприяючи формуванню і підтримці сільської ідентичності.

В міській ідентичності макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій) відчутний вплив важкої промисловості, багатофункціональних комплексів, а також активна культурна та освітня сфери. Міста цього регіону часто представляють собою великі промислові центри з численними заводами та фабриками. Важка промисловість не лише створює значну кількість робочих місць, але й має великий вплив на економіку, інфраструктуру та життя мешканців. У містах макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій) можна спостерігати розвиток багатофункціональних

комплексів, які об'єднують офісні приміщення, торгові центри, ресторани, розважальні заклади та інші соціальні та комерційні простори. Ці комплекси стають центрами міського життя та відпочинку, сприяючи формуванню впізнаваних міських ландшафтів та локальної ідентичності.. Міста макрорегіону «Фронтир» (Харків, на межі між макрорегіон «Фронтир» та зоною бойових дій) славляться своєю багатошаровою мистецькою та освітньою сферами. Тут розташовані численні музеї, галереї мистецтва, театри, кінотеатри та інші заклади , які пропонують різноманітні події та заходи для мешканців та гостей міст. Крім того, у містах знаходяться великі університети, наукові центри та навчальні заклади, які забезпечують високий рівень освіти та сприяють науковому розвитку регіону.

Дослідження сільської та міської ідентичності в умовах російсько-української війни дозволило простежити ключові тенденції у формуванні соціокультурних орієнтацій серед здобувачів вищої освіти в Україні. Аналіз макрорегіонів «Фронтир», «Опора» та «Тил» продемонстрував суттєві відмінності у домінуванні сільської та міської ідентичностей в них, що було зумовлено історичними, культурними та соціальними чинниками, а також, російсько-українською війною. У регіоні, позначеному як «Тил», домінує сільська ідентичність. У свою чергу, в регіоні «Фронтир» переважає міська ідентичність, що є результатом високого рівня урбанізації та економічної модернізації. Високий рівень розвитку міських територій, індустріалізація та активний обмін інформацією сприяють формуванню більш сучасної та урбаністичної ідентичності, орієнтованої на глобальні процеси. Регіон «Опора» демонструє змішані тенденції. Мультикультурний вплив, зумовлений близькістю до різних культурних та політичних центрів, ослаблює локальні прив’язаності та сприяє формуванню більш космополітичних орієнтирів.

Російсько-українська війна сприяла значній консолідації національної свідомості, одночасно поглиблюючи регіональні відмінності, що зумовлені специфікою мобільності населення, процесами евакуації та соціокультурної

адаптації. В умовах війни ці чинники набувають особливого значення, адже вони визначають, як різні соціальні групи адаптуються до нових умов та як змінюється їхнє відчуття належності до національної спільноти. Водночас, через мобільність і переміщення людей війна загострює регіональні розбіжності, що відображаються у різних формах ідентичності та світоглядних орієнтацій, сформованих на основі локальних історичних, культурних та соціальних особливостей. Дослідження цих процесів є ключовим для більш глибокого і всебічного розуміння механізмів, що визначають формування української ідентичності в умовах сучасних глобальних викликів і трансформацій. Вивчення впливу війни на національну свідомість дозволяє виявити складні взаємозв'язки між соціальною мобільністю, культурними змінами і політичними процесами, що сприяють еволюції національної ідентичності в умовах постконфліктного відновлення та сучасних соціокультурних трансформацій.

2.3. Взаємовплив соціокультурних аспектів української та європейської ідентичностей у міжкультурній комунікації

Розширити контекст розуміння української ідентичності в аспекті ціннісних орієнтацій особистості допомагає дослідження впливу європейської ідентичності на національну ідентичність українців. Це дозволяє розглянути українську ідентичність у контексті її взаємозв'язку з більш широким - європейським культурним та історичним середовищем. Підрозділ 2.3 спирається на теоретичні основи, викладені в попередніх розділах, зокрема в підрозділі 1.1, що розглядає теоретико-методологічні засади дослідження ідентичності, і підрозділі 1.2, що аналізує чинники та механізми формування ідентичності. Аналіз впливу європейської ідентичності набуває особливої актуальності в контексті сучасних соціокультурних та політичних трансформацій. У рамках дисертаційного дослідження європейська ідентичність постає як ключовий чинник, що формує регіональні та

національні ідентичності. Відтак, врахування її впливу є критично важливим для усвідомлення механізмів формування української національної ідентичності в умовах як внутрішніх, так і зовнішніх викликів. Підрозділ 2.3 дисертаційного дослідження присвячений вивченню впливу європейської ідентичності на українську ідентичність. Він має евристичний характер, оскільки дозволяє визначити, які саме аспекти європейської ідентичності відіграють роль у формуванні української ідентичності.

Зміст підрозділу 2.3 демонструє, що врахування впливу європейської ідентичності не лише збагачує теоретичне підґрунтя дослідження, але й дозволяє зробити практичні висновки щодо шляхів формування української ідентичності. Зокрема, виявлено, що акцент на європейських цінностях може сприяти підвищенню стійкості української державності, посиленню інтеграції з Європейським Союзом і зміцненню національної самосвідомості.

Таким чином, аналіз європейської ідентичності несе значну наукову та практичну цінність для дослідження феномену української ідентичності. Він відкриває нові перспективи для розуміння процесів самоідентифікації українського суспільства в умовах глобалізації, що особливо важливо в контексті трансформаційних процесів сучасного світу.

Аналіз впливу європейської ідентичності на ідентичність українців є важливим для дослідження соціокультурних трансформацій сучасності через те, що вплив європейської ідентичності на українську відображає складні та динамічні процеси, які відбуваються у сучасному українському суспільстві. Після здобуття незалежності у 1991 році Україна рухається у напрямку європейської інтеграції. Це проявляється через політичні реформи, культурний обмін, економічні зв'язки та прагнення приєднатися до європейських структур, таких як Європейський Союз. Європейська ідентичність дедалі більше сприймається як частина української ідентичності, що підтримує прихильність до демократичних цінностей, верховенства права та захисту прав людини.

Інтеграція України в європейські структури і взаємодія з європейськими країнами мають значний вплив на самосвідомість та самосприйняття українців. Розуміння та аналіз цього впливу дозволяє краще зрозуміти процеси глобалізації, культурної взаємодії та інші аспекти, що впливають на формування української ідентичності. Порівняння української та європейської ідентичностей допомагає виявити спільні та відмінні риси, а також визначити перспективи для розвитку української ідентичності в контексті соціокультурних трансформацій.

Європейська інтеграція є процесом, який полягає в поступовому об'єднанні європейських країн у спільних політичних, економічних і соціокультурних структурах. Цей процес має великий вплив на світогляд і цінності людей, а також на саме суспільство. «Європейська ідентичність впливає на українське суспільство через переосмислення традиційних сімейних цінностей, акцент на саморозвитку та професійному зростанні, впровадження європейського способу життя, формування раціональних економічних моделей, посилення захисту прав людини, підтримку національної культури та активізацію волонтерського руху» [253, С. 386]. Європейська ідентичність поступово змінює традиційні підходи українців до сімейного життя, зумовлюючи перехід до сучасних моделей створення сім'ї та виховання дітей. Зокрема, значного поширення набувають ідеї гендерної рівності, які сприяють встановленню партнерських стосунків між подружжям. У такій моделі кожен з партнерів має рівні права й обов'язки, а ключовими стають взаємна повага, підтримка та спільне прийняття рішень. Крім того, зростає тенденція до усвідомленого створення сім'ї у зрілому віці. Українці дедалі частіше відкладають шлюб і народження дітей до досягнення професійної стабільності та матеріального забезпечення, що відображає європейську цінність самореалізації. Виховання дітей також зазнає трансформації: воно більше орієнтується на розвиток їхньої особистості, критичного мислення, навчання інклюзії та формування толерантності до різноманіття. Завдяки цьому нові покоління виростають більш відкритими,

автономними та адаптованими до глобалізованого світу. Таким чином, вплив європейської ідентичності сприяє модернізації сімейних цінностей і практик в українському суспільстві, поєднуючи традиційні основи з інноваційними підходами до особистого розвитку й відповідального батьківства.

Вплив європейської ідентичності на українське суспільство особливо помітний у сфері саморозвитку та професійного становлення. Українці все частіше переймають європейські підходи до особистого і кар'єрного зростання, у яких самореалізація є одним із ключових життєвих пріоритетів. «Популярність міжнародних освітніх програм, стажувань і професійних обмінів зростає, відкриваючи нові можливості для підвищення кваліфікації та набуття досвіду. Значна увага приділяється вивченню іноземних мов, що сприяє інтеграції у глобальне середовище та розширенню горизонтів» [253, С. 386 - 395]. Європейські цінності наголошують на важливості концепції «lifelong learning» – безперервного навчання протягом усього життя. Українці дедалі частіше сприймають освіту як постійний процес, необхідний для адаптації до змін у світі та нових викликів. Окрім того, європейський підхід до кар'єрного розвитку заохочує формування лідерських якостей, ініціативності, критичного мислення та підприємницького духу. Ці цінності сприяють створенню покоління професіоналів, які здатні діяти ефективно як у локальному, так і в міжнародному контексті.

Європейський вплив поступово формує нові побутові звички та стиль життя українців, які орієнтуються на якість, екологічність і збалансованість. Усе більша увага приділяється збалансованому харчуванню, регулярній фізичній активності та загальному підтриманню здорового способу життя. Сучасні українці переймають популярні в Європі практики, спрямовані на досягнення гармонії між роботою, особистим життям і дозвіллям. Тренди сталого розвитку, широко розповсюджені в європейських країнах, також стають частиною українського життя. Використання енергозберігаючих технологій, сортування сміття, зменшення вуглецевого сліду та популяризація екологічного транспорту є яскравими прикладами цього впливу. Українці все

частіше обирають продукти і послуги, які відповідають принципам сталого розвитку, демонструючи відповідальність перед довкіллям. Такі практики не лише збагачують повсякденне життя, а й підвищують його якість, наближаючи українське суспільство до європейських стандартів.

Європейська ідентичність сприяє переосмисленню економічної поведінки українців, стимулюючи впровадження нових фінансових стратегій, що відповідають сучасним викликам. «У сучасному суспільстві спостерігається відхід від характерної для радянського архетипу орієнтації на державну підтримку, що супроводжується утвердженням культури особистої фінансової відповідальності. Зростає інтерес до таких інструментів, як банківські депозити, акції та військові облігації, що не лише сприяє накопиченню капіталу, але й формує новий рівень фінансової обізнаності громадян» [253,с.389]. Ці зміни свідчать про поступовий перехід від пасивного очікування до активного управління власними ресурсами, що є важливою рисою європейської економічної моделі. Завдяки таким практикам українське суспільство долає стереотипи бідності, властиві радянському минулому, та утверджує принципи раціонального підходу до економічних можливостей, спрямованого на сталий розвиток і добробут.

Зацікавленість участю в європейському економічному просторі може змінювати уявлення про економічні можливості та цінності. Розвиток європейської ідентичності впливає на спосіб, яким громадяни сприймають економічні можливості. Європейська ідентичність сприяє адаптації громадян до європейських економічних стандартів. Це включає впровадження ефективних практик, дотримання нормативів та збільшення конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Громадяни, які відчувають себе часткою європейської спільноти, можуть бути більш зацікавлені в європейських інвестиціях та проєктах, що стимулюють розвиток та модернізацію економіки країни. Розвиток європейської ідентичності може призвести до підвищення економічної самосвідомості громадян, зростання їхньої усвідомленості щодо економічних процесів та взаємозв'язку з

європейським економічним простором. Зацікавленість громадян участю в європейському економічному просторі може формувати європейську економічну ідентичність, яка визначається спільними цілями, цінностями та прагненнями в економічній сфері.

Європейська ідентичність також стимулює розвиток правової культури в українському суспільстві, зміцнюючи повагу до прав і свобод кожної людини. Орієнтація на європейські стандарти демократії, гендерної рівності та правових механізмів захисту стає невід'ємною частиною соціальних і політичних процесів в Україні. У праці «Європейська інтеграція і національна ідентичність: український контекст» [155] А. Козловець зазначає, що важливим чинником формування європейської ідентичності в Україні є глибоке пошанування та осмислення власної філософської та політичної думки, а також історії країни. Це означає, що для повноцінного входження України до європейської спільноти необхідно не тільки адаптуватися до європейських стандартів і цінностей, а й зберігати і розвивати власну культурну ідентичність, враховуючи всі здобутки вітчизняної філософії, політики та історії [155, с.149]. Формування європейської ідентичності в Україні, за А. Козловцем, повинно базуватися на гармонійній взаємодії між національною самобутністю та європейськими цінностями. Важливо, щоб українці усвідомлювали свою роль і місце в європейському контексті, але при цьому зберігали глибоке розуміння своїх культурних коренів, філософських традицій та історичних досягнень. Це дозволяє не тільки інтегруватися в європейське суспільство, але й активно брати участь у його розвитку, привносячи в нього унікальний досвід, який має Україна.

Таким чином, ключовим моментом для України є збереження і пошановування власної культурної спадщини та історії, оскільки саме на цих основах можна формувати впевнене і відповідальне ставлення до процесу європейської інтеграції, не втрачаючи при цьому національної ідентичності. Сучасні ініціативи, спрямовані на боротьбу з дискримінацією, насильством і порушеннями прав людини, все більше знаходять підтримку серед громадян.

Водночас демократичні цінності європейської ідентичності сприяють формуванню більш інклюзивного і толерантного суспільства, де кожен має можливість реалізувати свої права та свободи без перешкод. Попри сильний вплив європейської ідентичності, українське суспільство зберігає свою національну самобутність, що стає важливим елементом загальноєвропейської багатокультурності. Процеси інтеграції супроводжуються відродженням української мови, розвитком національного мистецтва та популяризацією традицій. Європейський досвід підкреслює важливість збереження культурної унікальності як частини загальної ідентичності. Цей підхід надихає українців на відновлення і поширення власних культурних надбань, таких як автентичні народні звичаї, музика, література тощо що водночас збагачують і європейський культурний простір. [155, с. 159].

Співпраця з Європейським Союзом та відчуття європейської ідентичності сприяє активізації захисту прав людини в Україні, віддзеркалюючи європейські стандарти та цінності. Загальноєвропейські цінності можуть позитивно впливати на світогляд громадян, підтримуючи ідею рівності та відсутності дискримінації. Європейський Союз вражений відданістю українців захисту своєї країни під час агресії з боку Росії. Українці продемонстрували надзвичайну рішучість та готовність жертвувати власними життями для захисту своєї незалежності, суверенітету та національної ідентичності. Ця готовність є важливим елементом української національної ідентичності, яка поєднує глибоке почуття патріотизму, відданість своїй землі та прагнення до свободи. В той же час розвиток європейської ідентичності сприяє інтеграції європейських стандартів у суспільні та культурні практики, що впливає на сприйняття цінностей громадян. Зацікавленість у європейських цінностях підкреслює важливість громадянської активності, включаючи участь у громадських обговореннях та інших ініціативах. Сприйняття загальноєвропейських цінностей сприяє єднанню суспільства у розумінні та підтримці ключових принципів, на яких базується європейська ідентичність.

Вплив європейських цінностей на світогляд громадян є суттєвим чинником у формуванні культурного та соціального ландшафту України і визнанні її місця у світі. Європейська ідентичність позитивно впливає на міжнародну взаємодію, адже через своє географічне положення Україна відіграє важливу роль у стабільності та безпеці всього європейського континенту. ЄС зацікавлений у тому, щоб Україна залишалася незалежною, стабільною та орієнтованою на європейські цінності, оскільки це сприяє зміцненню безпеки у Європі.

Європейська ідентичність виникає в контексті існуючих європейських інтеграційних процесів, таких як Європейський Союз, і виявляється у світогляді, самосвідомості та почутті єдності між народами та громадянами Європи. Вона також включає в себе підтримку спільних цілей, які стосуються економічної співпраці, політичної стабільності, прав людини, рівності та інших принципів, які вважаються важливими для європейської спільноти. Європейська ідентичність базується на принципах культурної різноманітності та взаєморозуміння, що впливає на національну ідентичність, відкриваючи нові горизонти для українців у сприйнятті своєї культурної спадщини та місця в європейському контексті [155, 156]. Європейська ідентичність визнає значення культурної різноманітності, яка впливає на сприйняття українцями власної культурної спадщини, підкреслюючи її унікальність та важливість, стимулює більш активну взаємодію та обмін культурними елементами між Україною та іншими країнами Європи, що призводить до збагачення та розширення культурних горизонтів громадян. Усвідомлення важливості культурної різноманітності підштовхує українців до активних зусиль щодо збереження та відновлення своєї культурної спадщини. Це включає збереження мови, традицій та інших аспектів культури. Взаєморозуміння через культурну різноманітність сприяє тому, що українці відчувають себе часткою більшого європейського співтовариства, а це впливає на їхню ідентичність. Європейська ідентичність стимулює українців до активної участі

в культурних проєктах та ініціативах на рівні Європейського Союзу, що сприяє обміну досвідом та взаємопідтримці.

Мультикультуралізм у Європі відображається у багатстві культур, мов та традицій, які співіснують на континенті. У Європі люди з різних культур та мовних груп мають можливість взаємодіяти між собою. Це може відбуватися у школах, на робочому місці, у громадських місцях або під час мистецьких заходів. Міжкультурний обмін допомагає людям зрозуміти та оцінити культурні відмінності, сприяючи толерантності та взаємоповазі. У багатьох країнах Європи проводяться мистецькі акції та фестивалі, які пропонують можливість представникам різних культур поділитися з іншими своєю спадщиною та традиціями. Це допомагає зближувати людей та сприяє взаєморозумінню [155, с. 154].

Сприйняття європейської ідентичності стимулює більш активну участь України в різних європейських ініціативах та програмах, сприяючи обміну досвідом та спільним проєктам. Спільні наукові проєкти та обмін дослідниками між Україною та європейськими країнами сприяє впровадженню передових технологій, розвитку інновацій та підвищенню наукового потенціалу країни. Обмін здобувачами вищої освіти, викладачами та проведення спільних навчальних програм дозволяють українській молоді отримувати доступ до європейської освіти та культури, що сприяє розвитку міжкультурного розуміння та поглибленню європейської ідентичності. Спільні культурні проєкти, фестивалі, виставки та мистецькі обміни створюють можливості для українців та європейців пізнавати та взаємно впливати на культурні традиції та цінності один одного [253, с.394].

Культурний діалог між Україною та країнами-членами Європейського Союзу, викликаний процесом вступу України до ЄС, є ключовим аспектом взаємодії, який має значний вплив на українську культуру та суспільство. Цей діалог сприяє обміну ідеями, творчими ресурсами та цінностями, що збагачує культурний ландшафт України та сприяє розвитку культурної толерантності та розумінню між країнами. Один із аспектів культурного діалогу – це обмін

мистецькими проєктами. Це включає в себе виставки, концерти, театральні постановки, арт-перформанси та інші події, які дозволяють українським та європейським митцям взаємодіяти та виконувати спільні проєкти. Цей обмін стимулює творчість, сприяє розвитку нових художніх форм та ідей, а також допомагає просувати українську культуру за межі країни.

Літературний обмін також відіграє важливу роль у культурному діалозі. Переклади українських творів іноземними мовами дозволяють відкривати нові літературні світи для читачів та розширювати кругозір. Це сприяє культурній взаємодії та взаємному розумінню між національними літературними традиціями. Кінематографічний обмін також є важливим елементом культурного діалогу. Взаємний показ кінофільмів та участь у спільних кінопроєктах сприяє розумінню та оцінці культурних особливостей кожної країни, а також сприяє популяризації українського кінематографу в Європі та світі [253, с.392]. Загалом, культурний діалог між Україною та країнами Європейського Союзу є важливим чинником взаємопізнання та взаємозбагачення. Цей процес сприяє розвитку толерантності, культурного розмаїття та культурної ідентичності, що зміцнює культурні зв'язки між країнами та сприяє їхньому розвитку.

Європейська ідентичність спонукає громадян до визначення спільних політичних цілей та вирішення проблем разом із європейськими партнерами. Це може стимулювати співпрацю в рамках різних ініціатив та проектів, сприяти підвищенню політичної свідомості громадян. Це включає краще розуміння політичних процесів, прав та обов'язків, а також усвідомлення важливості участі громадян у житті країни. Громадяни, які відчувають себе європейцями, більш схильні до активної участі у громадських ініціативах, петиціях та різних формах громадянського протесту. Розвиток європейської ідентичності може стимулювати більш активну політичну співпрацю на рівні регіонів та міст. Громадяни бачать важливість спільної роботи для досягнення спільних цілей.

Україна має глибокі культурні та історичні зв'язки з країнами Європи, що робить її природним партнером для Європейського Союзу. Українська ідентичність тісно переплетена з європейською, оскільки обидві розвивалися в умовах схожих історичних випробувань та трагедій, що значно вплинули на колективну пам'ять та соціокультурне самовизначення народів. Аналіз української ідентичності в контексті Східної Європи набуває особливої значущості через близький історичний, культурний і політичний досвід України з іншими країнами цього регіону. Вивчення спільних рис і відмінностей між українською ідентичністю та ідентичностями країн Східної Європи дозволяє глибше зрозуміти механізми формування національної свідомості та з'ясувати особливості соціокультурних трансформацій, що нині відбуваються в Україні.

Країни Західної Європи, в свою чергу, мають інші історичні та культурні корені, значною мірою зумовлені давніми демократичними традиціями, розвитком індустріалізації та глобалізацією. Таким чином, розгляд української ідентичності в контексті ідентичності східноєвропейських народів дозволяє виявити специфічні риси та динаміку національної свідомості, що стали результатом спільного історичного досвіду та культурних процесів регіону. Спільні травми XX століття, зокрема Перша та Друга світові війни, соціалістичний табір, а також політичні репресії, наклали глибокий відбиток не лише на Україну, а й на інші країни Східної Європи. Під час цих подій відбувалося руйнування соціальних структур, переслідування населення, геноцид та масові переміщення, що залишили незабутній слід у свідомості багатьох поколінь. Такі спільні історичні травми викликали болісні спогади, які досі зберігаються в колективній пам'яті українців і сусідніх народів, формуючи унікальний досвід скорботи та протистояння.

Пережиті трагедії стали не лише джерелом національного болю, але й стимулювали розвиток транснаціональних зв'язків, що ґрунтуються на близькому історичному досвіді. З одного боку, ці події зміцнили національну ідентичність українців, з іншого – сприяли розумінню, що багато країн Східної

Європи мали схожі історичні випробування, що природно підштовхує до солідарності й взаємної підтримки. Такий колективний досвід сприяє формуванню єдиної платформи для діалогу і співпраці між Україною та Європою, де кожна сторона розуміє важливість збереження історичної пам'яті та відкидає можливість повторення подібних трагедій у майбутньому. Цей загальний історичний досвід є потужним фундаментом для поглиблення взаємного розуміння, яке поступово інтегрує українців до європейської спільноти. Європа, у свою чергу, об'єднує народи не лише через економічні й політичні цінності, але й через пам'ять про спільні страждання та прагнення до миру, стабільності та справедливості.

Крім того, українська діаспора у країнах Європи відіграє важливу роль у зміцненні зв’язків між Україною та ЄС. Європейський Союз також зацікавлений у посиленні культурних обмінів, академічного співробітництва та розширенні можливостей для мобільності громадян України в межах європейського простору [253, с.386]. Таким чином, інтерес ЄС до України зумовлений багатогранними чинниками, що включають геополітичну стабільність, економічні можливості, енергетичну безпеку, підтримку демократичних реформ та культурне співробітництво.

Водночас слід зазначити, що у багатьох європейських країнах національна ідентичність часто має відмінний характер. Європейська ідентичність формується в умовах миру та стабільності, вона менш пов'язана з необхідністю оборони від зовнішньої агресії. Багато європейців, з огляду на історичний досвід та сучасні соціальні умови, надають перевагу мирному вирішенню конфліктів і готові скористатися можливістю переїхати до іншої країни в разі загрози, ніж боротися за свою батьківщину зі зброєю в руках. Такий контраст між українською та європейською ідентичностями відображає різницю в історичних, культурних і соціальних умовах, в яких вони сформувалися. Українська ідентичність, яка склалася через століття боротьби за незалежність, залишається глибоко пов’язаною з священністю понять захисту своєї землі та свободи. Європейська ж ідентичність, яка розвивалася в

умовах стабільності та інтеграції, спрямована на підтримку миру, прав людини та міжкультурного діалогу. Це не означає, що європейці менш патріотичні, але їхній патріотизм часто проявляється у інших формах – через підтримку демократичних цінностей, активне громадянське суспільство та прагнення до мирного співіснування. Водночас, українська готовність до самопожертви в умовах війни є виявом національної ідентичності, яка відрізняється своєю непохитною відданістю та глибоким почуттям обов'язку перед своєю країною. «Україна, відчуваючи себе частиною європейської родини, може більше співпрацювати та взаємодіяти з іншими країнами Європи, що впливає на зовнішню політику та міжнародний статус. Вплив європейської ідентичності може підвищити інтерес України до розвитку та зміцнення стратегічного партнерства з Європейським Союзом. Це може бути виявом взаємодії у різних сферах, включаючи економічну, політичну і культурну» [253, с.394].

Європейський Союз зацікавлений в Україні як в одному з основних джерел сільськогосподарської продукції. Україна є однією з провідних аграрних країн у світі, і цей статус викликає значний інтерес з боку Європейського Союзу. Україна володіє великим сільськогосподарським потенціалом, що включає родючі ґрунти (зокрема, чорноземи), сприятливий клімат та великі площі орних земель. Це робить її важливим гравцем на глобальному аграрному ринку та ключовим постачальником продовольства для багатьох країн. Україна є значним експортером зернових культур, зокрема пшениці, кукурудзи, ячменю, а також олійних культур. Ця продукція відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки ЄС, особливо в умовах зростаючих глобальних викликів у цій сфері. Аграрний сектор України приваблює європейських інвесторів завдяки своїм великим можливостям. ЄС активно сприяє модернізації українського сільського господарства через технічну допомогу, обмін досвідом, впровадження сучасних технологій та стандартів. Співпраця у цій сфері сприяє і підвищенню ефективності українського агровиробництва та поліпшенню якості продукції. Співпраця в галузі технологій та інновацій дозволяє Україні використовувати передові

європейські практики та досвід у різних сферах, включаючи інформаційні технології, енергоефективність, медичні технології тощо. Україна отримує підтримку та експертну допомогу з європейських країн у побудові демократичного суспільства, зміцненні прав людини, боротьбі з корупцією та зміцненні правової системи. Розвиток економічних зв'язків з європейськими країнами сприяє модернізації української економіки, підвищенню рівня життя та забезпеченню стабільності.

Спільні ініціативи з європейськими партнерами допомагають Україні зближатися з європейськими цінностями та практиками, сприяючи її інтеграції в європейський простір та зміцненню української ідентичності. Відчуття себе частиною європейської родини позитивно вплинуло на розширення мережі міжнародних партнерств України, включаючи співпрацю з іншими країнами Європи та за її межами. Україна, відчуваючи себе європейською країною, може бути більш активною учасницею міжнародних обговорень, форумів та дипломатичних ініціатив, що сприяє покращенню її міжнародного статусу.

Європейська ідентичність може допомогти у впровадженні більш ефективної та згуртованої дипломатичної стратегії, спрямованої на розвиток взаємовигідних стосунків з іншими європейськими країнами та міжнародними організаціями. Згідно з європейськими цінностями, Україна активно підтримуватиме принципи демократії, прав людини, розвитку громадянського суспільства та міжнародного співробітництва. Взаємодія з європейською ідентичністю допоможе Україні збільшити свій вплив та представництво в різних міжнародних організаціях та форумах [253, с.392]. Можливість вступу України до Європейського Союзу (ЄС) визначається не лише економічними чи політичними змінами, а й впливом на різні сфери життя українського суспільства, включаючи культуру. Цей процес відкриє нові можливості та виклики, які вплинуть на сприйняття та розвиток української культури та суспільства в цілому. Можливість вступу до ЄС стимулює культурний діалог між Україною та країнами-членами ЄС. Це відбувається через обмін мистецькими проєктами, літературними та кінематографічними творами,

музикою та іншими аспектами культури. Такий діалог сприяє взаємному впливу та розумінню між культурами, що може збагатити українське суспільство та сприяти його розвитку. Можливість вступу України до Європейського Союзу відкриє нові можливості та принципи, які поступово впливають на спосіб життя та сприйняття різних аспектів життя серед українського населення. Цей процес змін є важливим етапом у становленні сучасного українського суспільства, що приймає ключові цінності та норми, які характеризують європейську культуру.

Через відкритість до співпраці та обміну культурними цінностями з країнами-членами ЄС, українське суспільство розуміє проблеми культурої різноманітності. Це може відображатися у зростанні інтересу до інших культур, сприяти розвитку міжнаціонального діалогу та сприяти розумінню та толерантності між різними групами населення. Можливість вступу України до Європейського Союзу відкриває нові перспективи для формування вільного, толерантного та прогресивного суспільства, що приймає ключові цінності європейської культури. Можливість вступу до ЄС спонукає українське суспільство до оцінки та перегляду власних цінностей. Європейське розуміння принципів громадянської рівності, рівності перед законом, толерантності та різноманітності мають посісти важливе місце у формуванні нового світогляду. Ці цінності сприяють розвитку відкритого та справедливого суспільства, де кожна людина має можливість реалізувати свої права та розраховувати на рівний доступ до можливостей.

Можливість вступу України до Європейського Союзу відіграє важливу роль у розвитку громадянського суспільства, що є ключовим аспектом будь-якої демократичної та вільної країни. Цей процес сприяє зміцненню громадських структур, активізації громадянських ініціатив та підвищенню рівня громадянської активності, що сприяє формуванню вільного, відкритого та демократичного суспільства в Україні

Висновки до другого розділу

Комплексне дослідження української ідентичності в сучасному контексті дало змогу виявити ключові аспекти та механізми впливу на процеси забезпечення суспільної стабільності та формування національної єдності. Зокрема, було встановлено, що українська ідентичність виступає одним із центральних факторів консолідації суспільства, сприяючи гармонізації відносин між різними соціальними, культурними та етнічними групами. Вона відіграє важливу роль у процесах формування колективної ідентичності, підсилюючи відчуття належності індивідів до єдиної національної спільноти.

Крім того, українська ідентичність забезпечує збереження та трансляцію культурних і історичних цінностей, які формують основу національної свідомості та сприяють розвитку позитивної самоідентифікації на рівні як окремих індивідів, так і суспільства в цілому. Такий підхід дозволяє розглядати українську ідентичність як важливий стабілізуючий чинник, здатний протистояти дезінтеграційним процесам, зокрема в умовах зовнішніх загроз та внутрішньої соціально-політичної нестабільності.

Регіональна ідентичність, що ґрунтується на спільних культурних, історичних та мовних чинниках певних регіонів, сприяє формуванню національної єдності. У свою чергу, українська ідентичність об'єднує різні регіони в єдину національну спільноту, враховуючи їх культурне різноманіття та історичний досвід. Ця взаємодія регіональної та національної ідентичності сприяє утвердженню єдності та цілісності нації.

Окреслено специфіку сільської та міської ідентичності як різновидів регіональної ідентичності. Сільська ідентичність характеризується належністю до традиційних консервативних цінностей та зв'язком з природою, тоді як міська ідентичність асоціюється з інноваціями, культурним розмаїттям та урбаністичним способом життя. Обидва типи ідентичності є важливими для формування загальної регіональної ідентичності, що відображає

багатогранність українського суспільства та специфіку життя у різних частинах країни.

Зокрема, виявлено, що макрорегіон «Фронтир» включає області, найбільш вразливі до зовнішніх загроз, і характеризується високою мобільністю населення та значним військовим впливом. Для цього регіону властиве переважання міської ідентичності, яка виникає завдяки високому рівню урбанізації та економічної модернізації. Розвинена інфраструктура, індустріалізація та активний обмін інформацією сприяють формуванню сучасної і урбаністичної ідентичності, орієнтованої на глобальні процеси та економічні вимоги. Макрорегіон «Опора» виступає економічною та адміністративною основою України, зокрема через зосередження значних промислових та аграрних ресурсів. Ідентичність цього регіону є змішаною, що зумовлено впливом глобалізаційних процесів разом із збереженням традиційних цінностей. Мультикультурний характер регіону, зумовлений близькістю до різних культурних і політичних центрів, сприяє формуванню космополітичних орієнтирів серед місцевого населення. Макрорегіон «Тил» є найбільш стабільним регіоном, який активно виконує функцію гуманітарної підтримки під час війни. Ідентичність цього регіону переважно сільська, орієнтована на збереження традиційного стилю життя та традиційних цінностей. Низький рівень урбанізації сприяє збереженню історичних і культурних традицій, що визначають соціокультурну поведінку та світогляд місцевих жителів. Таким чином, кожен макрорегіон України має свої характерні особливості, що визначають формування ідентичності. Макрорегіон «Тил» зберігає традиційні цінності, «Фронтир» характеризується міською ідентичністю, а «Опора» поєднує традиційні та космополітичні орієнтири, відображаючи процеси глобалізації та мультикультуралізму.

Проведений аналіз історичних паралелей між формуванням українською та європейською ідентичністей в контексті міжкультурної комунікації виявив значну дотичність української ідентичності до європейської. Це зумовлено спільними історичними травмами, такими як

Перша та Друга світові війни, соціалістичний режим країн Центральної та Східної Європи, політичні репресії, що залишили глибокий слід у колективній пам'яті, сприяючи взаємному розумінню та консолідації народів на основі схожого історичного досвіду. Проаналізовано вплив європейської ідентичності на формування української ідентичності. Розглянуто взаємовплив соціокультурних аспектів європейської та української ідентичностей. З'ясовано, що європейська ідентичність стимулює трансформацію українських соціокультурних цінностей, зокрема у сфері прав людини, фінансової грамотності, громадянської активності. Водночас Україна чинить вплив на європейську ідентичність, демонструючи приклад стійкості у захисті національних кордонів і цінностей, а також збагачуючи європейський культурний простір завдяки своєму аграрному потенціалу та багатій історичній спадщині.

РОЗДІЛ ІІІ
УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВИКЛИКАХ СУЧАСНОСТІ

3.1. Виклики та загрози для української ідентичності

У розділі досліджено загрози для ідентичності в контексті глобалізації, міграції, війн та інших криз ідентичності. Ці процеси здійснюють значний вплив на українську ідентичність, яка, будучи складним і багатогранним феноменом, стикається з численними викликами та загрозами. Такі виклики можуть серйозно підірвати її стійкість і стабільність, що вимагає перегляду або зміни її складових. Найбільш впливовими факторами, що спричиняють такі зміни, є глобалізація, міграційні процеси, воєнні конфлікти та кризи, які суттєво трансформують українську ідентичність.

У сучасному світі питання ідентичності є надзвичайно актуальними та важливими в контексті різноманітних викликів та загроз, що впливають на формування та зміцнення української ідентичності. Ці виклики можуть бути різноманітними і включати в себе політичні, соціокультурні, економічні та інші аспекти. Тому необхідно ретельно проаналізувати та визначити основні чинники, які впливають на ідентичність українців. Дослідження викликів та загроз для національної та регіональної ідентичностей спрямовані на вивчення та виявлення аспектів та ключових проблем, що стоять перед суспільством у збереженні та розвитку української ідентичності. Аналіз викликів та загроз дозволить краще зрозуміти соціокультурні трансформації та розробити ефективні стратегії для вирішення цих викликів.

Підозділ 3.1 корелюється з підрозділом 1.3, оскільки обидва розділи досліджують вплив історичних подій на формування української ідентичності. Підозділі 1.3 досліджує вплив колективної пам'яті, тоді як підрозділ 3.1 розглядає потенційні небезпеки для національної та регіональної ідентичностей, включаючи вплив історичних травм. Підозділ 3.1 також корелюється з підрозділом 2.3, оскільки обидва розділи аналізують вплив

різноманітних чинників на формування ідентичності. В підрозділі 2.3 досліджено політичні, соціальні та культурні події, які впливають на самосвідомість українців, тоді як підрозділ 3.1 досліджує загрози, які виникають у зв'язку з цими подіями.

В процесі системного аналізу викликів та загроз, які детермінують процеси формування, трансформації та збереження української ідентичностей, ключовими викликами визначено глобалізацію, міграцію та війну, кожен із яких має багатовекторний вплив на досліджувані соціокультурні феномени, спричиняючи як руйнівні, так і адаптаційні зміни в їхній структурі та функціонуванні. Глобалізація створює виклики для української ідентичності, стираючи культурні межі та спричиняючи уніфікацію цінностей, що вимагає збереження локальної самобутності. Міграція змінює демографічний склад суспільства, що впливає на соціальні та культурні відносини й може спричинити напругу між традиційними та новими ідентичностями. Війни та кризи ідентичності підривають стабільність національної свідомості, викликаючи необхідність переосмислення історичного досвіду, посилення національної єдності та захисту культурних цінностей.

З огляду на глибину соціокультурних трансформацій, доцільним видається розпочати аналіз із загального рівня осмислення ключових викликів і загроз, що постають перед національними ідентичністями. У першу чергу, глобалізація створила загрози для збереження національних ідентичностей. Одним із головних викликів, спричинених глобалізацією, є розмивання національних кордонів і посилення взаємозалежності між країнами. Це призводить до формування глобальної культури, яка поступово витісняє локальні культурні особливості. В результаті національні ідентичності можуть бути під загрозою, оскільки зростає вплив зовнішніх культурних моделей та знижується значущість традиційних цінностей. Як зазначають С. Пирожков і Н. Хамітов у праці «Цивілізаційна суб’єктність та національна безпека України», справжня безпека і суб'єктність країни – це гармонійне втілення

національних інтересів і національних цінностей, що особливо важливо в умовах глобалізаційного тиску [204, с. 29]. В контексті глобалізації, коли національні кордони розмиваються, а зовнішні культурні моделі стають домінуючими, цивілізаційна суб'єктність є ключовим елементом і для підтримки української ідентичності. Безпека України забезпечує можливість захисту та розвитку власних національних цінностей, що є важливим для протидії глобальним викликам і збереження ідентичності в сучасному світі [204, с.29]. Регіональні ідентичності також стикаються з серйозними викликами через глобалізаційні процеси. В умовах глобалізації регіони стають більш відкритими для зовнішніх впливів, що може призводити до втрати унікальних культурних, соціальних та економічних особливостей. У деяких випадках це може викликати напруженість між центром і периферією, де регіони намагаються зберегти свою ідентичність в умовах тиску глобальних тенденцій.

У праці «Глобалізація: неминучість концептуальних змін» Шайгородський Ю. [272] розглядає поняття «глобалізація», утворюючи певний категоріальний комплекс для опису суті й характеру цивілізаційних перетворень, має своє смислове навантаження. Ці поняття активно використовуються для характеристики сучасних змін життєдіяльності, переходу людства на якісно новий рівень – від національно-державної до транснаціональної фази суспільств і постіндустріальної, інформаційної фази суспільного розвитку в цілому [272, с. 66]. Глобалізація впливає на різні сфери життя, включаючи економіку, політику, культуру, суспільство та екологію, і має як позитивні, так і негативні аспекти. Також глобалізація може спричинити зміну ідентичності, оскільки люди стикаються з новими культурними впливами та можливостями для самовираження.

Одним із позитивних впливів глобалізації є те, що вона відкриває доступ до різноманітних культурних впливів через засоби масової інформації, технології та міжнародні контакти [57,с.112]. Люди стикаються з різноманітністю культур, мов, традицій та способів життя, що може викликати

переосмислення їхньої власної ідентичності. Проте важливо враховувати, що глобалізація також може спричинити стурбованість щодо втрати власної культурної ідентичності та асиміляції в глобальну культуру. Деякі люди можуть відчувати тиск при адаптації до глобальних стандартів і відмові від своїх традицій та цінностей. Таким чином, глобалізація створює як можливості, так і виклики для формування ідентичності, і впливає на спосіб, яким люди бачать себе та світ навколо.

Глобальні міграційні процеси є значущим явищем сучасного світу, впливаючи на соціальні, економічні та культурні аспекти багатьох країн і регіонів. Одним із ключових аспектів глобальних міграційних процесів виступають економічні чинники. Багато мігрантів переїжджають в пошуках кращих економічних умов, можливостей для роботи та підвищення рівня життя. Економічна нерівність між країнами призводить до масової трудової міграції, укомплектовуючи працівниками висококваліфіковані галузі.

Разом з тим, одним із ключових аспектів глобальних міграційних процесів виступають політичні та соціальні конфлікти. «Глобальні конфлікти, війни та природні катастрофи приводять до вимушених міграцій, коли люди шукають притулок або новий дім. Релігійні та етнічні меншини можуть бути примушені переселятися через переслідування та конфлікти» [57,с.114]. Завдяки глобалізації та зростанню доступу до інформаційних технологій люди стають більш усвідомленими про можливості життя та роботи в інших країнах. Розвиток технологій дає можливість віддаленої роботи, що впливає на міграційні рухи. У країнах з високим рівнем демографічного тиску може спостерігатися велика кількість міграцій через обмежені можливості працевлаштування та соціального захисту. Країни зі старіючим населенням можуть привертати молоде покоління мігрантів для підтримки ринку праці та соціальних систем.

Міграційні потоки призводять до утворення мультикультурних суспільств, де різні культури взаємодіють та обмінюються досвідом. Мігранти можуть розвивати гібридні ідентичності, поєднуючи елементи своєї власної

культури з культурою країни прийому [272, с. 65]. Глобальні міграційні процеси формують нові реалії та виклики для сучасного світу, ставлячи під сумнів традиційні межі та сприяючи взаєморозумінню та різноманітності. Національні ідентичністі в умовах глобальних міграційних процесів відчуває зміни та виклики, оскільки міграція впливає на склад та динаміку населення країн і змінює співвідношення культур, мов, традицій та цінностей у суспільствах.

Першим аспектом, який впливає на національні ідентичністі у контексті міграційних процесів є культурний обмін. Міграція може приводити до культурного обміну між народами і націями. Мігранти несуть з собою свої традиції, мову, культуру та кулінарні звичаї, що збагачує культурний ландшафт приймаючої країни. Це може призвести до утворення нових культурних локусів та інтеркультурного діалогу. Другим аспектом, який впливає на національні ідентичністі у контексті міграційних процесів, є мультикультуралізм. Західні країни, зокрема, нерідко стикаються з концепцією мультикультуралізму, яка сприяє сприйняттю культурних різниць і створює умови для співіснування різних культур у межах однієї нації. Третім аспектом, який впливає на національні ідентичністі у контексті міграційних процесів є культурний конфлікт. Національні ідентичністі може відчувати тиск через конфлікти, пов'язані з культурними різницями, мовними бар’єрами, відмінностями у цінностях тощо. Четвертим аспектом, який впливає на національні ідентичністі у контексті міграційних процесів, є економічний вплив [272, С. 64-75]. Міграція може впливати на економіку країни, змінюючи зайнятість, ринок праці, демографію та інші аспекти. Це може викликати реакції у місцевого населення, що впливає на сприйняття мігрантів та їхню ідентичність. П’ятим аспектом, який впливає на національні ідентичністі у контексті міграційних процесів є збереження індивідуальної ідентичності. Для мігрантів важливо зберігати свою індивідуальну ідентичність у новому оточенні, але вони також можуть шукати інтеграцію в новому суспільстві, адаптуючись до місцевих звичаїв та цінностей. У сучасному світі, де міграція

є складною реальністю, важливо підтримувати відкрите та збалансоване сприйняття культурного різноманіття, створювати інтеграційні програми та політику, яка сприяє розумінню та співіснуванню різних культур у межах національних ідентичностей.

Викликом та загрозою для української ідентичності є міграція під час російсько-української війни. Масова міграція призводить до зменшення робочої сили в країні та демографічних проблем, як от зменшення та старіння населення. Міграція кваліфікованих спеціалістів призводить до втрати людського капіталу в Україні, що може негативно вплинути на розвиток науки, освіти та інших галузей. Зменшення робочої сили та втрата людського капіталу може призвести до погіршення економічної ситуації в країні через втрату потенціалу для економічного зростання.

Директорка Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. Птухи Національної академії наук України Е. Лібанова зазначає, що шість мільйонів українців, які виїхали після повномасштабного вторгнення (разом з трудовими мігрантами, які поїхали раніше, – це майже дев'ять мільйонів), не повернеться, що посилює ці виклики [180]. У статті Е. Лібанової., О. Позняк та О. Цимбал «Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації» [180] зазначається, що «міграційна ситуація в Україні ще до початку повномасштабного вторгнення була несприятливою, а з початком активної фази війни виникли нові проблеми, такі як загроза неповернення емігрантів, навантаження на регіональну інфраструктуру, та труднощі з працевлаштуванням переселенців. Це все може призвести до погіршення економічної ситуації в країні через втрату потенційного економічного зростання та закріплення частини внутрішньо переміщених осіб у нових місцях проживання, що ускладнить їх повернення до попередніх місць проживання» [180, с. 53]. Таким чином, міграція, зумовлена війною, стає серйозним викликом для України, адже вона безпосередньо впливає на її економічний розвиток, демографічну ситуацію та культурну ідентичність.

Також одним із викликів та загроз для національної ідентичності є криза ідентичності. Криза ідентичності може призвести до розриву культурних зв’язків між різними групами. Коли люди відчувають себе відокремленими, вони втрачать інтерес до спільних культурних подій, традиційних свят або інших форм культурного спілкування, що раніше об'єднували їх. Групи, які відчувають себе відокремленими через кризу ідентичності, можуть розпочати активну самоізоляцію від інших культурних груп. Це загрожує фрагментацією культурної ідентичності, коли кожна група розвиває власні культурні традиції, цінності та норми, незалежно від інших. Криза ідентичності може поглибити відчуття культурного відриву між різними регіонами чи групами людей. Це може призвести до зростання ворожості або неприйняття культурних звичаїв та традицій інших груп, зрештою, до втрати спільних цінностей і традицій, що утримували суспільство разом. Це може породити відчуття втрати та незадоволення серед громадян і сприяти загостренню культурних конфліктів.

Політична залежність України від Росії, що тривала понад 300 років, значно вплинула на наростання кризи ідентичності в Україні. Криза ідентичності була спричинена кількома ключовими механізмами, а саме, політикою репресій та контролю, політикою асиміляції, маніпуляцією історичною пам’яттю, соціальним відчуженням, ізоляцією та забороною мови. В. Культенко у праці «Ідеї та смисли української культури» зазначає, що розвиток української культури в умовах бездержавності впродовж століть носив трагічний характер: заборонялась українська мова, пропагувалась титульна культура з одночасним приниженням творчого потенціалу української як примітивної. Нищилась національна освіта, творча еліта асимілювалась [172, с. 30]. Політика репресій та контролю, яка систематично застосовувалася російською владою, сприяла дезінтеграції української суспільної структури та створенню атмосфери страху і недовіри.

Політика асиміляції, що включала нав'язування російської культури та мови, зменшувала значущість українських національних символів і традицій. Українська мова була заборонена в офіційних справах, у школах,

університетах, засобах масової інформації та громадських місцях. Це призвело до втрати мовної ідентичності серед українців та ускладнило передачу культурних цінностей. Мовні заборони, що передбачали обмеження використання української мови в офіційній та публічній сферах, сприяли маргіналізації української культури та посилювали почуття меншовартості серед українців.

Ще одним із аспектів була маніпуляція історичною пам'яттю. Радянський режим перекручував історію України, приховуючи або спотворюючи події, що могли б підкріпити національну самосвідомість. Це призвело до втрати гордості та віри українців у власну історію. Владний режим перекручував історію України для пропаганди комуністичних ідеалів та збереження своєї влади, активно маніпулював історичною пам'яттю, використовуючи її для власної легітимізації та підтримки «радянського ідеалу». Усі ці фактори разом створили атмосферу кризи ідентичності в Україні, де українці змушені були шукати своє місце в світі та свою національну самосвідомість під великим тиском та обмеженнями, накладеними радянським режимом. Важливі події в історії України, такі як Голодомор 1932–1933 років, політичні репресії, були приховані або викривлені. Це спричинило значну зміну у сприйнятті історії та національної самосвідомості серед українців. Основний акцент радянське керівництво зробило на фізичне знищення української нації, у першу чергу її основи – українського села, виснаження матеріальних і духовних ресурсів України. Влада намагалася деморалізувати інтелігенцію і зробити з постголодоморних українських селян покірних і безвільних виконавців волі комуністичної партії [112, с. 4]. Соціальне відчуження та ізоляція, зокрема через розділення українського суспільства на лояльних та нелояльних до радянської (совєтської) влади, призводили до внутрішнього конфлікту і втрати соціальної єдності.

Політична залежність України від Росії мала на меті знищити релігійні практики та замінити їх на атеїстичні ідеології, що стало одним із основних

інструментів радянської влади для контролю та дезінтеграції українського суспільства. Ця політика призвела до приглушення християнських обрядів та свят, таких як Різдво, Великдень, Вербна неділя, що мали велике значення в культурному та духовному житті українців. Заборона на дотримання багатьох українських традицій та обрядів, пов'язаних з сім'єю, весіллями та народженням дітей, сприяла маргіналізації національної культури. У результаті таких репресивних заходах українські традиції зазнали серйозних утисків, що спричинило кризу культурної ідентичності.

Розглядаючи виклики та загрози для національної та регіональної ідентичностей українців, необхідно приділити увагу впливу російсько-української війни на соціокультурні та політичні процеси в Україні. Після розпаду Радянського Союзу Російська Федерація продовжила впливати на кризу ідентичності в Україні через використання різних механізмів та стратегій, спрямованих на підрив національної єдності та культурної цілісності. На прикладі Криму можна побачити, як ці стратегії реалізуються на практиці. До анексії у 2014 році в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі спостерігалося активне поширення російської символіки, що формувало глибокий розкол у політичній та культурній ідентичностях місцевого населення. Російська діаспора відігравала ключову роль у просуванні російських інтересів, використовуючи культурний та інформаційний вплив для створення атмосфери нестабільності і страху серед українського населення. Вона сприяла легітимації російської політики через підтримку проросійських рухів та поширення пропагандистських наративів.

Під час анексії Росія організовувала масштабні пропагандистські кампанії, спрямовані на формування «підтримки приєднання» Криму до Російської Федерації. Це включало використання місцевих засобів масової інформації та соціальних мереж для розповсюдження антиукраїнських наративів і мобілізації проросійських елементів населення. Як зазначають Бойко А. та Астапова-В'язміна О., «війна змінила європейські цінності, викликавши переосмислення концептів безпеки, миру та гармонії» [68, с. 21].

Це актуалізує необхідність запровадження дієвих стандартів безпеки до нових реалій, що формуються в умовах сучасних військових конфліктів. Сучасна семантична війна, як зазначають дослідники, спрямована на переформатування національної ідентичності через інформаційні кампанії, що націлені на знищення культурних цінностей і символів. «Від екоциду до геноциду, систематичне руйнування українських земель і культурних об’єктів підриває основи національної ідентичності, що може призвести до серйозних соціокультурних наслідків, включаючи зникнення окремих елементів національної спадщини» [68, с. 19]. Інформаційна агресія стала потужним інструментом, що використовується для підриву національної єдності, маніпуляції історичними наративами та руйнування культурної пам’яті. «Під час окупації Криму російські сили здійснювали акти вандалізму, спрямовані на знищення українських культурних пам'яток, музеїв та архітектурних об'єктів, що має серйозні наслідки для національної культурної спадщини» [68, с. 24]. Аналіз викликів та загроз національній та регіональній ідентичностям є важливим для розробки стратегій відновлення української ідентичності для територіальних громад через ряд причин.

По-перше, ретельний аналіз викликів дозволяє зрозуміти основні проблеми, які перешкоджають відновленню української ідентичності на деокупованих територіях. Це допомагає ідентифікувати ключові аспекти, які потребують уваги та найбільш ефективних заходів. По-друге, аналіз загроз допомагає прогнозувати можливі негативні наслідки для національної та регіональної ідентичності в майбутньому. Це дозволяє розробити стратегії та заходи, спрямовані на запобігання або зменшення впливу цих загроз. По-третє, аналіз допомагає виявити потенційні можливості та ресурси, які можуть бути використані для підтримки та зміцнення української ідентичності.

Отже, аналіз викликів та загроз є важливим етапом, який допомагає зрозуміти ситуацію та розробити належні та ефективні рекомендації для відновлення української ідентичності після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

3.2. Українська ідентичність в умовах російсько-української війни

Основним викликом в російсько-українській війні для України є порушення територіальної цілісності та суверенітету. В 2014 році Росія анексувала півострів Крим, що було порушенням міжнародного права та підтверджено низкою резолюцій ООН. Як відзначають дослідники, зокрема Бойко А. та Астапова-В'язміна О., наслідки таких дій є масштабними та багатогранними. На їхню думку, «російсько-українська війна суттєво вплинула на національну самоідентифікацію українців» [68, с. 15]. Порушення територіальної цілісності та суверенітету має серйозні внутрішні наслідки для України, включаючи погіршення економічного становища, збільшення безпекових загроз та загострення міжетнічних відносин.

Війна змушує тисячі людей залишати свої домівки, стаючи внутрішньо переміщеними особами і біженцями. Це створює великі гуманітарні виклики, оскільки ці люди потребують житла, їжі, води та медичної допомоги. Бомбардування та обстріли руйнують інфраструктуру, включаючи житлові будівлі, школи, лікарні та дороги. Це ускладнює надання гуманітарної допомоги та доступ до основних життєвих потреб. Російсько-українська війна вплинула на міграцію українців за кордон, що створює додаткові виклики та загрози для України. Умови війни призвели до порушень прав людини, включаючи насильство, зґвалтування, побиття та затримання без суду. Це створює серйозні проблеми з безпекою та захистом людей, особливо вразливих груп, таких як жінки, діти та люди з інвалідністю.

Російсько-українська війна впливає на стан ідентичності українців, зокрема здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів, з точки зору морально-психологічного впливу, політичного усвідомлення, підтримки армії та військової служби та активізацію громадської участі. Війна спонукає українців, особливо молоде покоління, до роздумів про свою національну самосвідомість та ідентичність.

В межах дослідження прослідована динаміка змін української ідентичності серед здобувачів вищої освіти зокрема гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, у хронологічному проміжку 2021- 2024 років.

Вибір цієї категорії респондентів обґрунтований їхнім статусом активної соціокультурної групи, здатної відображати та продукувати трансформації колективної ідентичності у контексті сучасних викликів. Особливу наукову увагу у дослідженні приділено урбаністичному середовищу Києва, ключовому освітньому, культурному та адміністративному центру України, який у період воєнних дій став основним напрямом переміщення студентської молоді в межах країни. Масова міграція здобувачів вищої освіти України із регіонів, що зазнали активних бойових дій, до Києва створює унікальний мультикультурний освітній простір, у якому відбуваються складні процеси міжрегіональної взаємодії, адаптації до соціокультурних трансформацій.

Проведення дослідження серед цієї групи здобувачів вищої освіти України є необхідним для збору даних та отримання інформації про самоідентифікацію та національну самосвідомість в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, спричинених російсько-українською війною.

Дослідження дозволило здійснити аналіз та порівняння відповідей, визначити тенденції та виявити основні аспекти, які впливають на формування ідентичності здобувачів вищої освіти даного факультету у контексті сучасних соціокультурних змін, що виникли внаслідок російсько-української війни. По-перше, дослідження, проведене за допомогою анкетування серед здобувачів вищої освіти України, може дати уявлення про рівень усвідомлення та сприйняття української ідентичності. Відповіді учасників допоможуть з’ясувати, як саме вони трактують це поняття та які його аспекти є для них важливими. По-друге, результати анкетування дозволяють зібрати інформацію про ставлення здобувачів вищої освіти України до української

ідентичності. Отримані дані можуть стати підґрунтям для аналізу існуючих тенденцій та розробки рекомендацій.

Анкетування здобувачів вищої освіти України є важливим джерелом інформації для розробки ефективних стратегій відновлення української ідентичності на деокупованих територіях, а також для визначення загальних тенденцій щодо ідентичності в Україні.

Опитування шляхом анонімного анкетування проводилося до повномасштабного вторгнення 27-28 травня 2021 року, в якому взяли участь 465 здобувачів вищої освіти, та під час повномасштабного вторгнення 24-26 травня 2022, в якому взяли участь 450 здобувачів вищої освіти. В опитуванні брали участь здобувачі вищої освіти ІІІ курсу спеціальностей «Міжнародні відносини», «Соціальна робота», «Психологія» гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. В анкеті було представлено 33 питання (Додаток Б). Анкета базувалась на факторах формування ідентичності, які розглядалися в підрозділі 1.2. дослідження.

Проаналізувавши результати опитування, можна сформувати наступні висновки. За результатами опитування спостерігається статистично значуще збільшення уподобання української мови серед респондентів протягом досліджуваного періоду (рис. 14). У 2021 році 56% респондентів зазначили, що вони використовують українську мову як основну, в той час як 44% віддали перевагу російській мові. У 2022 році спостерігається значне збільшення уподобання української мови до 64,9%, що є статистично значущим, при одночасному зменшенні використання російської мови до 29,7%.

Порівнюючи дані за 2021 та 2022 роки щодо мовного вживання в побуті, можна виявити наступні відмінності (рис. 15). У 2021 році 56% респондентів вказали, що переважно розмовляють українською мовою, в той час як 44% віддали перевагу російській мові. У 2022 році спостерігається значне збільшення уподобання української мови до 64,9%, що є статистично значущим, при одночасному зменшенні використання російської мови до

29,7%. Ці дані свідчать про суттєву зміну мовних уподобань серед респондентів протягом року, зі зростанням популярності української мови та зменшенням використання російської мови вдома

Аналіз результатів опитування за 2021 та 2022 роки щодо визнання рідної мови показує значний рух в мовному усвідомленні населення (рис. 16). За даними дослідження, українська мова зазнає відчутного зростання як мова, визнана рідною, з показником у 94,6% у 2022 році порівняно з 70% у 2021 році. У цей же період відбулося помітне зменшення кількості респондентів, які визнали російську мову рідною, з 30% у 2021 році до 5,4% у 2022 році.

Ці дані свідчать про тенденцію зростання ваги української мови як ключового елементу мовної свідомості. Високий відсоток визнання української мови рідною може бути індикатором підтримки мовної політики, спрямованої на підтримку та розвиток української мови як національної мови та символу національної ідентичності.

Протягом обох років 100% респондентів визнали Україну як свою Батьківщину (рис. 18). Це свідчить про глибоке почуття національної належності та патріотизму серед українського населення. Така однозначна відповідь на запитання про сприйняття України як Батьківщини у 2021 та 2022 роках підтверджує стійкість та стабільність національної ідентичності серед опитаних, що є ключовим елементом національної самосвідомості та формування національної єдності в українському суспільстві.

Аналіз показників відповідей на запитання «Ви вважаєте себе членом місцевої громади Україна?» було отримано такі показники (рис. 27). У 2021 році 66% респондентів відповіли позитивно, вважаючи себе членом місцевої громади України, тоді як 34% відповіли негативно. У 2022 році спостерігається зростання відсотка респондентів, які вважають себе членами місцевої громади України, до 73%. Водночас зменшився відсоток тих, хто відповів негативно, до 10,8%. Ці дані вказують на тенденцію до зростання відчуття належності до місцевої громади серед опитаних протягом 2022 року.

Аналіз показників відповідей на запитання «Ким Ви себе передусім вважаєте?» (рис. 30) за 2021 та 2022 роки відображає деякі зміни в менталітеті опитаних. У 2021 році 100% респондентів визнали себе громадянами України. У 2022 році спостерігається зниження відсотка тих, хто вважає себе виключно громадянами України, до 75,7%. При цьому зростає відсоток тих, хто відчуває себе представниками свого етносу чи нації до 16,2%. Також відзначається невелике відсоткове зменшення серед тих, хто вважає себе громадянином світу (5,4%) і громадянином Європи (2,7%). Ці зміни можуть вказувати на розвиток більш широкого відчуття ідентичності серед опитаних, що включає крім національної ідентичності також етнічну та світову. Вони можуть відображати складні та різноманітні аспекти самосприйняття та усвідомлення особистої належності в сучасному глобалізованому світі.

На запитання «Які історичних подій Ви оцінюєте найбільш позитивно в історії України» (рис. 32) значна більшість респондентів (75.7%) вважає проголошення незалежності України 1991 році найбільш позитивною в історичною подією. Це свідчить про важливість для них суверенітету та незалежності. Значна кількість респондентів (56.8%) позитивно оцінили Революцію Гідності, що свідчить про їхнє визнання цінностей та боротьби за демократію та свободу. Більшість респондентів (62.2%) визнали заснування Київської Русі як історичну подію, що варта позитивної оцінки. Приблизно половина респондентів (48.6%) вважає національно-визвольну війну під проводом гетьмана Богдана Хмельницького позитивною історичною подією. Респонденти найбільше позитивно оцінюють події, пов’язані із здобуттям незалежності, боротьбою за демократію та свободу, а також історичні події, що мали значний вплив на формування національної ідентичності.

На запитання «Які подій Ви оцінюєте як найбільш негативні в історії України?» (рис. 33) було проаналізовано, що більшість респондентів (83.8%) вважає Голодомор 1932-33 років найбільш негативною подією в історії України. Це свідчить про визнання страшних наслідків голодомору для українського народу. Значна кількість респондентів (73%) вважає

проголошення Російської імперії негативною історичною подією, що може бути пов'язано з імперським владарюванням і його впливом на Україну. Також більшість респондентів (75.7%) вважає російсько-українську війну найбільш негативною подією, відображаючи сучасні травми і загрозу суверенітету.

06-08 грудня 2023 року відбулося анкетування здобувачів вищої освіти IV курсу форми навчання ОС «Бакалавр» спеціальностей «Міжнародні відносини», «Соціальна робота», «Психологія», гуманітарно-педагогічного факультету, Національного університету біоресурсів і природокористування України, які під час російсько-української війни перебувають за кордоном.

Проаналізувавши результати опитування, можна сформувати такі висновки. За результатами опитування 66,7% респондентів заявили, що в переважно розмовляють українською мовою вдома, а 33,3% – російською. За результатами опитування, 66,7% респондентів вважають українську мову рідною, тоді як 33,3% важко визначилися з відповіддю. Такі дані про мовну ситуацію вдома та визначення рідної мови можуть бути пов’язані з кризою ідентичності. Якщо батьки говорять російською мовою, це може вплинути на мовні уподобання їх дітей і викликати невизначеність щодо вибору мови спілкування.

Усі респонденти (100%) вважають себе громадянами Європи, що свідчить про відчуття європейської ідентичності серед них. 100% респондентів вірять у те, що Україна переможе в цій війні.

Також усі респонденти виявили свою приналежність до України, вважаючи її своєю Батьківщиною та виражаючи гордість тим, що є громадянами цієї країни. Це свідчить про дух патріотизму та позитивне ставлення до своєї держави серед респондентів. Додатково, усі респонденти також ідентифікували себе як громадян Європи, що вказує на їхнє відчуття спільної європейської ідентичності та можливої підтримки європейських цінностей та ідеалів. Найважливіше - всі респонденти вірять у перемогу України в цій війні, що вказує на їхню підтримку та віру у майбутнє своєї країни.

3.3. Перспективи розвитку української ідентичності в глобалізованому світі

Розвиток української ідентичності в умовах глобалізації є складним і багатогранним процесом, який включає взаємодію численних внутрішніх і зовнішніх чинників. Глобалізація, з одного боку, сприяє поширенню універсальних культурних, економічних і технологічних практик, які можуть як об'єднувати народи, так і загрожувати розмиванню національних особливостей. Водночас вона створює можливості для взаємодії між культурами, відкриваючи нові горизонти для збереження та розвитку національних цінностей. В умовах глобалізації українська ідентичність переживає численні трансформації. Українське суспільство стикається з необхідністю адаптації до глобальних змін без втрати своєї автентичності. Важливими аспектами розвитку української ідентичності є збереження національної мови, культури, традицій, а також формування нових механізмів самовизначення в умовах сучасного світу.

Як зазначає С. Грабовський у праці «Глобалізація і національна ідентичність: виклики для України», глобалізація ставить перед Україною важливе завдання: збереження національних особливостей та культурної автентичності в умовах інтеграції до глобальних процесів [115, с. 47]. Глобалізація, з одного боку, сприяє поширенню універсальних економічних, політичних і культурних норм, що можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на національну ідентичність. Зокрема, це може призвести до втрати унікальних культурних рис, адже інтенсивний вплив глобальних тенденцій може витісняти місцеві традиції і звичаї.

Водночас глобалізація відкриває нові можливості для активної участі України в міжнародних обмінах та культурних, економічних і політичних спільнотах. Вступ до таких спільнот сприяє зміцненню зв'язків між Україною та іншими країнами, а також дає можливість інтегруватися в глобальний інформаційний простір. Глобалізація не лише збільшує обсяг зовнішніх

економічних і культурних зв'язків, але й дозволяє Україні брати участь у міжнародних культурних ініціативах, впливати на формування глобальної політики та взаємодіяти з іншими країнами, підтримуючи свою унікальність і сприяючи міжнародному визнанню.

Одним із ключових завдань розвитку української ідентичності є утвердження української мови як основного елемента, що визначає національну самобутність. Мова виконує не лише функцію комунікації, але й є потужним інструментом, що об'єднує людей навколо спільних цінностей і традицій. Як стверджує дослідниця Н. Яковенко, мова є основою консолідації нації, її культурної ідентичності, адже саме через мову нація передає свої історичні переживання, традиції, вірування та культуру [297, с. 112]. Отже, захист та розвиток української мови – це не лише питання культурної самобутності, а й державної безпеки.

Глобалізація створює як можливості, так і виклики для української ідентичності, сприяючи поширенню космополітичних ідей, що можуть розмити національні відмінності та зменшити значення локальних культур. Водночас глобалізація відкриває можливості для міжкультурного діалогу, в якому Україна може презентувати свою унікальну історію та традиції. Використання новітніх технологій, зокрема соціальних мереж і цифрових платформ, дає змогу молоді та діаспорі активно поширювати національний дискурс, зміцнюючи національну самосвідомість. Як зазначає І. Сидоренко, цифрові технології допомагають поширювати українську культуру та ідентичність серед широких аудиторій, дозволяючи українцям, незалежно від місця проживання, залишатися єдиною нацією в умовах глобалізованого світу [231, с. 56]. Таким чином, у сучасних умовах глобалізації важливо зберігати національні риси через мову та культуру, при цьому активно залучати країну до міжнародних процесів, використовуючи новітні технології для зміцнення національної самосвідомості.

Попри позитивні можливості глобалізації, одним із найскладніших викликів для української ідентичності залишається її відновлення у регіонах,

після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. У своєму дисертаційному дослідженні ми розглядаємо пробеми відновлення регіональної ідентичності українців після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Саме ці регіони, з огляду на тривалість тимчасової окупації, яка триває з 2014 року, зазнали значного впливу зовнішніх факторів, що потребує особливої уваги у контексті соціокультурних трансформацій. Тривала русифікація, інформаційний тиск і соціальна дезінтеграція в Донецькій та Луганській областях потребує комплексних підходів до реінтеграції та зміцнення української самобутності. Особливу роль у цьому процесі відіграє відновлення сільських громад, адже саме вони зберігають глибокі культурні традиції, народні звичаї, релігійні практики та мову. На відміну від міського середовища, де глобалізаційні процеси та мультикультурні впливи є більш вираженими, у сільській місцевості українська ідентичність зберігається у традиційних формах. Водночас війна завдала значних руйнувань цим громадам, що робить їхню підтримку та відновлення вкрай важливими для збереження національної єдності та соціально-економічного розвитку регіону.

Відновлення української ідентичності після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей є стратегічно важливим не лише для збереження культурного спадку, а й для забезпечення територіальної цілісності України. Тимчасова окупація Донецької та Луганської областей, яка триває з 2014 року, спричинила не лише політичні та економічні наслідки, а й суттєві зміни в територіальній самоідентифікації населення. Особливе занепокоєння викликають психологічні наслідки для дітей, народжених під час окупації. Велика кількість дітей віком від 1 до 12 років, які зростають в умовах інформаційної ізоляції та воєнних загроз, переживають глибокі психоемоційні травми, що впливають на їхнє світосприйняття та ідентичність. Таким чином, питання реінтеграції та відновлення української національної ідентичності на деокупованих територіях потребує всебічного підходу, що включає соціальну, освітню,

культурну та психологічну складові. Це дозволить не лише подолати наслідки окупації, а й сприятиме формуванню згуртованого суспільства, яке поділяє спільні цінності та ідеали.

У праці «Політизація сучасних етнонаціональних процесів у Донецькому краї: ризики незворотності» [74], Т. Бойко відзначає, що етнонаціональні процеси на сході України, зокрема в Донецькому регіоні, зазнали значної політизації, що призвело до серйозних ризиків для національної єдності. Бойко Т. акцентує увагу на тому, що ці процеси в основному проявляються на непідконтрольних Україні територіях, так званих «ДНР» та «ЛНР», де відбуваються кардинальні зміни в політичному та культурному середовищі, що веде до ослаблення української ідентичності [74, С. 34–35].

Ми зауважуємо, що основними проблемними особливостями ідентифікаційних процесів на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей є кілька ключових моментів. По-перше, це русифікація, що проявляється через витіснення української мови з освітніх та публічних просторів, заборону українських підручників і мовних ресурсів. По-друге, десимволізація, яка полягає в заміні українських національних символів на радянські чи імперські, таких як відродження пам'ятників царю Миколі або Й. Сталіну та заборона українських вітальних фраз. Третій аспект — це ревізія історії, яка відбувається через зміну шкільних програм, де значна увага приділяється російській історії, а українська історія зводиться до краєзнавчого курсу, що змінює національну свідомість. Додатково в цих регіонах активно просувається ідеологія «руського міру», що передбачає інтеграцію в спільний слов’янський простір під керівництвом Росії. Також спостерігається протиставлення політики Києва місцевій владі, де політика центральної влади подається як терористична і злочинна на фоні «позитивної» радянської спадщини місцевої політики. Останнім аспектом є створення ідеології «Новоросії», яка стала основою для сепаратистських рухів на цих територіях, що включає спорудження пам’ятників загиблим, створення нових героїв з

середовища бойовиків та окупаційної влади. Ці процеси зумовлюють глибокі зміни в ідентичності населення на тимчасово окупованих територіях, що створює серйозні виклики для збереження укранської ідентичності.

Доцільно стверджувати, що російська пропаганда справляє особливо потужний вплив на дитячу аудиторію, оскільки саме діти є найбільш вразливою соціальною групою, сприйняття якої ще перебуває на етапі формування. В умовах інформаційної війни вони стають ціллю маніпулятивних меседжів, спрямованих на викривлення історичної пам'яті, ідентичності та базових уявлень про реальність. Такий вплив несе довготривалі ризики для особистісного розвитку дитини та для безпеки суспільства в цілому.

Одним із ключових аспектів впливу російсько-української війни на психологічне здоров'я дітей є ризик зміни їхньої національної та регіональної ідентичностей під впливом пропагандистських кампаній Росії. Діти, які перебувають в середовищі, насиченому російською пропагандою, можуть піддатися впливу, що спричиняє відмову від української ідентичності. Це може мати серйозні наслідки для подальшого розвитку особистості та соціальної інтеграції дитини. Важливо враховувати, що національна та регіональна ідентичності дитини формується на основі взаємодії з оточуючим середовищем, включаючи сім'ю, школу, ровесників та медіа. Умови російсько-української війни значно ускладнюють цей процес, сприяючи поширенню альтернативних норм і цінностей серед дітей.

Якщо не буде проведено ефективного процесу відновлення ідентичності після окупації, це може спричинити серйозні наслідки для регіональної ідентичності населення. Змішування ідеологій, переплетення культурних норм та цінностей під впливом воєнної агітації може призвести до втрати територіальної ідентичності серед мешканців окупованих територій України. Таким чином, зміна ідентичності дітей окупованих територій може призвести до конфлікту пам'яті серед громадян України.

У праці «Конфлікти пам’ятей в сучасному українському героїчному дискурсі (соціально-філософський аспект)» Цимбал Т. зазначає, що конфлікт пам’ятей – це зіткнення інтересів окремих груп, спільнот на ґрунті різної інтерпретації минулого, це напружене протистояння у ствердженні різних моделей пам’яті. Вони можуть мати декілька вимірів, а саме: історичний, політичний, соціальний, психологічний, а тому ареною можуть бути різні сфери суспільного життя: економічна, соціальна, мовна та ін. [264, с. 78]. Отже, конфлікт пам’яті дітей на окупованих територіях та зміни в територіальній ідентичності можуть викликати серйозні наслідки як для самого суспільства, так і для індивідуального психологічного розвитку дітей.

У нашому дослідженні ми дотримуємося позиції, що конфлікт пам’яті може призвести до подальшого загострення соціально-політичних протиріч на відновлюваних територіях. Діти, вихована у середовищі, де пропагується окупаційна ідеологія, можуть усвідомити ці ідеї як свої власні, що може викликати конфлікт з тими, хто залишається вірними історичним і культурним цінностям України. Конфлікт пам’яті може призвести до внутрішнього розшарування у дитячому сприйнятті ідентичності. Діти на окупованих територіях можуть переживати внутрішні конфлікти між тим, що вони вивчають у школі або чують вдома, і тим, що сприймають у якості своєї історії та ідентичності. Конфлікт пам’яті може викликати психологічну дезорієнтацію та стрес у дітей. Під впливом протилежних інформаційних потоків вони можуть відчувати себе між двома світами, не знаходячи точку опори для свого власного розвитку та самоідентифікації. Конфлікт пам’яті може вплинути на розщеплення суспільства на різні соціокультурні групи через різницю в інтерпретації подій та історичних фактів. Це може призвести до загострення соціальних конфліктів та поділу населення на «ми» і «вони», що негативно впливає на соціальну стабільність та гармонію у суспільстві.

У контексті російсько-української війни усі ці наслідки конфлікту пам'яті свідчать про критичну необхідність вжиття заходів для мінімізації його впливу на суспільство та індивідуальний психологічний стан людей. Одним із

ключових напрямків таких заходів є відновлення української ідентичності, що стає важливим елементом підтримки процесу деокупації та зміцнення прив'язаності мешканців до української держави та її цінностей.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках» від 15 грудня 2023 р. № 1322 [216] є ключовим нормативно-правовим актом, що встановлює стратегічні напрями розвитку національної політики на період до 2030 року, включно з відновленням української ідентичності на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей надзвичайно важливим завданням.

Цілі Стратегії відповідають принципам формування та шляхам реалізації державної політики, визначеним Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Основними складовими державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, громадянська освіта [216]. Сьогодні важливо забезпечити захист території від зовнішніх загроз, в тому числі шляхом розробки й впровадження різноманітних програм, включаючи військове навчання дітей і молоді з метою підготовки до військової служби. Робота щодо військово-патріотичного виховання має бути всебічною, інтегрованими зусиллями виконавчої влади, місцевого самоврядування, сил безпеки та оборони України, за участі ветеранів війни, а також освітніх закладів, сімей та громадських організацій.

Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 й передбачає 4 пріоритетні напрямки, які далі ми детально розглянемо.

Пріоритетний напрям 1. Утвердження української національної та громадянської ідентичності має стратегічну ціль, яка полягає у зміцненні

української ідентичності та громадянської свідомості шляхом підтримки національних цінностей, сприяння формуванню оборонної свідомості, громадянської стійкості, активності та відповідальності серед українців [206]. Цей пріоритетний напрям має вагому значимість для відновлення української ідентичності на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей з ряду ключових причин. По-перше, утвердження української національної та громадянської ідентичності сприяє зміцненню патріотичної свідомості та громадянської свідомості серед населення, що є критичним для підтримки національних цінностей та оборонної готовності. По-друге, формування оборонної свідомості та громадянської стійкості є необхідним для зміцнення української ідентичності на цих територіях та забезпечення їхньої безпеки в умовах геополітичних напруг. Додатково, сприяння створенню, виробництву та поширенню україномовного інформаційного та культурного продукту допомагає підвищити рівень усвідомлення української ідентичності серед місцевого населення та сприяє їхній інтеграції в українське суспільство. Отже, пріоритетний напрям 1 – утвердження української національної та громадянської ідентичності має важливе стратегічне значення для відновлення української ідентичності на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей та забезпечення їхнього стабільного розвитку.

Пріоритетний напрям 2. Взаємопідтримка та співпраця щодо формування української національної та громадянської ідентичності між органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства має важливе значення для відновлення української ідентичності на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей з кількох ключових причин [216]. По-перше, цей напрям сприяє залученню різних суб’єктів, таких як органи виконавчої влади, місцеве самоврядування, інститути громадянського суспільства, ветерани війни та волонтери, до спільної діяльності з формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української ідентичності. Це сприяє створенню широкого соціального консенсусу та підтримки серед різних

верств суспільства. По-друге, важливою складовою цього напрямку є розвиток координаційних рад з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності на рівні Автономної Республіки Крим, місцевих органів влади та самоврядування. Це сприяє забезпеченню системної та координованої роботи з цими питаннями на різних рівнях управління. Крім того, залучення інститутів громадянського суспільства до реалізації проектів у сфері утвердження української ідентичності сприяє розширенню ресурсної бази та різносторонньому підходу до цих завдань. Отже, взаємопідтримка та співпраця між різними установами та громадськими організаціями є важливим фактором для відновлення української ідентичності на деокупованих територіях, що допомагає зміцнити єдність та підтримку національних цінностей.

Пріоритетний напрям 3. Формування системи кадрового забезпечення сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності полягає в розвитку системи кадрового забезпечення у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності з метою розробки та вдосконалення системи підготовки кадрів, орієнтованої на різні аспекти національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти [216]. Цей пріоритетний напрям має велике значення для відновлення української ідентичності на деокупованих територіях Донецької та Луганської областей з кількох причин. По-перше, розвиток системи кадрового забезпечення у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності допомагає ефективніше реалізувати державну політику на цих територіях. Компетентні та кваліфіковані фахівці забезпечують якісне проведення заходів, спрямованих на формування національної свідомості та громадянської ідентичності. По-друге, цей напрямок сприяє підвищенню рівня освіченості та свідомості місцевого населення щодо їхньої національної та громадянської ідентичності. Це є важливим для зміцнення єдності і згуртованість суспільства навколо спільних цінностей та ідей. Крім того, розвиток системи кадрового забезпечення в цій

області є важливим для забезпечення національної безпеки та державного суверенітету. Компетентні фахівці можуть ефективно протистояти зовнішнім загрозам та негативному впливу, спрямованому на дестабілізацію суспільства на цих територіях. Отже, формування системи кадрового забезпечення у цій сфері є ключовим кроком для відновлення української ідентичності на деокупованих територіях, що має вирішальне значення для майбутнього розвитку країни.

Пріоритетний напрям 4. Сприяння розвитку інфраструктури у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності його стратегічною метою є забезпечення умов для створення та розвитку інфраструктури у сфері підтримки української національної та громадянської ідентичності, яка буде об'єднана в ефективну систему, що просуває суспільно-державні (національні) цінності [216]. Отже, сприяння розвитку інфраструктури у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є важливим кроком у відновленні національної свідомості та консолідації українського суспільства на деокупованих територіях.

В умовах сучасних геополітичних викликів перед Україною постає завдання зміцнення національної та громадянської ідентичності як одного з ключових елементів державної безпеки та стабільності. Державна політика у цій сфері визначає основні напрями і механізми, спрямовані на формування національної свідомості та громадянської активності. Основними складовими цієї політики є національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання та громадянська освіта.

Проаналізовані урядові стратегії на період до 2030 року мають значну вагу для відновлення української ідентичності в умовах сучасних геополітичних викликів. Загальнонаціональні підходи до відновлення української ідентичності можуть виявитися недостатньо ефективними в умовах, що характеризуються специфічними регіональними чинниками, зокрема для Донецької та Луганської областей, які з 2014 року перебувають

під тимчасовою окупацією. Протягом цього часу українська ідентичність населення цих регіонів зазнала значного впливу альтернативного культурно-політичного середовища, яке було обумовлене в першу чергу системною інформаційною пропагандою з боку Російської Федерації та нав'язуванням змінених ціннісних орієнтацій.

Наслідки багаторічної тимчасової окупації стали ключовим чинником трансформації суспільно-культурних настанов і структури цінностей місцевих мешканців, що ускладнює їхню реінтеграцію до загальноукраїнського соціокультурного простору. Стратегій для відновлення української ідентичності на тимчасово окупованих територіях повинні базуватися на комплексному підході до відновлення української ідентичності, що включатиме як адаптовані методи культурної політики, так і врахування регіональних особливостей, зокрема емоційних і психологічних наслідків тривалої окупації.

Наш підхід доповнює стратегії утвердження української ідентичності на період до 2030 року, які схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322, пропонуючи локалізовані заходи, орієнтовані на регіональну специфіку, після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, наголошуючи на важливості відновлення української ідентичності.

Пропозиції для територіальних громад щодо стратегій відновлення регіональної ідентичності українців після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей зосереджуються на п'яти основних напрямах: розвиток інформаційної кампанії, освітні ініціативи, культурні проєкти, мовна політика та соціальні послуги. Вибір цих напрямів обґрунтований їхньою ключовою роллю у процесі реінтеграції територій, забезпеченні національної єдності та сприянні стійкості української ідентичності.

1. Розвиток інформаційної кампанії є критично важливим для забезпечення широкого доступу до правдивої інформації та протидії

дезінформації, яка довгий час використовувалася для підриву української ідентичності на окупованих територіях. Цей напрям сприяє формуванню позитивного образу України та підтримці національної ідентичності серед місцевого населення.

Освітні ініціативи відіграють важливу роль у вихованні нового покоління, яке буде глибоко розуміти і цінувати українську культуру, історію та мову. Освіта є основою для формування національної свідомості, і тому забезпечення доступу до якісної української освіти є пріоритетним завданням.

Культурні проєкти спрямовані на збереження та відродження української культури, яка є важливим елементом національної ідентичності. Через культурні ініціативи місцеве населення має можливість відчути себе частиною українського культурного простору, що сприяє їхньому соціальному та культурному включенню.

Мовна політика зосереджена на збереження та підтримці української мови, що є фундаментом національної ідентичності. Мова є одним із найважливіших маркерів культурної належності, тому забезпечення її використання в усіх сферах життя є критичним для зміцнення національної самосвідомості.

Надання доступу до якісних соціальних послуг (медичної, освітньої та психологічної допомоги) сприятиме інтеграції деокупованих територій в українське суспільство та забезпечуватиме довгострокову стабільність регіону.

Розвиток і впровадження ефективної інформаційної кампанії, спрямованої на зміцнення української ідентичності. Це може включати в себе створення відео, публікації, телевізійні та радіопрограми, які відображають історію, культуру та цінності України. Створення централізованої інформаційної платформи, де мешканці деокупованих територій можуть знаходити різноманітні матеріали про історію, традиції, та досягнення України. Це може включати веб-сайт, додаток для смартфонів та соціальні

мережі. Забезпечення інформаційної кампанії українською мовою для збереження та підтримки мовної ідентичності.

Деталізація інформаційної кампанії для зміцнення української ідентичності включає такі аспекти:

1. Провести аналіз та оцінку поточного стану сприйняття української ідентичності серед мешканців після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Визначити ключові чинники, які впливають на формування їхнього світогляду та взаємин з українською ідентичністю. Розробити стратегічний план інформаційної кампанії, визначаючи основні цілі, завдання та ключові показники ефективності. Врахувати різноманітні вікові групи та соціокультурні особливості аудиторіїю. Створити відеоматеріалів, які ілюструють історію, культуру та цінності України. Це можуть бути короткі документальні фільми, анімації, аудіовізуальні презентації та інші формати, які привертають увагу та ефективно сприймаються аудиторією. Розробити контент для публікацій у медіа та соціальних мережах. Включити інформаційні статті, інтерв'ю, історії успіху, а також інтерактивні елементи, що стимулюють обговорення та взаємодію. Організувати виробництво та трансляцію телевізійних та радіопрограм, що присвячені темі української ідентичності. Вони можуть включати інтерв'ю з експертами, обговорення тематичних питань та участь глядачів у дискусіях. Провести тематичних заходів, таких як виставки, конференції, фестивалі та інші події, що дозволяють залучити аудиторію в реальному часі та просторі. Встановити партнерство із ЗМІ, щоб забезпечити широке охоплення та інформаційну доступність. Залучити громадськості до обговорення та поширення матеріалів кампанії. Здійснити систематичний моніторинг ефективності кампанії, з використанням анкетування, аналізу соціальних мереж та зворотного зв’язку від аудиторії.

2. Забезпечити основні навчальні матеріали, підручники та інформаційні ресурси українською мовою. Акцент на використанні української мови як засобу збереження та підтримки мовної ідентичності. Ввести спеціалізовані

курси з української історії та культури, які будуть вивчати ключові події, постаті та аспекти української спадщини. Залучити учнів до участі у виставках, проектах та інших культурних заходах, що сприяють глибшому розумінню та відчуттю національної ідентичності. Розробити та впровадити громадянські курси, які нададуть українцям знання про права та обов'язки громадян, активну участь у громадському житті та патріотизм. Створити програми, які стимулюють розвиток творчих та талановитих здібностей серед учнів. Підкреслити унікальних аспектів української культури через мистецькі проєкти. Встановити партнерство з громадськими організаціями, які спеціалізуються на освітніх програмах та громадянському вихованні, для ефективного впровадження навчальних ініціатив.

Провести систематичний моніторинг ефективності освітніх програм та корекція заходів на основі результатів, отриманих в ході анкетування, взаємодії з учнями та вчителями.

3. Підтримати мистецькі ініціативи є важливим інструментом у відновленні та утвердженні української ідентичності після звільнення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Заснувати фонду або грантової програми, яка надає фінансову підтримку культурним проєктам. Цей фонд може фінансувати фестивалі, виставки, концерти тощо. Організувати та фінансування різноманітних мистецьких фестивалів та тижнів, які відзначають різні аспекти української культури. Фінансувати виставки, які відображають історію, традиції та сучасність України. Це може бути мистецькі виставки, фотовиставки, архітектурні проекти тощо. Запровадити програми мистецьких резиденцій для творчих особистостей. Це надає можливість художникам, письменникам та іншим творчим особам активно співпрацювати та виражати свою творчість на теренах, що повертаються. Фінансувати та підтримати освітні проєкти, спрямованих на вивчення та розуміння української мови, історії, та культури. Це може включати лекції, майстер-класи, та інші навчальні заходи. Залучити місцеві громадські ініціативи та організації у реалізації мистецьких проєктів. Сприяти

самодіяльності та розвитку культурних ініціатив на місцевому рівні. Створити рекламу та популяризувати мистецькі заходи пчерез місцеві та національні медіа. Забезпечити широкої доступності та привабливості заходів для різних верств населення. Співпраця з місцевими художниками, музикантами та іншими творчими особами для активного включення їхньої творчості у культурні проекти та заходи. Загальна мета полягає в тому, щоб створити стійкий та динамічний культурний простір, який сприяє відновленню та розвитку української ідентичності на деокупованих територіях.

4. Розробити та впровадити програми, спрямовані на вивчення та вдосконалення української мови. Це може включати мовні курси, онлайн-ресурси, інтерактивні додатки та навчальні матеріали. Забезпечити доступ до мовних ресурсів для різних груп населення, включаючи дітей, молодь, дорослих та підтримку для осіб похилого віку. Розробити різнорівневі програми, що враховують потреби різних вікових та соціокультурних груп.. Підтримати мовні ініціативи у ЗМІ, включаючи телебачення, радіо, газети та онлайн-платформи. Сприяти розвитку медійних проектів, що використовують українську мову. Забезпечити українською мовою всіх державних послуг, включаючи адміністративні послуги, юридичні документи та інші офіційні матеріали. Підтримати українськомовного навчання та досліджень. Впровадити програми заохочення для тих, хто активно використовує та вивчає українську мову. Це може бути в формі стипендій, нагород, або інших стимулів.

5. Забезпечити доступ до соціальних послуг, які сприяють підтримці індивідів та сприяють їх соціальному включенню в українське суспільство. Встановити центри, які надають широкий спектр соціальних послуг, таких як консультації, психологічна підтримка, правова допомога та інші соціальні програми. Розробити та впровадити програм соціальної підтримки для уразливих груп населення, таких як люди з інвалідністю, похилі, діти та багатодітні родини. Організувати професійні навчання та програм реабілітації для тих, хто втратив роботу через війну з метою полегшення їхнього

повернення до активного життя у суспільстві. Забезпечити умови для інклюзивної освіти та робочого оточення для людей з інвалідністю, щоб сприяти їхній повноцінній участі у суспільстві. Впровадити програми психологічної допомоги та травмівної реабілітації для тих, хто пережив воєнні події та конфлікт. Надати підтримку багатодітним сім'ям та сім'ям, що опинилися в складних життєвих обставинах, через надання соціальних послуг та фінансової допомоги. Провести заходи з відновлення житлових умов для тих, хто постраждав від воєнних дій, у тому числі забезпечення тимчасового житла. Стимулювати соціального підприємництва та розвитку соціально орієнтованих підприємств для створення нових можливостей працевлаштування. Ввести системи моніторингу та оцінки ефективності соціальних програм з метою постійного вдосконалення та адаптації під потреби населення. Ці заходи спрямовані на створення стійкої соціальної інфраструктури, яка підтримує відновлення та розвиток соціального благополуччя на деокупованих територіях.

Висновки до третього розділу

У розділі проаналізовано основні виклики та загрози для української ідентичності в сучасних умовах, а саме, політичні, економічні, соціальні та гуманітарні аспекти.

Найгострішим викликом є російсько-українська війна, що спричинила політичну нестабільність в Україні. Зокрема, вона порушила територіальну цілісність країни та міжнародний порядок, що викликає реакцію міжнародної спільноти та має наслідком економічні та дипломатичні санкції проти Росії. Російсько-українська війна призводить до збитків в економіці через зниження виробництва, втрати інфраструктури, економічну нестабільність та втрату інвестиційного клімату. Російсько-українська війна викликає серйозні соціальні проблеми для населення України, призводить до великої кількості жертв, поранених, внутрішньо переміщених осіб та біженців. Це створює

гуманітарну кризу, включаючи проблеми з доступом до житла, медичного обслуговування та освіти. Російсько-українська війна призводить до порушення прав людини та загострення гуманітарних проблем. Це включає порушення міжнародного гуманітарного права, незаконне використання зброї проти цивільного населення, а також ускладнення доступу гуманітарної допомоги до зон конфлікту.

У даному розділі проаналізовані результати опитування серед здобувачів вищої освіти гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України, що дозволяє виокремити кілька ключових висновків щодо мовних уподобань, а також зміни в національній ідентичності молоді у контексті сучасних соціокультурних процесів. Аналіз результатів опитування показав статистично значуще зростання використання української мови як основної для комунікації вдома у 2024 році порівняно з 2021 роком. Це вказує на позитивну динаміку в мовних уподобаннях респондентів і свідчить про успішне впровадження мовної політики, спрямованої на посилення позицій української мови в різних сферах життя. Така зміна у мовній практиці може бути обумовлена не лише політичними ініціативами, а й культурними та соціальними процесами, які відбуваються в українському суспільстві. Водночас це також підтверджує тенденцію до зміцнення національної ідентичності через мову як основний елемент самоідентифікації. Ще одним важливим результатом дослідження стало значне збільшення частки здобувачів вищої освіти, які визнають українську мову рідною. Це свідчить про зростання усвідомлення мови як ключового елементу національної ідентичності, що підтверджує процеси національної самоідентифікації серед молоді. Визнання української мови рідною є важливим кроком у напрямку укріплення національної свідомості, оскільки мова є одним із головних чинників, які формують культурну ідентичність нації. Результати дослідження також показують, що сприйняття України як Батьківщини серед здобувачів вищої освіти залишалося стабільним протягом досліджуваного періоду. Цей

показник вказує на збереження стійкого почуття національної належності, яке, у свою чергу, свідчить про глибоку прив'язаність молоді до своєї країни та ідентичності. Стабільність у сприйнятті України як рідної Батьківщини є важливим елементом для збереження національної єдності, що необхідне в умовах глобалізаційних викликів та політичних трансформацій. Таким чином, результати дослідження свідчать про зростання мовної свідомості серед молоді та зміцнення національної ідентичності, що є безпосередньо пов’язане з мовною політикою країни та соціокультурними змінами, що відбуваються в українському суспільстві. Ці висновки підкреслюють важливість підтримки української мови як основи національної ідентичності, а також необхідність продовження політики, спрямованої на зміцнення національної свідомості через мовні та культурні ініціативи.

У розділі були сформовані стратегії для територіальних громад щодо відновлення ідентичності на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, включаючи розвиток інформаційної кампанії, освітні ініціативи, культурні проєкти, мовну політику та соціальні послуги.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійсненно комплексний аналіз процесів формування української ідентичності в умовах соціокультурних трансформацій, що дозволило сформулювати **загальні висновки.**

1. Теоретичний аналіз поняття «ідентичність» в історичному та соціокультурному контексті свідчить, що визначення та акценти поняття «ідентичність» зазнали змін відповідно до суспільних та економічних трансформацій і соціокультурних зрушень.

У ранніх філософських концепціях, зокрема в античній філософії, ідентичність трактувалась як статична й незмінна сутність, пов'язана з тотожністю та внутрішньою цілісністю об'єкта. На цьому етапі домінували метафізичні підходи, де ідентичність асоціювалась із вічними ідеями (Платон) або сутністю речей (Арістотель). Середньовічна філософія дещо змінила розуміння ідентичності, додавши трансцендентний контекст, де головним чинником визначення особистої ідентичності стала божественна воля (Августин Блаженний, Тома Аквінський). Методологія Нового часу розширила розуміння ідентичності як такої, що змінюється й формується через особисте самопізнання (Р. Декарт, Б. Спіноза). В епоху Просвітництва була сформована проблематика національної ідентичності, що визначалась як результат раціонального суспільного договору та вираження суверенної волі народу (Локк, Руссо). Німецька класична філософія осмислювала ідентичність як діалектичний процес самопізнання суб'єкта у взаємодії з іншим (Кант, Гегель). У XX столітті відбувся подальший розвиток методології дослідження ідентичності, що включав соціологічні та психоаналітичні підходи. Ідентичність постала як соціально сконструйований феномен, що змінюється під впливом культурних, економічних і політичних факторів. Постмодерністські теорії наголосили на фрагментарності та множинності ідентичностей (М.Фуко, Ю.Габермас), що сприяло переходу до контекстуальних і динамічних моделей її дослідження.

Таким чином, ідентичність є багатовимірним та динамічним процесом, на який впливають різноманітні чинники, включаючи суспільні зміни, економічні трансформації, соціокультурні зрушення, мова, освіта та родинне середовище. Ці фактори визначають основу як індивідуальної, так і колективної ідентичності, особливо в контексті сучасних викликів, з якими стикається українське суспільство.

Формування української ідентичності як складного багатовимірного феномену пройшло декілька ключових етапів – періоди державності, бездержавного існування, репресивної та колонізаційної політики метрополій, коли процеси національної консолідації та самоусвідомлення набували нових імпульсів. Травмівні історичні події залишили глибокий слід у колективній свідомості українського народу, формуючи особливе сприйняття минулого та впливаючи на сучасну українську ідентичність. Як героїчні, так і трагічні події сприяли пробудженню національної свідомості, зміцнювали національну єдність та самобутність, ставали важливими каталізаторами, що сприяли згуртуванню нації.

2. Історична травма є багатовимірним соціокультурним явищем, яке істотно впливає на процес формування ідентичності українців. Масштабні історичні події, що спричинили формування спільного травмівного досвіду, і сьогодні істотно впливають на свідомість українського суспільства. Цей досвід виконує не лише функцію збереження історичної пам'яті, але й сприяє консолідації суспільства навколо ідеї національної єдності, визначаючи ключові орієнтири ідентичності. Історична травма активізує механізми соціальної пам'яті, структуруючи національні наративи та ціннісні орієнтири ідентичності.

Три основні складові, через які реалізується вплив колективної травми на українську ідентичність: історична, культурно-ціннісна та політична. Історична складова передбачає осмислення минулого через призму колективного болю та втрат. Культурно-ціннісна складова виражається в репрезентації травмівного досвіду через художні, літературні та медіальні

форми. Травма вплітається у культурну пам'ять, яка зміцнює ідентичність, забезпечує її міжпоколінну трансляцію та функціонує як форма опору культурній експансії та глобальній уніфікації. Політична складова мобілізує суспільство до захисту національних інтересів, утвердження демократичних цінностей і протидії зовнішнім загрозам.

Колективна травма формує спільний емоційний та символічний простір, у межах якого закріплюються базові цінності української ідентичності – свобода, гідність, стійкість, солідарність. Вона постає каталізатором національного відродження, джерелом сили в періоди загроз і одночасно – засобом переосмислення історичного досвіду з орієнтацією на стратегічні перспективи майбутнього. Отже має не лише деструктивний, але й виразно конструктивний потенціал.

Таким чином, колективна травма, попри свою болісну ґенезу, постає важливим елементом ідентифікаційної матриці українського народу, сприяє збереженню українській ідентичності, забезпечує міжпоколінну передачу історичного досвіду та підтримує адаптивну здатність суспільства до змін. Її значення як соціокультурного чинника виявляється визначальним у процесах національного відродження, зміцнення громадянської єдності та забезпечення історичної тяглості розвитку української нації.

3. Регіональна ідентичність має складну багаторівневу структуру. На її формування значний вплив справляють історичні, культурні, географічні, мовні, етнічні та економічні чинники, в тому числі характер господарської діяльності, спосіб життя населення, його побутові й культурні звичаї, специфіка природно-ресурсного середовища, рівень розвитку інфраструктури та економічна мобільність населення.

Регіональні відмінності не лише підкреслюють культурну й соціальну мозаїчність України, але й збагачують українську ідентичність, адже саме в розмаїтті культур, традицій і локальних цінностей формується багатошарова структура. У цьому контексті регіональна ідентичность не суперечить, а,

навпаки, доповнює і підсилює українську ідентичність, забезпечуючи її внутрішню цілісність і стійкість.

Існують два підвиди регіональної ідентичності – сільська та міська. Сільська ідентичність базується на зв'язку з природним середовищем, традиціоналізмі, етнокультурній спадковості, тоді як міська характеризується динамізмом, мультикультурністю та відкритістю до соціальних змін. Ці відмінності є відображенням глибшої соціокультурної диференціації, яка має значення для розуміння процесів ідентифікації в українському суспільстві.

Результати опитування здобувачів вищої освіти засвідчили, що їхня регіональна ідентичність значною мірою формується під впливом місцевих культурних, соціальних та економічних умов, які варіюються залежно від регіону. Аналіз макрорегіонів здійснено на основі сучасного підходу, запропонованого А. Ткачуком, який виділив три макрорегіони України – «Фронтир», «Опора» та «Тил». Регіон «Фронтир» включає Одеську, Миколаївську, Херсонську, Запорізьку, Донецьку, Луганську, Харківську, Сумську та Чернігівську області, в яких ведуться воєнні дії. Регіон «Опора» об'єднує Дніпропетровську, Полтавську, Київську, Черкаську, Кіровоградську та Житомирську області, які виконують стратегічну функцію тилового постачання та забезпечення. До регіону «Тил» відносяться Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська та Закарпатська області.

У макрорегіоні «Тил» спостерігається високий рівень регіональної ідентифікації (сильна прив'язаність до місцевих традицій і культурних цінностей; використання місцевого діалекту, збереження культурної спадщини). Такі прояви свідчать про домінування сільської ідентичності, що ґрунтується на глибоких історичних традиціях.

У макрорегіоні «Опора» регіональна ідентифікація є помірною (висока адаптація до нових соціокультурних умов, послаблення зв'язку із локальними традиціями, але водночас й регіональна самобутність, важливість культурної спадщини). У макрорегіоні «Опора» змішаний тип ідентичності, помірно

виражена регіональна ідентичність із тенденцією до збереження традицій та локальних культурних рис. Здобувачі вищої освіти визнають важливість місцевої спадщини, проте одночасно демонструють готовність до міжкультурної взаємодії та інтеграції в загальнонаціональний простір.

У макрорегіоні «Фронтир» спостерігається найнижчий рівень регіональної ідентифікації. Поліетнічне середовище сприяє орієнтації здобувачів вищої освіти на космополітичні цінності, що знижує акцент на збереженні традиційної спадщини. Більшість респондентів демонструють відкритість до глобалізаційних впливів, що формує менш виражену регіональну ідентичність.

На межі макрорегіону «Фронтир» і зони бойових дій рівень регіональної ідентифікації значно нижчий, ніж у вказаних вище регіонах, що пояснюється високим рівнем урбанізації та індустріальним характером культури, а також деструктивними наслідами російсько-української війни. Використання діалекту серед здобувачів вищої освіти є рідкісним, а збереження культурної спадщини має меншу значущість порівняно із макрорегіонами «Опора» та «Тил».

4. Основними викликами та загрозами для української ідентичності є впливи глобалізації, міграції, війни та інших криз. Ці процеси чинять складний і неоднозначний вплив на українську ідентичність, водночас створюючи як можливості для її оновлення, так і загрози для її цілісності. В умовах посиленої глобалізації українське суспільство змушене знаходити баланс між відкритістю до світу і збереженням своєї культурної специфіки. Міграція (як внутрішня, так і зовнішня) може як збагатити українську ідентичність завдяки міжкультурним взаємодіям, так і послабити її, особливо у випадках асиміляції, втрати зв'язку з рідною культурою та дезорієнтації у сфері цінностей. Під впливом зовнішніх інформаційних кампаній, пропаганди та культурного тиску з боку інших держав може виникати глибока криза ідентичності. Російсько-українська війна стала одним із найбільших викликів для української

ідентичності, спричиняючи соціальну фрагментацію, кризу довіри, загострення міжрегіональних розбіжностей.

Ці загрози мають чотири основні виміри впливу. На політичному рівні – внутрішня нестабільність і зовнішній тиск; у сфері економіки – нерівність, бідність, безробіття та трудова міграція; у соціальній площині – демографічні зміни й трансформації ціннісних орієнтацій; в гуманітарній – вплив на статус мови, культури, історичної пам'яті та освіти.

5. Українська ідентичність є органічною складовою європейського культурно-ціннісного простору. Близькість української та європейської ідентичностей зумовлена спільними історичними викликами та багатовіковим міжкультурним діалогом, спільними травмівними подіями.

Українська ідентичність демонструє здатність до синтезу власних традиційних цінностей і європейських стандартів, що сприяє гармонізації міжкультурної комунікації. Цей синтез є важливим для інтеграції України до європейського простору, оскільки він забезпечує взаємозбагачення культур, створюючи умови для ефективного діалогу.

6. В умовах російсько-української війни українська ідентичність зазнала суттєвих впливів та трансформацій на особистісному, культурному, політичному рівнях. Ці зміни підтверджуються проведеним соціологічним опитуванням серед здобувачів вищої освіти.

Зокрема, виявлено значуще зростання використання української мови як основної для щоденної комунікації (з 64,9% у 2021 р. до 93,4% у 2024 р.). Показовим є зростання кількості здобувачів вищої освіти, які вважають українську мову рідною (з 70% у 2021 до 97% у 2024 р.). Опитування засвідчило зростання інтересу молоді до історії, національної культури, історичних постатей, які уособлюють українську ідею, до традиційної та новітньої символіки. Незмінним залишається ставлення здобувачів вищої освіти до України як до Батьківщини. Це засвідчує високий рівень сформованості національної приналежності та стійкі патріотичні настрої серед

молоді. Такий рівень національної єдності є важливим чинником суспільної стабільності, особливо в умовах зовнішніх загроз.

7. Діюча стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 р. може бути посилена запропонованими локалізованими заходами для відновлення української ідентичності на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, серед яких: розвиток інформаційної політики, освітніх ініціатив, культурних проєктів, мовного середовища та системи якісних соціальних послуг.

Інформаційна кампанія має на меті забезпечення доступу населення до правдивої інформації, підвищення обізнаності громадян, щоб протистояти дезінформації та сприяти формуванню позитивного образу України. Освітні ініціативи повинні забезпечувати доступ до якісної освіти з поглибленим вивченням української мови, історії та культури. Культурні проєкти передбачають створення відкритого культурного простору зі збереження й розвитку українських традицій та заохочення місцевого населення до культурного життя. Мовна політики на деокупованих територіях має бути виваженою, ґрунтованою на зваженому балансі між правами людини, національними та регіональними інтересами. Надання доступу до якісних соціальних послуг (медичної, освітньої та психологічної допомоги) сприятиме інтеграції деокупованих територій в українське суспільство та забезпечуватиме довгострокову стабільність регіону.

Сукупність запропонованих заходів стане основою реалізації стратегічної мети – утвердження української ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alund A. The Quest for Identity: Modern strangers and New. Old Ethnicities in Europe. In: Wicker, H.-R. (ed.). Rethinking Nationalism and Ethnicity. Oxford: Berg Publisher, 1997. 111 p.

2. Appiah Kwame Anthony, Cosmopolitanism: Ethics in a world of strangers. New York, 2006: W. W. Norton, 196 p.

3. Archer M.S. Sociology for One World: Unity and Diversity. International sociology. №6, 1991. P. 131-147.

4. Barret M., Lyon E. and others. Intragroup Homogeneity in the Development of National Identity: A cross National Study. Posterpresented at the 8th EU Conference on Developmental Psychology, Rennes, France, 3rd 8th September 1997.

5. Baumeister R. Identity. Cultural Change and Struggle for Self. N. Y.; Oxford, 1986.

6. Bernardo F., Palma-Oliveira J. M. Place identity, place attachment and the scale of place: the impact of place salience. Psychology. 2013. Vol. 4. P. 167–193

7. Beyer P. Religion and Globalization. L., 1994. 111 p.

8. Billig Michael. Banal Nationalism. London: Sage Publications, 1995. S. 13 - 36.

9. Bohachevsky-Chomiak, M. The Bridge of Memory: Ukrainian Symbols and Their Role in Collective Trauma. Toronto: University of Toronto Press, 2017. 220 p.

10. Bokszański Z. Tożsamości zbiorowe. Warszawa 2007, P. 134 - 135.

11. Cheskin A. Russian Soft Power in Ukraine: A Structural Perspective. – Communist and Post-Communist Studies, 2024. 50(4), c. 277-290.

12. De Vos G. Ethnic Pluralism: Conflict and Accomodation. Ethnic Identity. Chicago; London, 1982.S. 5 - 42.

13. Derrida J. Of Grammatology. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1967. 452 p.

14. Deutsch K. Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundations of Nationality. Cambridge, 1966.

15. Đorđević Jasna Milošević. Jedan pokušaj klasifikacije teorijskih razmatranja nacionalnog identiteta. PSIHOLOGIJA, 2003. Vol. 36 (2). S. 125 -140.

16. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. London: Faber&faber. 24 p.

17. Fauconnier G. Mental Spases. Oxford, L.: Oxford University Press, 2007. P. 352-377

18. Frankenberg P., Schulbauer J. Raumbezogene Identitaet in der Geographie. Mannheim, 1994. 137 p.

19. Friedman Th. The lexus and the Olive Tree. Understanding Globalization, 2000. 117 p.

20. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. Edinburgh: University of Edinburgh, 1959, 255 p.

21. Gordon C. Development of evaluated role identities. Annual Review of Sociology. 1976. Vol. 2. P. 405-433.

22. Gordon C. Development of evaluated role identities. Annual Review of Sociology. 1976. Vol. 2.

23. Habermas J. Identitat. Zur Reconstruktion des Historischen Materialismus. Frankfurt: Suhrkamp Verl., 1976.

24. Husserl E. Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology. Translated by Dorion Cairns. The Hague: Martinus Nijhoff, 1960.

25. Hirsch M. The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust. New York: Columbia University Press, 2012. 256 p.

26. Hogg M., Williams K. From I to We: Social Identity and the Collective Self. Group Dynamics: Theory, Research, and Practice. 2000. V. 4. No 1. P. 81–97.

27. Joseph J. E. «Identity and Language». Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd ed., ed. by Keith Brown. Vol. 5. Oxford: Elsevier, 2006. P. 486-492.

28. Koc-Michalska K., Lilleker D., Baden C., Guzek D.,Bene M., Doroshenko L., Gregor M., Scoric M. Digital media, democracy and civil society in Central and Eastern Europe. Journal of Information Technology and Politics. 2024. Vol. 21(1). P. 1–5. https:// doi.org/10.1080/19331681.2023.2257012

29. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1979, 110 p.

30. Marcia J. E. Identity in Adolescence: Handbook of Adolescent Psychology. New York: John Wiley & Sons, 1980. P. 159-187.

31. Martínez M., Ropert M., Rivas C., Valdés N. Identity narratives of youth involved and uninvolved in social and political participation. Qualitative Psy chology. 2023. Vol. 10(2). P. 186-207. https://doi. org/10.1037/qup0000260

32. Matviyishyn Y., Michalski T. Language Differentiation and Identity Formation in Ukraine. Journal of Nationalism, Memory & Language Politics, 2024. 12(2), P. 181-200.

33. Petrovska I. Civic Identity of Ukrainians: Age, Gender, Political Dimensions. Insight: the psychological dimensions of society. 2024. 11, 38-56. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-11-3

34. Piotr Sztompka. Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji, ISP PAN, Warszawa 2000, P.108-110.

35. Piotr Sztompka. Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji, ISP PAN, Warszawa 2000, 108 p.

36. Polischuk M. Ukrainian Cultural Identity in the Context of Globalization: Challenges and Opportunities. Global Studies Journal, 2024. 18(2), P. 55-70.

37. Sen Amartya. Identity and Violence: The Illusion of Destiny. New York; London: W. W. Norton a Co, 2006. 295 p.

38. Seton-Watson H. Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nation and the Politics of Nationalism. London, 1977.

39. Smoor L. Understanding the Narratives Explaining the Ukrainian Crisis: Identity Divisions and Complex Diversity. Acta Universitatis Sapientiae, 2024. 11(1), P. 63-78.

40. Waterman A. S. Identity as an Aspect of Optimal Psychological Functioning. Adolescent Identity Formation. 1992. № 4. P. 5072.

41. Jaspers K. Reason and Existenz: Five Lectures. Translated by Ralph Manheim. London: Routledge & Kegan Paul, 1968.

42. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки», 2018. С. 24 -32.

43. Азарова Л. Психологічні аспекти пам'яті про колективні травми. Психологічний журнал України, 2020, т. 25, №3, с. 35-48.

44. Азарова Л.В. Колективна пам'ять і соціальна ідентичність в українському суспільстві. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. 248 с.

45. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: Критика, 2001. 272 с.

46. Андрущенко Т. В. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування. Політикус: наук. журнал. 2019. № 4. С. 93-97.

47. Андрущенко Т.В. Україна і виклики глобалізації. Київ: Знання України, 2006. 432 с.

48. Аристотель; переклад П.С. Попова. Зібрання творів в чотирьох томах. Т. 1.: Думка, 1976. 448 с.

49. Артеменко А. Штучність і природність національної ідентичності. Гуманітарний часопис. Харків, 2010. № 2. С. 12 - 16.

50. Артюх В. Національна ідентичність та місце історії в її структурі: збірник. Людинознавчі студії: Збірник наукових праць ДДПУ. М-во освіти і науки України, Дрогобицький держ. пед. ін-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2002. Вип. 6. С. 14 -23.

51. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам’яті. К.: Ніка-Центр, 2012. 440 с. (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 15), С. 144-154.

52. Ассманн А. Культурна пам'ять і західна цивілізація: функції, медіа, архіви. Кембридж : Cambridge University Press, 2011. 392 с.

53. Астаф’єв А. Національна ідентичність у сучасному світ. Українська політична нація: Генеза, стан, перспективи. за ред. В. Крисаченка. Київ: НІСД, 2004. С. 225 - 230.

54. Бабина Т. Г. Історичні виміри менталітету: своєрідність українського світу. Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. Т. 20, вип. 22, 2012. С. 8 - 12.

55. Бабина Т. Ментальність сучасного українського суспільства в контексті гендерних метаморфоз. Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька акад.». Серія: Філософія, Вип. 9, 2011. С. 46 - 54.

56. Бадан А. Трансформація української ідентичності в умовах глобалізації. Філософські обрії. Полтава, 2004. № 12. С. 112 - 124.

57. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. Пер. з англ. І. Андрущенка; за наук. ред. М. Винницького. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.

58. Бауман З. Текуча сучасність. Кембридж : Polity Press, 2000. 344 с.

59. Бевз Н. Колективна травма у культурному контексті: аналіз українських реалій. Культурна спадщина та історична пам'ять, 2020, №15, С. 29-39.

60. Бевз Т. А., Зорич О. О., Зуйковська А. А. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві: монографія та ін. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 65.

61. Бевз Т. Особливості формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. Вип. 3. 238 с.

62. Бичко А. К. Українська ментальність. Джерела становлення: монографія. Київ: Освіта України, 2014. С. 192-195.

63. Біловус Л. Український інформаційний простір: сьогодення та перспективи. Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. Число 1. У 2-х ч. Ч. 1. К.: КНУКІМ, 2013. 314 с.

64. Білорус О. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: монографія. К., 1998. 416 с.

65. Блажеєвська Ю. М. Релігійність як риса українського національного характеру: до питання про формування національної свідомості. Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2012. № 1027. Сер.: Соціальні комунікації. Вип. 4. 162 с.

66. Богиня Д. П., Семикіна М. В. Ментальний чинник у сфері праці: проблеми теорії та практики. К.: «Шторм», 2003. 452 с.

67. Божко Н. М. Рідна мова як засіб самоідентифікації українців та етнозберігаюча складова етнічної свідомості. Збірник наукових праць Національного Науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. К.: ННДІУВІ, 2013. Т. IX. С. 86 - 94.

68. Бойко А., Астапова-В'язьміна О. Специфіка ідентифікаційних практик в умовах війни.Scientific Journal of Polonia University. 2024. Т. 63, № 2. С. 1528..

69. Бойко А. Освіта як фактор трансформації сучасного суспільства. Сучасні тенденції у науці, освіті та бізнесі : монографія.Варна : Варненський університет менеджменту, 2024. С. 50-71. 222 с.

70. Бойко А. Система цінностей як фундамент культурної ідентичності в сучасному суспільстві: огляд основних проблем. Культурологічний альманах, (4), 2024. С.166-177.

71. Бойко О. Д. Особливості структури колективної пам'яті. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили

комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Політологія, 2014. Т. 236, Вип. 224. С. 27-32.

72. Бойко О. Колективна пам’ять і травмівні події в історії України. Український історичний журнал, 2019, №6, с. 22-33.

73. Бойко О.Д. Українська національна ідентичність у контексті історичної пам’яті. Харків : Основа, 2014. 320 с.

74. Бойко Т. Політизація сучасних етнонаціональних процесів у Донецькому краї: ризики незворотності. С. 34-35.

75. Бондар Ю. Становлення та еволюція національного інформаційного простору України в процесі формування демократичної політичної культури українського суспільства: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.03. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2010. 20 с.

76. Бондаренко О. В. Економічна ментальність як фактор побудови модерного українського суспільства. Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. К., 2007. Вип. 8. С. 36 - 48

77. Бондаренко О. В. Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності. Запоріжжя: ЗНТУ, 2005. С. 240 - 252.

78. Бондаренко О. В. Українська економічна ментальність: соціально-філософський аналіз : дис. д-ра філос. наук : 09.00.03. Запоріз. нац. техн. ун-т. Запоріжжя, 2007. 391 с.

79. Бондаренко О.В. Економічна культура: національна специфіка (підвалини соціально-філософського тлумачення). Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики № 49, 2011. С. 224 -233.

80. Брукер П. Теорія культури: глосарій. Нью-Йорк : Routledge, 2002. 256 с.

81. Вавзар І. Етнічна психологія (етнопсихологія): мала енциклопедія етнодержавництва. К.: Либідь, 1996. 83с.

82. Ващинська І. Особливості постмодерних підходів до вивчення ідентичності. «Humanities & social sciences 2009» (HSS-2009). LVIV, 2009. С. 242- 243.

83. Вебер М. Економіка і суспільство. Тюбінген: Mohr Siebeck, 1922. 847 с.

84. Верменич Я. В. Конфліктологічний вимір становлення регіональної ідентичності українського суспільства. Аналітична записка. Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2025. 138 с.

85. Верменич Я. В. Територіальна ідентичність українського пограниччя: історичні витоки та геополітичні впливи. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2019. 367 с.

86. Верменич Я. В. Україна: історичний простір ідентичності. Відповідальний редактор В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2025. 667 с.

87. Верменич Я.В. Конструювання української ідентичності: національні й регіональні проекти другої половини XIX – початку XX ст. Відповідальний редактор В.А. Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 356 с.

88. Вівчарик М. Українська нація: шлях до самовизначення: монографія. Київ: Вища школа, 2001. 287 с.

89. Візниця Ю. В. Національна ментальність та риси її українського виміру. Український соціум : наук. Журн №2, 2010. С. 13 - 19.

90. Вілков В. Концепції нації та націоналізму Ернеста Гелнера. Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка: Сер.: Філософія. Політологія. 2006. N76/79. С. 161 - 164.

91. Вільчинська І. Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді: Автореф. дис.канд. політ. наук: 23.00.05. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького К., 2002. 20 с.

92. Вільчинська І.Ю. Етноцентризм: між «Я» та «Ми» ідентифікаціями. Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць. Вип. 12. Одеса, 2001. С. 649 - 658.

93. Вільчинська І.Ю. Покоління епохи «войовничої філософії»: до проблеми формування нової ідентичності. Держава і право: Збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип.9. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; 2001. С. 501 - 505.

94. Вільчинська І.Ю. Політологічні аспекти формування нової парадигми життєвих орієнтацій сучасної молоді. Держава і право: Збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 14. К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. С. 409 - 414.

95. Вільчинська І.Ю. Політологічні характеристики етнічної ідентичності. Політологічний вісник: Збірник наук. праць Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Вип. 9. К., 2001. С.189 - 196.

96. Вільчинська І.Ю. Українство у пошуках етнічної та національної ідентичності. Держава і право: Збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип.10. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. С. 487 - 492.

97. Вільчинська І.Ю. Українське студентство як носій оновленої етнонаціональної свідомості. Держава і право: Збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 13. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. С.541- 546.

98. Власевич Т. Ментальність як вихідний вимір народного світобачення. Вісник Львівського університету, мсерія філос.-політолог. студії. Випуск 1, 2011. С.61-70.

99. Возьний К. З. Економічна поведінка людини та її ментальні мотиви. Актуальні проблеми економіки №5(95), 2009. С.10-14.

100. Войналович В. Регіональні особливості інституалізації релігійного простору України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2010. Вип. 2. С. 76-100.

101. Воронкова В. Г. Дослідження проблеми європейського менталітету. Менталітет та протиріччя сучасного українського суспільства: політологічні, соціологічні, культурологічні аспекти: Тези доповідей та виступів загальноукраїнської науково-практичної конференції. Запоріжжя, 1994. – Ч.3.- С.20-23.

102. Воронкова В. Місце і роль України в глобалізаційних процесах сучасності. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Запоріжжя, 2009. № 37. С. 16-32.

103. Воропаєва Т. Ідентичність українського народу в контексті соціокультурних трансформацій: теоретико-методологічні засади дослідження. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Українознавство. 1994. 2010. Вип. 14. С. 11 - 14.

104. Вундт В. Психологія народів: Збірник, 2002. 863 с.

105. Вуськович Й. Правосвідомість та її вплив на менталітет українського народу. Право України № 6,1998. С. 108-111.

106. Гайдеггер М. Дорогою до мови. Із розмови про мову, Львів: 2007, с. 230.

107. Гальбвакс М. Соціальні рамки пам'яті. Париж : Presses Universitaires de France, 1925. 312 с.

108. Гердер Й. Ідеї до філософії історії людства. Рига : Hartknoch, 1784–1791. 512 с.

109. Гирич І. Між російським і українським берегами: В. І. Вернадський і національне питання, в світлі щоденника 1917–1921 рр. Mappa Mundi. Львів, 1996. С. 735-756.

110. Гідденс Е. Модерність та самоідентичність. Кембридж : Polity Press, 1991. 256 с.

111. Глебова Н. Соціальна, національна, етнічна ідентичність: вітчизняний досвід. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Соціологія». Миколаїв, 2012. №. 201. Вип. 189. С. 119-122.

112. Голодомор 1932-1933 років в Україні: причини, демографічні наслідки, правова оцінка: матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 25-26 верес. 2008 р. Укр. ін-т нац. пам'яті; [відп. ред. І. Р. Юхновський]. Київ: Києво-Могилян. акад., 2009. 446,

113. Гончарук Т. В. Проблеми людини та української духовності у філософії О.Кульчицького. Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. 2005. Вип.20. С. 21 - 24.

114. Горлова В. М. Дискурс націоналізму і національна ідентичність сучасної України: особливості, роль і місце в суспільних процесах. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна «Філософські проблеми науки і культури». Вип. № 615. Харків, 2004. С. 118 -120.

115. Грабовський С. Глобалізація і національна ідентичність: виклики для України. Київ: Наукова думка, 2021. С 37-42.

116. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад. Київ : Критика, 2011. 304 с.

117. Грушевський М. Історична пам’ять та національна ідентичність: методологічні підходи. Науковий вісник Національного університету ім. Т. Шевченка, 2016, №7, с. 9-18.

118. Губеладзе І. Г. Сільська молодь у місті: пошук ідентичності : монографія. К. : Міленіум, 2015. 236 с.

119. Демиденко Т.М. Спільна діяльність батьків і дітей – основа виховного потенціалу традиційної української родини. Науковий вісник Ужгородського університету: Сер.: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород: УжНУ «Говерла»,2011. Вип. 21.С.47-49

120. Дєдуш О. Ідеологія та національна ідентичність: етнологічний аспект. Етнічна історія народів Європи. 2017. № 53. С. 140-144.

121. Дєдуш О. Національна ідентичність крізь призму імагології. Народна творчість та етнологія. Київ, 2017. № 1. С. 68-72

122. Дєдуш О. Персонаж «Шубін» як рефлексія регіональної ідентичності українського Донбасу. Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації. Суми: СДПУ, 2016. Ч.2. С. 170-173.

123. Дєдуш О. Поняття «наційність» (nation-ness) та її зв'язок з національною ідентичністю у західній гуманітаристиці. Сучасна гуманітаристика: збірник матеріалів ІІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 13 жовтня 2017 р. Переяслав-Хмельницький (Київ, обл.). Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 3. С. 149-152.

124. Дєдуш О. Поняття «національна ідентичність» у нормативно-правових актах України. Альманах науки. Київ, 2018. № 12/1 (21). С.29-31.

125. Дєдуш О.В. Історіографія дослідження української національної ідентичності в кінці ХХ – на початку ХХІ століть: дис. … канд. іст. наук: 07.00.05. Київ: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2021. 215 с.

126. Дмитриченко В. В. Історико-філософський зріз проблеми українського менталітету. Вісник Київського університету імені Т.Шевченка, вип. 27: Філософія, політологія, 1998. С. 13-15.

127. Дмитрієнко Ю. М. Становлення і розвиток української правової свідомості: ментальні та ідеологічні права її суб'єктів в аспекті української правової ментальності. Харків, 2011. С. 244-252.

128. Додонов Р., Додонова В., Майданюк І. Ієрархія ідентичностей у сучасному гуманітарному дискурсі. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія, 12(2), С. 252-261.

129. Додонова В. І.Історична травма як чинник формування національної ідентичності. Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації (до 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди) зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конф., Київ, 10 - 11 листопада 2022 р. К., 2022. 395 с.

130. Додонова В. Колективна пам'ять як феномен соціальної реальності. Соціальні дослідження та сучасність, 2018, №4, С. 15-27.

131. Додонова В. Соціокультурні аспекти колективної пам'яті в Україні. Київ : Інститут соціології НАН України, 2006. 224 с.

132. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич: Відродження, 1991. 341 с.

133. Драгоманов М. Політичні пісні українського народу XVIII-XIX ст. в 2-х ч. Женева, 1883. С. 136-227.

134. Дрогомирецька М. Мова як засіб національної ідентичності та консолідації. Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті», 11-12 червня 2020 року. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 79-80

135. Дюркгайм Е. Елементарні форми релігійного життя. Нью-Йорк : The Free Press, 1912. 456 с.

136. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. М.: Видавнича група «Прогрес», 1996. 344 с.

137. Желанова В.В., Матвієнко О.В. National-cultural personal identity: essence and structure Науковий журнал «Інноваційна педагогіка», 1 (49).2022. pp. 17-20.

138. Журба К.О., Бех І.Д., Докукіна О.М., Федоренко С.В.,. Шкільна І.М. Національно-культурна ідентичність підлітка: методика виховання : методичні рекомендації. Київ, 2019. 120.

139. Забужко О. Ukraine as Memory: Essays on National Identity. Kyiv: Komora, 2015. 345 с.

140. Забужко О. Етнічна самосвідомість: національна культура. Тези науково теоретичної конференції. Київ, 1991.

141. Завгороднюк М. Самоідентифікація українського суспільства. Матеріали міжнародної міждисциплінарної конференції «Людина та її ідентичність у добу глобалізації», 29 – 30 червня 2010 р. Львів, 2010. С. 162.

142. Закович М.М. Культурологія: Українська та зарубіжна культура. Навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 434 с.

143. Ігнатенко В., Селіванова О. До проблеми етнічної ідентичності (пряма мова). Вісник Черкаського університету: зб. наук. ст. Серія «Історичні науки». М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. Вип. 133-134. С. 12-17.

144. Історія європейської ментальности. Перекл. з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2004. 720 с.

145. Іщенко Є. О. Концепція «місць пам'яті» П'єра Нора в контексті досліджень про колективну пам'ять. Питання культурології, (36), 2020. 49-59.

146. Іщенко Ю. Пошук моделей національної ідентичності (порівняльний аналіз історіософського дискурсу М. Данилевського і Д. Донцова. Політологічні читання. Київ, 1994. №. 2. С. 145-188.

147. Іщук В. Україна: проблема престижності та ідентичності (Масова комунікація і культура як суб'єкти формування громадської і національної свідомості). Київ, 2000. 89 с.

148. Капіца В. Ф. Історичні витоки українського національного світогляди. Актуальні проблеми духовності: зб. наук. пр. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. Вип. 8. С. 368-372

149. Капіца В. Ф. Українська національна свідомість. Кривий Ріг: Мінерал, 2005.

150. Карут К. Невисловлений досвід: травма, наратив і історія. Балтимор : Johns Hopkins University Press, 1996. 184 с.

151. Кастелс М. Влада ідентичності. Мадрид : Alianza Editorial, 1997. 480 с.

152. Киридон А. М. Євромайдан. Революція гідності: причини, характер, основні етапи. Істор. пам'ять, 2015. Вип. 33. С. 17-32.

153. Климанська Л. Філософсько-соціологічний аналіз проблеми політичної ідентичності. Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть. Київ: Видавничий дім «КМAcademia», 2001. С. 115-138.

154. Коваль М. Національна ментальна парадигма як інноваційний підхід у підготовці військової еліти. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»: зб. наук. пр. Філософія. Психологія. Педагогіка № 1 (16). М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «КПІ». К.: Політехніка, 2006. 152 с. С. 105 - 108.

155. Козловець М. Європейська інтеграція і національна ідентичність: український контекст. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2008. - Вип. 35. - С. 148-160.

156. Колодний А., Филипович Л.. Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст. Київ : УАР, 2021. 348 с.

157. Коннертон П. Як суспільства пам’ятають. Кембридж : Cambridge University Press, 1989. 256 с.

158. Косович О. В. Мова та національна ідентичність : монографія. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В. 2019. 2003

159. Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу). К.: Либідь, 1991. 40 с.

160. Котенко Я. Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад (навчальний модуль). К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 44 с.

161. Кравченко Д. Національна ідентичність українців: соціокультурний вимір. Versus. Мелітополь, 2015. № 5. С. 99-105.

162. Кремень В. Українська ідентичність у сучасному світі. Київ : Знання України, 2007. 432 с.

163. Кремень В.Г. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2021. 432 с.

164. Крип'якевич І. До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI – на початку XVII ст. Український Історичний Журнал. Київ, 1966. № 2. С. 82-84.

165. Кузнецова О. Роль сім'ї у вихованні національної ідентичності студентської молоді. Духовність особистості: методологія, теорія, 2023. 48-56.

166. Кузьмінець Н., Стадник О., Букіна Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. 2023. № 14/56. С. 185-196.

167. Кулик В. М. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. Вип. 4-5. С. 156-171.

168. Кулик В. Мова й ідентичність в Україні після Євромайдану. Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. Вип. 2 (82). С. 90-103.

169. Кулик М.А. Соціальна пам'ять у формуванні територіальної ідентичності міського та сільського населення Запорізької області. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 57. С. 117-125.

170. Куліш П. Хутірська філософія і віддалена від світу поезія. К.: Довіра, 1993. С. 110 - 147.

171. Культенко В.П. Гуманітарний дискурс у ситуації війни. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія, 11(4), 205-211.

172. Культенко В.П. Ідеї та смисли української культури. Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 15 лютого 2024 р.). Київ, 2024. 128 с.

173. Культенко В.П. Світовий парадигмальний злам-2022: уроки, наслідки та перспективи. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія, 10(3), С. 169-175.

174. Кучера Т.М. Соціокультурні аспекти самоідентифікації українського суспільства. Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. К.: Національна академія управління, 2009. С.230-232.

175. Кушакова-Костицька Н. Національна ідентичність як психологічна проблема особистості в інформаційну добу. Юридична психологія та педагогіка. Київ, 2009. № 2(6). С. 276-283.

176. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000.

177. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. Твори. Політологічна секція. Київ, Філадельфія, 1995. Т. 6. Кн. 1. 580 с.

178. Лисак Н. Національна ідентичність та національні образи в літературі: розходження і точки дотику. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Філологія». Літературознавство. Миколаїв, 2011. Т. 168, Вип. 156. С. 76-80.

179. Лисенко О. Проблема національної ідентичності: педагогічний, соціологічний, філософський аналіз. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Педагогіка. Івано-Франківськ, 2014. Вип. XLVII. С. 138-146.

180. Лібанова Е., Позняк О. Scale and consequences of forced migration of the population of ukraine as a result of armed aggression of the russian federation. Demography and Social Economy, 48(2), 2022, 37–57.

181. Лібер Ю. Питання національної ідентичності в містах радянської України у 20-х роках XX ст. Україна модерна. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, 1999. С. 206-216.

182. Лях В. Свобода і пошук нових форм ідентичності в добу глобалізації. Мультиверсум. Філософський альманах. Вип. 57. К., 2006. С. 3 - 20.

183. Мадей Н. М. Проблема культурної ідентичності. URL: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Kaf_kult/Publications/kult_identyty_madey.

184. Майданюк І. Вплив інформаційного суспільства на формування ідентичності особистості: філософський аспект. Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 4. С. 138-143.

185. Майданюк І. Sydorenko, I., Puzyrenko, Y., & Nevmerzhytska, O. (2022). Education as an Effective Component of Political Development and Socio-Economic Prosperity in Society. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 14(4), 463-476.

186. Майданюк І.З. Національна культура як чинник національної безпеки.Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу" присвяченої 125-річчю Національного університету біоресурсів і природокористування України (25 травня 2023). К.: 2023. С. 254 -255.

187. Макаренко Н. Національна ідентичність: особливості формування. Збірник наукових праць «Політологічні студії». Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2010. Вип. 1. С. 188-196.

188. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. К.: Вид. дім «КМА», 2004. 163 с.

189. Маховська І. Колективна травма як елемент соціальної пам'яті. Соціологічні дослідження в Україні, 2018, №3, С. 55-67.

190. Медвідь Ф. Український етнос: екологічні реалії і перспективи. Церква і соціальні проблеми. Екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи. Львів: Місіонер, 2000. С. 367 - 377.

191. Медвідь Ф. Християнські засади української національної ідеї. Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. Львів: ЛІВС при НАВС України, 1999. №3 (11). С. 91 - 94.

192. Міщенко М. М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філософія. Філософські перипетії. 2014. № 1130, вип. 51. С. 90 - 94.

193. Мусієздов О. О. Міська ідентичність у (пост)сучасному суспільстві: український досвід : [монографія]. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 348 с.

194. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. К.: ІПіЕНД, 2002. 272 с.

195. Нагорна Л. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. К.: Стилос, 1998. 136 с.

196. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. К., ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. 272 с.

197. Нагорна Л.П. Ідентичність у сучасному суспільстві: філософський аспект. Київ: Ніка-Центр, 2012. 368 с. 187.

198. Нагорняк Т. Україна крізь призму протиріч суспільства з державою (на прикладі протестів кінця 2013 - першої половини 2014 рр.). Житомир, 2015. Вип. 5. С. 134-145. 188.

199. Нора П. Місця пам’яті. Париж : Gallimard, 1984–1992. 496 с. 189.

200. Нора П. Теперішнє, нація, пам’ять. К.: ТОВ Видавництво «КЛІО», 2014. 272 с. 190.

201. Огірчук В.Г. Традиції та інновації у формуванні українського менталітету. К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. 264 с. 191.

202. Пирожков С., Хамітов Н. Реальне значення України в сучасному євроатлантичному просторі. Україна дипломатична. 2022. Вип. 23. С. 53-65.

203. Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Цивілізаційна суб'єктність та національна безпека України. Україна як цивілізаційний суб’єкт історії та сучасності: національна доповідь. Київ: Ніка-Центр, 2020. 193.

204. Пирожков С., Хамітов Н. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. Вісник Національної академії наук України, 9, 2022. С. 38-49. 194.

205. Піддубна О. Роль колективної пам’яті у формуванні національної ідентичності. Сучасна історія та соціальні науки, 2019, №11, С. 89-102. 195.

206. Платон. Держава. Зібрання творів у 4-х т. Т.3. М.: Думка, 1994. 654 с.

207. Плотин. Еннеади. Київ. Уцимм-Пресс-ІСА,1996. 197 с.

208. Полєжаєв Д. Ментальність особистості: філософсько-освітній аспект. Психологія і особистість №2 (8), 2010. С. 71-85.

209. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві : монографія. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 296 с.

210. Поліщук І. Ментальність українства: політичний аспект Людина і політика. № 1, 2001. С. 86-93.

211. Полуденко С. Ментальність українського населення через призму сучасних історичних українсько-російських взаємовідносин. Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, Укр. акад. Наук № 74. Київ, 2013. С. 76-80..

212. Поплавська Т. Особливості національного менталі. М.: Генезис, 1999. 256 с. 202.

213. Попович М. Нарис історії культури України. К.: «АртЕк», 1998. 728 с.

214. Попова О. В. Метаморфози терміна «ідентичність» у західній філософській традиції. Наука. Релігія. Суспільство. 2009. № 4. С. 37-42.

215. Потебня О. Мова. Національність. Денаціоналізація. упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова. Укр. Вільна Акад. Наук у США. Нью-Йорк, 1992. 155 с.

216. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322206.

217. Резнік В.С. Приватна власність та економічна ментальність українців: Захід чи Схід? Український соціум. 2005. № 5-6.

218. Релігійні ідентичності в їх сутності і конфесійних виявах: український контекст. За ред. професорів Анатолія КОЛОДНОГО, Людмили ФИЛИПОВИЧ, Алли АРІСТОВОЇ. Київ : УАР, 2021.

219. Ренан Е. Що таке нація? Париж : Calmann Lévy, 1882. 48 с. 209.

220. Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 р. Ін-т соціології НАН України, 2014. Т. 1, вип. 1 (15). С. 117-124.

221. Савицька І.М. Проблеми національної свідомості та свободи особистості в українському суспільстві: фактори та критерії їх зростання. Ідеологія в сучасному світі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (28-29 листопада 2011 р., м. Київ). К.: Вид. поліграфцентр «Київський університет», 2011. С.198-199.

222. Савицька І.М. Проблеми формування національної ідентичності через призму історичної пам'яті в сучасному суспільстві. «Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. К. : ПП «Видавництво «Гілея», 2014. Вип. 87 (8). С. 255-257.

223. Савицька І.М. Процес національного самоусвідомлення як шлях до оздоровлення сучасного суспільства. Матеріали міжнародної науково-практичної конф. Україна-Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат, 16-17 березня 2017 р. К. Слупськ, 2017.

224. Савицька І.М. Свобода і громадянське суспільство в контексті історичної практики та українського сьогодення. Мультиверсум. Філософський альманах: Збірник наукових праць. Вип. 75. К., 2008. С. 152-162.

225. Савицька І.М. Свобода та ідентичність крізь призму сучасної української антропології. Людина та ідентичність у добу глобалізації. Матеріали міжнародної міждисциплінарної конференції. (29–30 червня 2010 р., м. Львів). Львів, 2010. С. 69-72.

226. Савицька І.М. Свобода як можливість для самовизначення свідомості. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. Д.: ДНУ, 2013. Вип. 6 (4). С. 29-33.

227. Савицька І.М. Свобода як чинник наративної ідентичності та автентичності особистості. Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна: Збірник наук. праць. Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2014. Вип. 1083. С.138-143.

228. Савицька І.М. Трансгуманізм: етапи, концепції, переваги, ризики. Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія» К. ВЦ НУБіП України, 2022. Вип. 4. С. 13 - 18.

229. Савицька І.М. Феномени свободи та ідентичності в контексті сучасних світоглядних орієнтацій. Релігія, релігійність, філософія та гуманітарні знання в сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. (21–23 грудня 2010 р., м. Луганськ) Рубежное, 2010. Ч.І. С. 239-244.

230. Сегеда С. Пам’ять і забуття в контексті колективної травми. Актуальні проблеми соціальної психології, 2020, т. 8, №4, С. 41-53.

231. Сидоренко І. Роль цифрових технологій у формуванні національної самосвідомості молоді. Одеса: Наука і суспільство, 2021. С. 45-50.

232. Скринник М. А. Наративні практики української ідентичності: Доба Романтизму: Монографія.Львів: Каменяр, 2007. 367 с.

233. Сміт Е. Національна ідентичність. Лондон : Pengun Books, 1991. 240 с.

234. Стасевська О. А. Новітній ментальний простір українського суспільства. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» : № 2 (33), 2017. С.43-49.

235. Степаненко В. П. Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід. К.: Інститут соціології НАН України, 2004. 244 с.

236. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). К.: Товариство «Знання», 1998. 251с.

237. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.

238. Сторожук С. Ґенеза нації в контексті західноєвропейського та українського модернізму. Мультиверсум. Філософський альманах. Київ, 2011. № 7 (105). С. 41 - 51.

239. Сторожук С., Кривда Н. Колективна травма і групова ідентичність Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія, 11(1). С. 221-231.

240. Табачковський В. Національний характер: Мала енциклопедія етнодержавництва. К.: Ґенеза, 1996. 345с.

241. Тамаш Ю. Регіональні і національні ідентити: теоретичний аналіз на прикладі русинів і українців. Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». Ужгород: Видавництво: Карпати, 1993. С.460-466.

242. Тейлор Ч. Джерела себе: формування модерної ідентичності. Charles Taylor. Кембридж : Harvard University Press, 1989. 512 с.

243. Терещенко Н. В. Ментальність української нації як складова соціально-економічної поведінки в умовах розвитку неокапіталізму початку. К.: Генеза, 2013. С.119-134.

244. Тиводар М. 39. Етнологія: Навч. посібн. Львів: Світ, 2004. 624 с.

245. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу). К.: Грамота, 2008. 240 с.

246. Ткаченко О.В. Проблеми ідентичності в умовах глобалізації: монографія. Київ: Либідь, 2017. 318 с.

247. Ткачук А. [https://zn.ua/ukr/POLITICS/onovlennja-derzhavnoji-stratehiji-rehionalnoho-rozvitku-shcho-profilne-ministerstvo-i-kabmin-povinni-vrakhuvati-nasampered.html

248. Толочко С. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні. Advanced Lin-guistics. 2023. No 11. С. 181-191.

249. Томпсон Е. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Пер. з англ. М. Корчинської. К: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006.

250. Українська національна ідентичність: складові та динаміка розвитку. Україна у 2006 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: експертна доповідь, за заг. ред. Ю. Г. Рубана. К.: НІСД, 2006. 255 с.

251. Український інформаційний простір: Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. Гол. редактор М. С. Тимошик. Число 1. У 2-х ч. Ч. 2. К.: КНУКІМ, 2013. 328 с.

252. Федорченко, І. Проблема українського національного характеру в науковій спадщині М. Костомарова. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка, відп. ред. М. І. Обушний. К.: КНУ, 1958. Вип. 12: Українознавство. 2008. 61 с.

253. Філіпчук В. Європейська ідентичність: методологічні підходи тлумачення та особливості змістовного наповнення. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 386 - 395.

254. Фройд З. Вступ до психоаналізу: лекції зі вступу до психоаналізу з новими висновками. К.: Основи, 1998. 709 с.

255. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості пер. з англ. Тетяна Сахно. К. : Наш Формат, 2020. 192 с.

256. Хайдеґґер М.. Дорогою до мови. Переклав з нім. Володимир Кам'янець. Львів: Літопис, 2007. 232 с.

257. Хамітов Н. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз:національна доповідь. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. Київ, 2022. С.19-77.

258. Хамітов Н. Україна у сучасному світі. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2024. 220 с.

259. Хашиєва Л. В. Множинна ідентичність: реалії глобалізованого суспільства. Актуальні проблеми державного управління. 2014. № 1. С. 276-283.

260. Хома О. Про філософське розуміння менталітету. В кн.: Гуманізм і людина в контексті культури. Матеріали людинознавчих читань (Випуск 3) у трьох книгах. Дрогобич, 1995. С. 303-312.

261. Храмова В. До проблеми української ментальності: Замість передмови. К.: МП «Фенікс», 1992. С. 3-35.

262. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с

263. Цимбал Т. Конфлікти пам‘ятей в сучасному українському героїчному дискурсі (соціально-філософський аспект). Українознавчий альманах. Випуск 26. Київ: «Міленіум», 2020.С.86-93.

264. Цимбал Т. Трансформація травмівного досвіду в національній пам’яті. Філософія і суспільство, 2017, т. 23, №5, С. 71-82.

265. Чаплигін О. К. Менталітет та національна самосвідомість молоді: визначення і форми регулювання. Збірник наукових праць з гуманітарних наук ЗДІА№ 1-2 ,1998. С. 136-138.

266. Чаркіна Т. І. Ментальність. Харків: ХНПУ Вип.44, 2015. 278с. 253.

267. Чепа М.-Л. А. Ментальна психологія: шляхи осягнення вершинних сутностей. Тези допов. і повід. Всеукр. наук. конф. «Особистість і народ: погляд історичної психології». К., 1994. С. 65-72.

268. Черниш М. Єдність української культури та глобалізаційні виклики: аксіологічний та ідентифікаційний виміри. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2013. № 3. С. 114 - 118.

269. Чернієнко В. Природа засад ідентичності соціального суб'єкта: монографія. Нац. аерокосміч. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т». Х.: ХАІ, 2010. 304 с.

270. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К., 1992. 230 с.

271. Чик А. Колективна пам’ять як основа консолідації українства. Українознавство. № 1 (18). 2016. С. 61-63 258.

272. Шайгородський Ю. Глобалізація: неминучість концептуальних змін. Політичний менеджмент. 2012. № 3. С. 64-75.

273. Шеховцова В.А. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості. Наукового Національного університету біоресурсів і природокористування України. «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія», 11(3), С. 146-152.

274. Шеховцова В.А. Соціально-історичні етапи формування української ментальності. International scientific and practical conference «Fundamental and applied research in the modern world» (November 18-20, 2020) BoScience Publisher, Boston, USA, 2020. С.1014-1018.

275. Шеховцова-Бурянова В.А. Вплив голодомору на формування колективної травми українців. Міжнародна наукова конференція студентів та

аспірантів Геноциди в історичному та сучасному контекстах уроки для людства, Ужгород, 2024.

276. Шеховцова-Бурянова В.А. Вплив релігії на процес формування ідентичності. Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу: матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті свт. Луки (В. Ф. Войно-Ясенецького). К.: НМУ ім. О. О. Богомольця, ВР ІФ ім. Г. С. Сковороди НАНУ, 2021. С. 204-206.

277. Шеховцова-Бурянова В.А. Міграція, як проблема національної ідентичності в Європі. Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] Випуск 41 (том 2). Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. С.117-118.

278. Шеховцова-Бурянова В.А. Patriotism as a key factor in the formation of national identity «Теорія і практика сучасної науки та освіти» м. Львів. 264.

279. Шеховцова-Бурянова В.А. Колективна пам'ять як чинник формування національної ідентичності. «У полоні спогадів: Україна у пошуках власної ідентичності» (в рамках програми МОН України Всеукраїнські Сковородинські навчання «Пізнай себе»). Київ, 2021. С.12-14.

280. Шеховцова-Бурянова В.А. Мова як головна ознака ідентичності української нації. Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія,філософія» № 3, 2022. С. 198-203.

281. Шеховцова-Бурянова В.А. Поняття європейської ідентичності та її значення для політики ЄС. Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія» № 4, 2022. С. 175-180.

282. Шеховцова-Бурянова В.А. Психоаналітична концепція феномена ідентичності Е.Еріксона. Львівська фундація суспільних наук, 2021.

283. Шеховцова-Бурянова В.А. Самоідентифікація як чинник саморозвитку особистості, «Роль і значення людини в трансформації соціальних практик: минуле і сучасність» (в рамках проекту МОН України Всеукраїнські Сковородинські навчання «Пізнай себе»), Київ, 2022. С. 3-4.

284. Шеховцова-Бурянова В.А. Соціальна ідентичність як психологічний феномен. Перспективні напрямки наукових досліджень. CXXIX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. К., 2023 року. 114 с.

285. Шеховцова-Бурянова В.А. Структура міської ідентичності. Зимові наукові читання. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. м. Кропивницький, 6 лютого 2023 року. 228 с.

286. Шеховцова-Бурянова, В.А. Особливості міської ідентичності як вид локальної ідентичності. Актуальні проблеми філософії та соціології №31, 2021. С. 33- 37.

287. Шеховцова-Бурянова, В.А. Особливості регіональної ідентичності українців. Актуальні проблеми філософії та соціології №29, 2021. С.54- 58.

288. Шимина М. А. Менталітет як соціологічна категорія. Вісник Нижегородського університету ім. Н.І. Лобаневского. Серія Соціальні науки № 2 (7), 2007 р. С.87-94.

289. Шнайдер О. Теоретичні підходи до визначення і співвідношення категорій «менталітет» і «ментальність». Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 13, 2009. С.62-68.

290. Шугай М. А. Особливості прояву основних властивостей ментальності та життєві орієнтації українців. Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька акад.». Серія: Психологія і педагогіка, 2011. 134 - 145

291. Шюц А. Феноменологія соціального світу. Відень : Springer, 1932. 356 с.

292. Юнґ К. Архетипи і колективне несвідоме. Львів: Астролябія, 2018. 608 с.

293. Юрій М. Ф. Етногенез українського народу. К. : Кондор, 2007. 280.

294. Юшкевич Ю. С. Аксіологічна складова української ментальності та механізми її збереження. К.: Либідь., 2012. С140-144.

295. Юшкевич Ю. С. Морально-етичні цінності в світлі трансформаційних процесів в Україні. Перспективи. 2012. №2. С. 116-117.

296. Якиминська Л. В. Історіографічний аналіз ментальності українського селянства. Миколаїв, 2012. С. 135-140.

297. Яковенко Н. Мова як основа національної ідентичності. Київ: Український інститут майбутнього, 2020. С. 112–118.

298. Янів В. Релігійність українців з етнопсихологічного погляду. Народна творчість та етнографія № 5-6,1999. С. 39-54.

299. Яремчук О. В. Міфологічний компонент ментальності особистості в культурно-історичній психології : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2004. 20 с.

300. Яцук Н. Є. Українська ментальність як феномен етногенетичного та соціокультурного буття народу : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2003. 16 с.

301. Ятченко В. Ф., Олійник О. В. Соціальна травма і проблема ідентичності. Актуальні проблеми філософії та соціології: науково-практичний журнал. Одеса, 2021. Вип. 31. С. 79-83.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Опитувальник здобувачів вищої освіти

Мета опитування – отримання інформації про регіональну ідентичність здобувачів вищої освіти з різних областей України.

Дане опитування проводиться цілком анонімно, і його результати будуть використані лише в узагальненому вигляді.

Просимо Вас бути уважними та дати відповідь на кожне запитання.

Кожна Ваша відповідь є дуже цінною для нас!

Вкажіть вашу стать

- Чоловіча
- Жіноча

Ваш вік

- 16-20
- 20-24
- 24-28
- Інше:

На якому курсі ви навчаєтесь ?

- І курс
- ІІ курс
- ІІІ курс
- ІV курс
- Магістр І курсу
- Магістр ІІ курс

В якій області ви проживаєте?

- Вінницька

- Волинська
- Дніпропетровська
- Донецька
- Житомирська
- Закарпатська
- Запорізька
- Івано-Франківська
- Київська
- Київ
- Кіровоградська
- Луганська
- Львівська
- Миколаївська
- Одеська
- Полтавська
- Рівненська
- Сумська
- Тернопільська
- Харківська
- Херсонська
- Хмельницька
- Черкаська
- Чернігівська
- Чернівецька

Ви народились у:

- Селі
- Місті (менше 50 тис. населення)
- Місті (50-100 тис. населення)
- Великому місті (більше 100 тис. населення)

Як сильно ви ідентифікуєте себе з вашим рідним регіоном (село/місто)?

- Дуже сильно
- Сильно
- Нейтрально
- Зовсім не ідентифікую себе
- Інше:

Що для вас найбільше означає ваш рідний регіон?

- Культура і традиції
- Мова
- Історія
- Люди і соціум
- Природа і ландшафти
- Інше:

Які культурні традиції вашого рідного регіону ви вважаєте важливими для себе особисто? (можна вибрати декілька)

- Народні свята
- Місцева кухня
- Народна музика, танці
- Місцеві обряди, звичаї
- Релігійні традиції
- Інше:

Наскільки важливо для вас збереження культурної спадщини вашого регіону?

- Дуже важливо
- Важливо
- Нейтрально
- Неважливо

Як би ви описали відмінності у стилі життя між жителями сільської та міської місцевості?

- Значні відмінності
- Помірні відмінності
- Незначні відмінності
- Відмінностей немає

Ви відчуваєте більший зв'язок з (оберіть один варіант):

- Сільським життям і культурою
- Міським життям і культурою
- Нейтрально

Ви вважаєте, що походження з села або міста впливає на світогляд людини?

- Так, сільське походження формує більш традиційні цінності
- Так, міське походження дає більше можливостей для розвитку
- Ні, значного впливу немає

Які соціальні фактори найбільше вплинули на формування вашої ідентичності?(Можна вибрати кілька варіантів)

- Освіта
- Економічні умови вашого регіону
- Сімейне оточення
- Місцеві культурні традиції
- Доступ до культурних і освітніх установ
- Досвід роботи або стажування
- Інше:

Що, на вашу думку, найсильніше визначає вашу особисту ідентичність?

- Походження і рідний регіон
- Освіта і навчальний заклад

- Соціальне оточення (друзі, колеги)
- Культурні вподобання (музика, книги, фільми)
- Професійна діяльність або кар'єра
- Інше:

Якою мовою ви переважно розмовляєте вдома?

- Українською
- Російською
- Інше:

Яку мову ви вважаєте рідною?

- Українську
- Російську
- Інше:

Ваш рівень володіння української мови

- Я вважаю, що вільно володію українською мовою, але інколи важко розмовляти без жодних обмежень
- Мені здається що я недостатньо добре знаю українську мову, щоб вільно спілкуватись.
- Українську мову я знаю достатньо вільно, щоб спілкуватись нею без жодних обмежень
- Інше:

Чи сприймаєте ви Україну як свою Батьківщину?

- Так
- Ні
- Інше:

До якої національності ви себе відносите?

- Українець (-ка)
- Росіянин (-ка)
- Важко відповісти

- Інше:
- **Ви вважаю себе членом місцевої громади ?**
- Так
- Ні
- Інше:

Ким ви себе передусім вважаєте?

- Мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете
- Мешканцем регіону (області чи кількох областей),де Ви живете
- Громадянином України
- Представником свого етносу, нації
- Громадянином Європи
- Громадянином світу
- Інше:

Дякуємо за приділений час. Ваша думка важлива для нас!

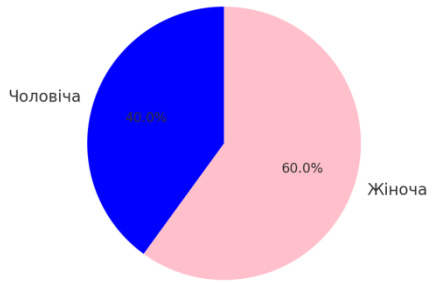

Рис. 1. Результати опитування «Вкажіть вашу стать»

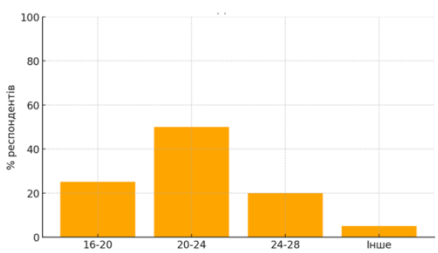

Рис. 2. Результати опитування «Ваш вік»

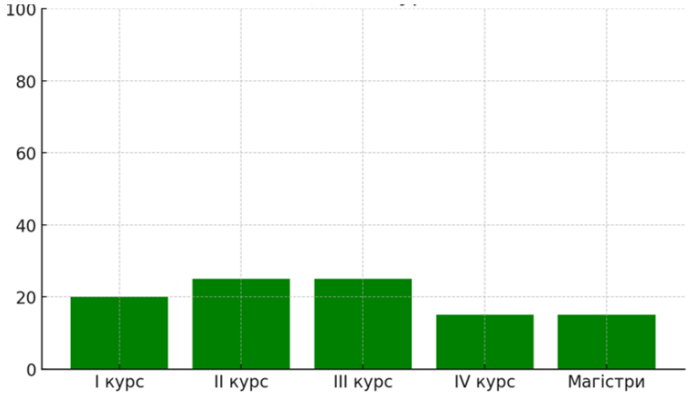

Рис. 3. Результати опитування «На якому курсі ви навчаєтесь ?»

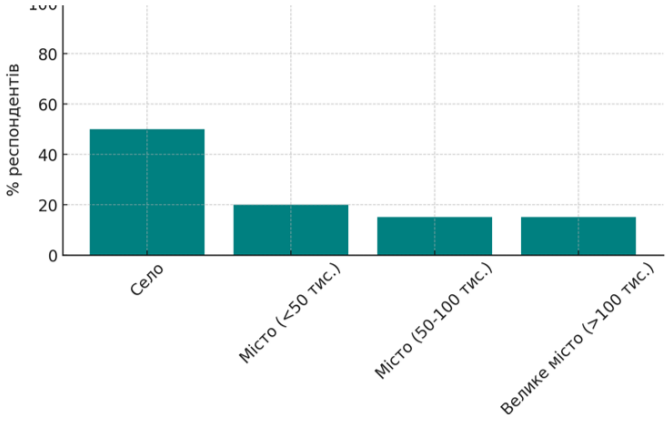

Рис. 4. Результати опитування «Ви народились у…»

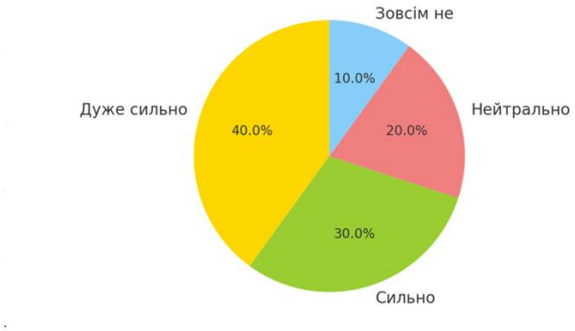

Рис. 5. Результати опитування «Як сильно ви ідентифікуєте себе з вашим рідним регіоном (село/місто)?»

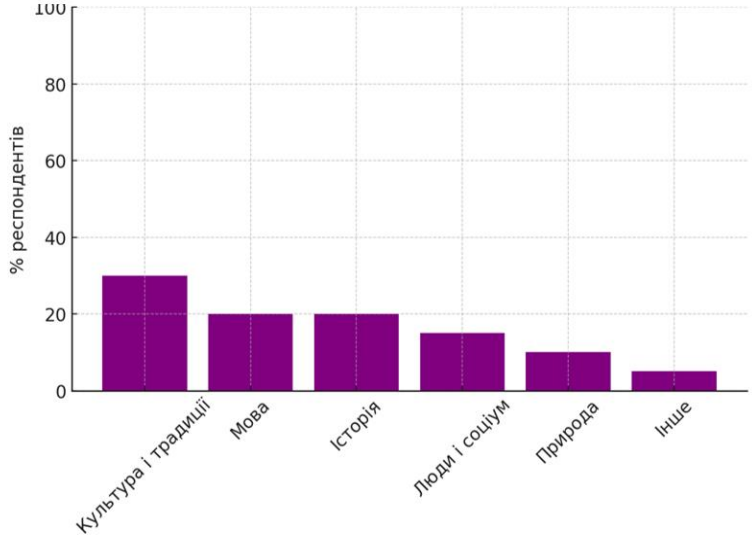

Рис. 6. Результати опитування «Що для вас найбільше означає ваш рідний регіон?»

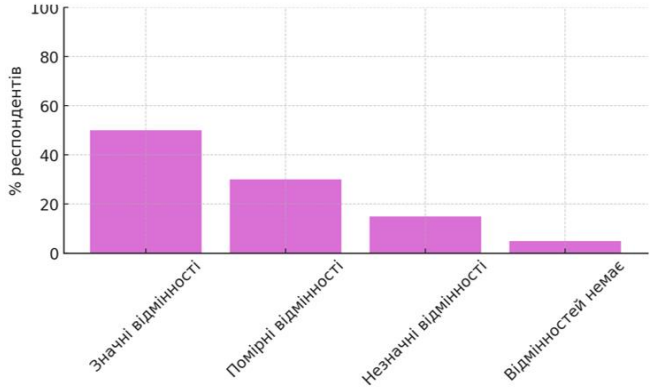

Рис. 7. Результати опитування «Як би ви описали відмінності у стилі життя між жителями сільської та міської місцевості?»

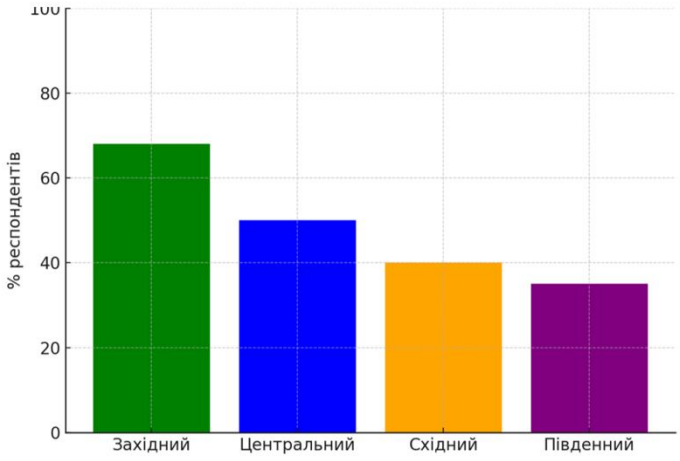

Рис. 8. Результати опитування «Регіональна ідентичність»

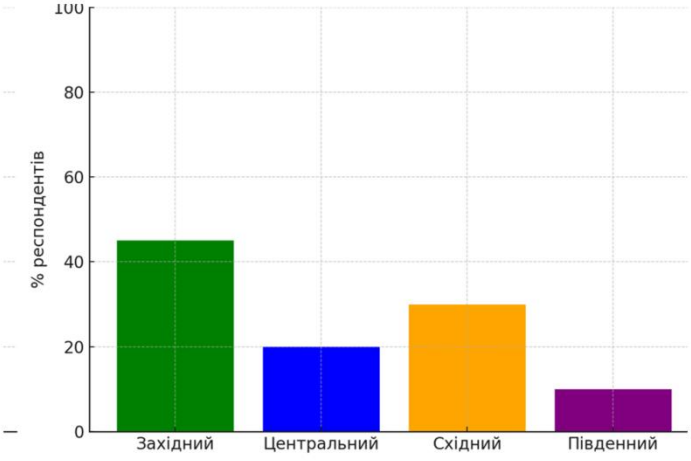

Рис. 9. Результати опитування «Використання діалекту»

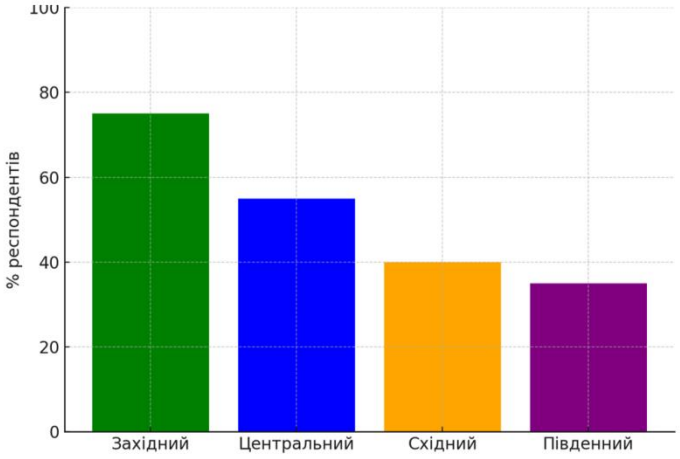

Рис. 10. Результати опитування «Значущість збереження культурної спадщини»

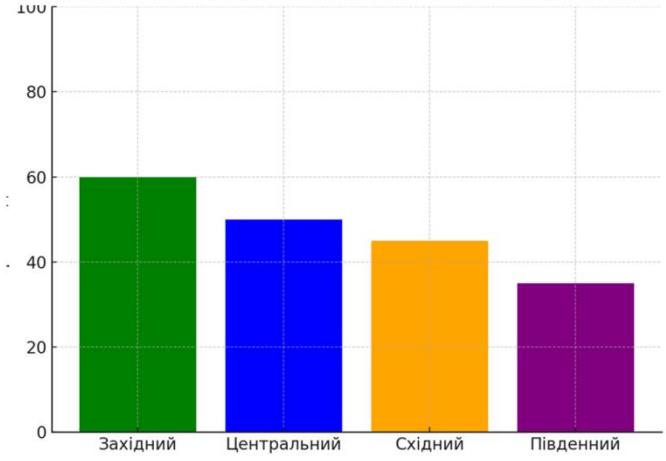

Рис. 11. Результати опитування «Вплив сільського походження»

Додаток Б.

Опитувальник здобувачів вищої освіти гуманітарно-педагогічного факультету НУБІП України

Шановні здобувачі вищої освіти !

Просимо вас взяти участь в анкетуванні й відповісти на запропоновані питання

Мета опитування - отримання інформації про самоідентифікацію та національну ідентичність здочувачів вищої освіти під час навчання у закладі вищої освіти, гуманітарно-педагогічного факультету НУБІП України.

Дане опитування проводиться цілком анонімно, і його результати будуть використані лише в узагальненому вигляді.

Просимо Вас бути уважними та дати відповідь на кожне запитання.

Кожна Ваша відповідь є дуже цінною для нас!

Вкажіть вашу стать

- Чоловіча
- Жіноча

Ваш вік

- 16-20
- 20-24
- 24-28
- Важко відповісти

В якій області Ви проживаєте (проживали до 24 лютого 2022)?

- Вінницька
- Волинська
- Дніпропетровська
- Донецька
- Житомирська
- Закарпатська

- Запорізька
- Івано-Франківська
- Київська
- Київ
- Кіровоградська
- Луганська
- Львівська
- Миколаївська
- Одеська
- Полтавська
- Рівненська
- Сумська
- Тернопільська
- Харківська
- Херсонська
- Хмельницька
- Черкаська
- Чернігівська
- Чернівецька

Якою мовою Ви переважно розмовляєте вдома?

- Українською
- Російською
- Іншою
- Важко відповісти

Яку мову Ви вважаєте рідною?

- Українську
- Російську
- Іншу
- Важко відповісти

Ваш рівень володіння української мови

- Я вважаю, що вільно володію українською мовою, але інколи важко розмовляти без жодних обмежень
- Мені здається що я недостатньо добре знаю українську мову, щоб вільно спілкуватись.
- Українську мову я знаю достатньо вільно, щоб спілкуватись нею без жодних обмежень
- Важко відповісти

Чи сприймаєте Ви Україну як свою Батьківщину?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

До якої національності ви себе відносите?

- Українець (-ка)
- Росіянин (-ка)
- Інша
- Важко відповісти

Найпопулярнішими офіційними святами українців є: (Декілька варіантів)

- Великдень
- Різдво Христове
- Новий рік
- День Перемоги
- День Незалежності України
- День захисника України
- День Конституції
- Трійця
- День міжнародної солідарності трудящих
- Важко відповісти

Чи маєте ви вишиванку?

- Маю декілька вишиванок

- Маю одну
- Не маю, але не проти мати
- Важко відповісти

Як часто ви вдягаєте вишиванку?

- Тільки на День вишиванки і День Незалежності
- Майже на всі свята
- Дуже часто ношу, це невід'ємна частина мого гардеробу
- Не вдягаю, бо не маю вишиванки (але хочу мати)
- Не вдягаю, бо не маю вишиванки (і не хочу її мати)
- Не дуже часто, але час від часу вдягаю і на свята і в будні
- Важко відповісти

Чи належите Ви до будь-якої релігії? Якщо так, то скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви належите?

- Християнство
- Буддизм
- Індуїзм
- Іслам
- Інша релігія
- Не належу до жодної релігії і не є віруючою людиною
- Не належу до жодної релігії, але є віруючою людиною
- Важко відповісти

До якої християнської конфесії Ви належите? (Запитання для ти хто зазначив «християнство»)

- Православ'я
- Греко-католицизм
- Протестантизм
- Римо-католицизм
- Інша християнська конфесія
- Я – просто християнин/християнка (не належу до конкретної християнської конфесії)

- Важко відповісти

До якої конфесії/церкви Ви належите? (Запитання для ти хто зазначив «Православ'я»)

- Українська православна церква (Київський патріархат)
- Українська православна церква (Московський патріархат)
- Українська автокефальна православна церква

Наскільки важливо жити в демократичній країні за шкалою від 1 (зовсім не важливо) до 10 (дуже важливо)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- Важко відповісти

Ви вважаю себе членом місцевої громади Україна?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

Чи вважаєте Ви себе політично обізнаною людиною?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

Якою мірою Ви пишаєтеся чи не пишаєтеся тим, що є громадянином України?

- Дуже пишаюся

- Скоріше пишаюся
- Скоріше не пишаюся
- Зовсім не пишаюся

Ким Ви себе передусім вважаєте?

- Мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете
- Мешканцем регіону (області чи кількох областей),де Ви живете
- Громадянином України
- Представником свого етносу, нації
- Громадянином Європи
- Громадянином колишнього Радянського Союзу
- Громадянином світу
- Важко відповісти

На Вашу думку, що сьогодні об'єднує людей в українському суспільстві?(Декілька варіантів)

- Прагнення спільно долати труднощі життя
- Відчуття втрати нормального життя
- Віра в краще майбутнє
- Спільні труднощі життя
- Родинні та товариські почуття
- Невдоволеність владою
- Страх перед майбутнім
- Мова спілкування
- Патріотичні почуття громадянина України
- Політичні погляди
- Релігія (віросповідання)
- Національна належність
- Важко відповісти

Які історичниі подій Ви оцінюєте найбільш позитивно в історії України? (пропишіть)*

Які події Ви оцінюєте як найбільш негативні в історії України?(пропишіть)

Які почуття, виникають у Вас, коли Ви думаєте про МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ? (Декілька варіантів)

- Оптимізм
- Байдужість
- Радість
- Безвихідь
- Упевненість
- Розгубленість
- Задоволеність
- Песимізм
- Надія
- Тривога
- Інтерес
- Страх
- Важко відповісти

Чи вірите Ви в те, що Україна переможе в цій війні?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

Чи ви виїжджали за кордон під час повномасштабного вторгнення в Україну?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

Чи плануєте Ви повернутися в Україну ?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

Після повернення в Україну Ви плануєте поселитися в тій же області, де проживали до війни, чи в іншій?

- У тій же самій області, що й до початку війни
- В іншій області
- Важко відповісти

Як Ви оцінюєте дії державного керівництва України під час російської агресії?

- Позитивно
- Негативно
- Важко відповісти

Чи долучались ви, ваші рідні або знайомі до волонтерської діяльності?

- Так
- Ні
- Важко відповісти

Чи відчуваєте Ви підтримку друзів, родичів? Оцініть за шкалою від 1 (зовсім не відчуваю) до 5 (відмінна підтримка)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- Важко відповісти

Чи відчуваєте Ви підтримку держави? Оцініть за шкалою від 1 (зовсім не відчуваю) до 5 (відмінна підтримка)?

- 1
- 2
- 3
- 4

- 5
- Важко відповісти

З 24 лютого 2022 року до сьогодні, які емоції частіше охоплюють вас? (оберіть не більше 8 найчастіших для Вас):

- агресія, лють
- безпорадність (я нічого не можу зробити)
- відчай (що робити, все жахливо)
- віра (все буде добре)
- жага боротьби
- жах
- злість на певних людей
- злість на події, що відбуваються
- відчуття небезпеки, незахищеності
- страх за власне життя, долю
- страх за життя рідних людей, їх долю
- страх за домівку, житло, майно родини
- паніка (панічні атаки, істерика, вас періодично трясе, ви плачете)
- постійне відчуття тривоги
- страх за своє життя, здоров'я
- страх за свій емоційний стан
- Важко відповісти

Дякуємо за приділений час. Ваша думка важлива для нас!

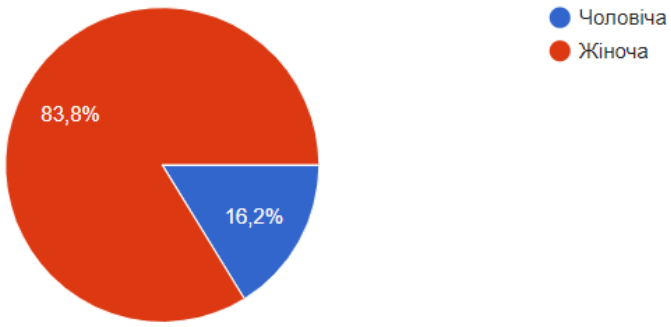

Рис. 12. Результати опитування «Вкажіть вашу стать»

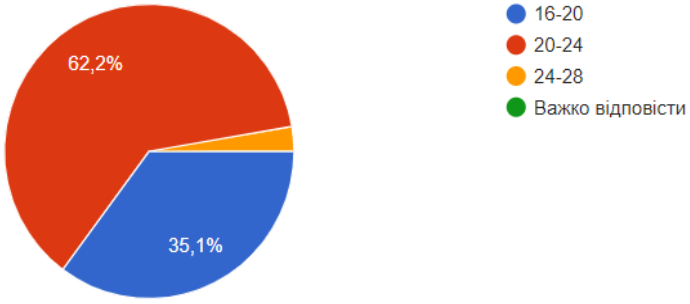

Рис. 13. Результати опитування «Вкажіть ваш вік»

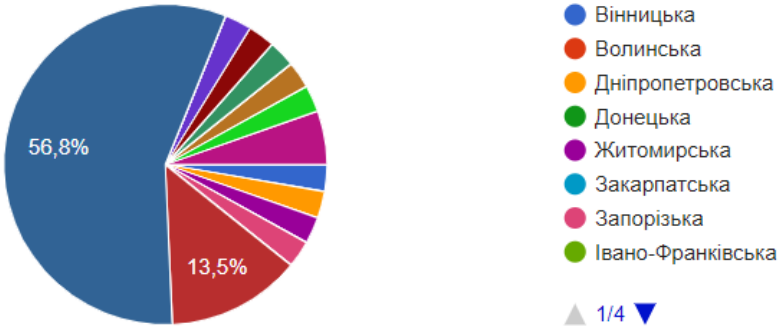

Рис. 14. Результати опитування «В якій області Ви проживаєте (проживали до 24 лютого 2022)?»

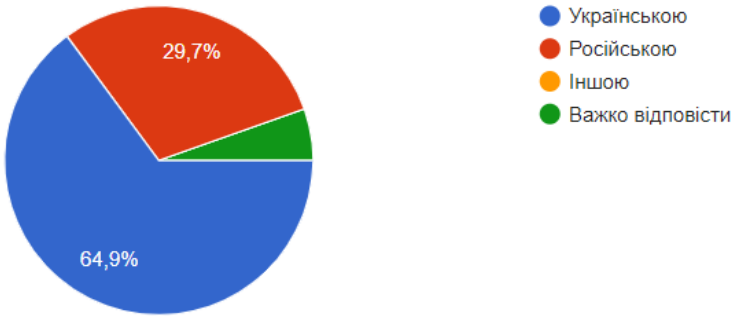

Рис. 15. Результати опитування «Якою мовою Ви переважно розмовляєте вдома?»

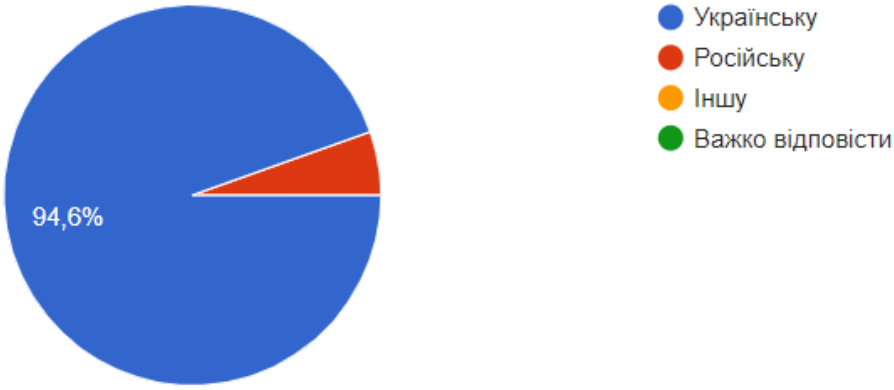

Рис. 16. Результати опитування «Яку мову Ви вважаєте рідною?»

Рис. 17. Результати опитування «Ваш рівень володіння української мови»

Рис. 18. Результати опитування «Чи сприймаєте Ви Україну як свою Батьківщину?»

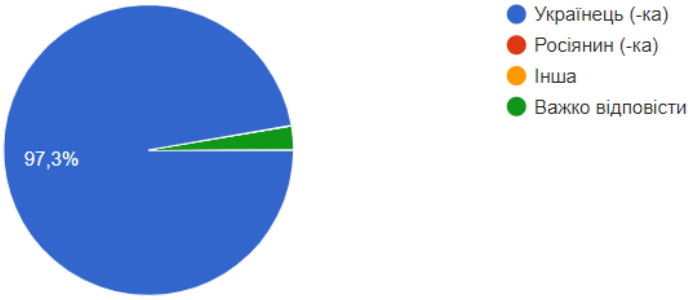

Рис. 19. Результати опитування «До якої національності ви себе відносите?»

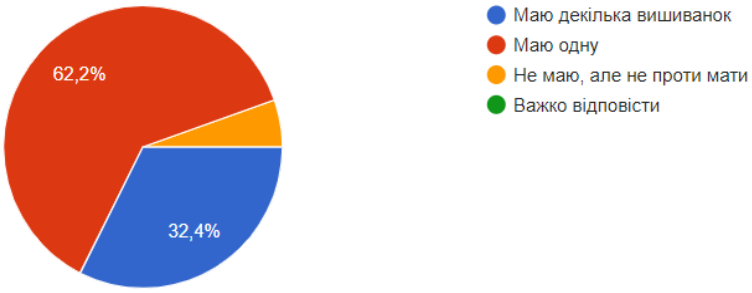

Рис. 20. Результати опитування «Чи маєте ви вишиванку?»

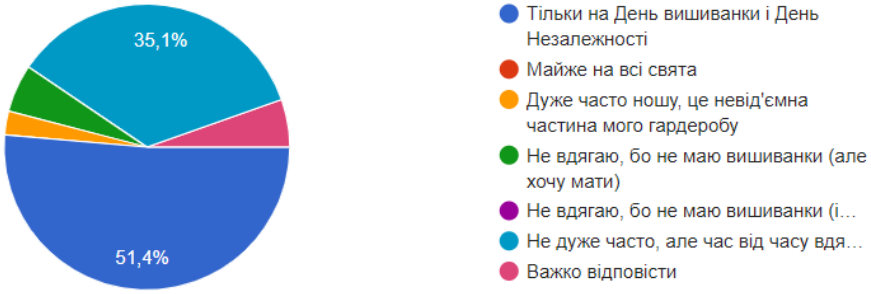

Рис. 21. Результати опитування «Як часто ви вдягаєте вишиванку?»

Рис. 22. Результати опитування «Чи належите Ви до будь-якої релігії? Якщо так, то скажіть, будь ласка, до якої релігії Ви належите?»

Рис. 23. Результати опитування «До якої християнської конфесії Ви належите? (Запитання для ти хто зазначив «християнство»)»

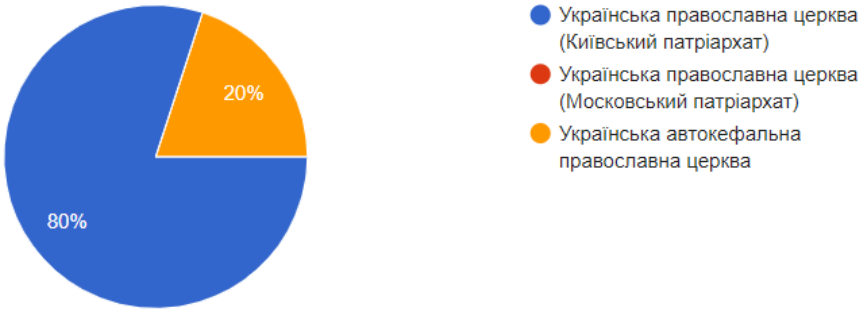

Рис. 24. Результати опитування «До якої конфесії/церкви Ви належите? (Запитання для ти хто зазначив «Православ'я»)»

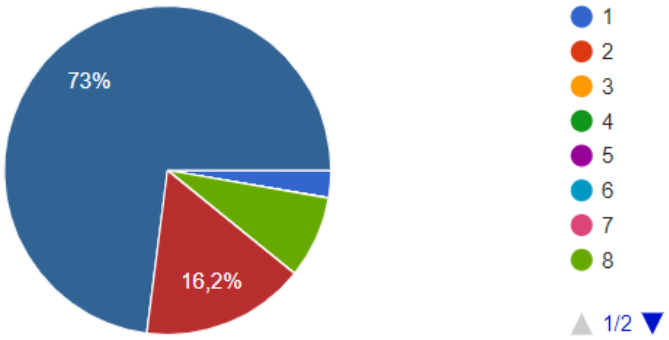

Рис. 25. Результати опитування «Наскільки важливо жити в демократичній країні за шкалою від 1 (зовсім не важливо) до 10 (дуже важливо)»

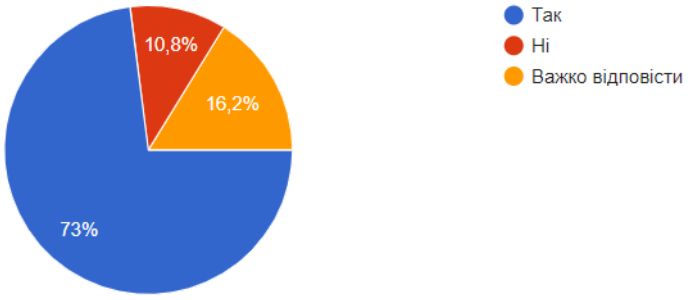

Рис. 26. Результати опитування «Ви вважаєте себе членом місцевої громади Україна?»

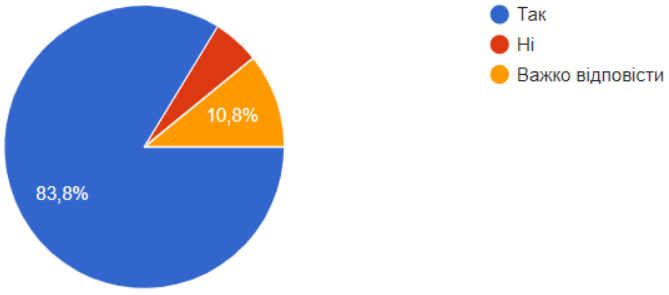

Рис. 27. Результати опитування «Чи вважаєте Ви себе політично обізнаною людиною?»

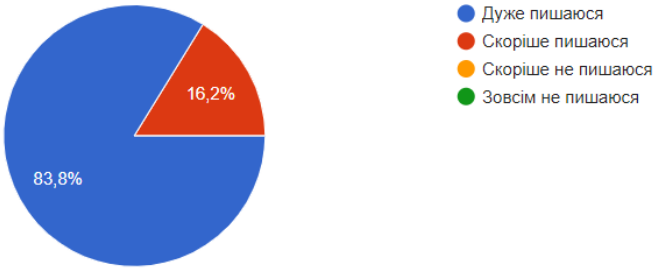

Рис. 28. Результати опитування «Якою мірою Ви пишаєтеся чи не пишаєтеся тим, що є громадянином України?»

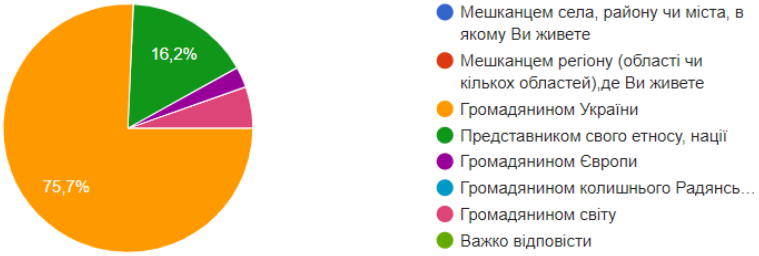

Рис. 29. Результати опитування «Ким Ви себе передусім вважаєте?»

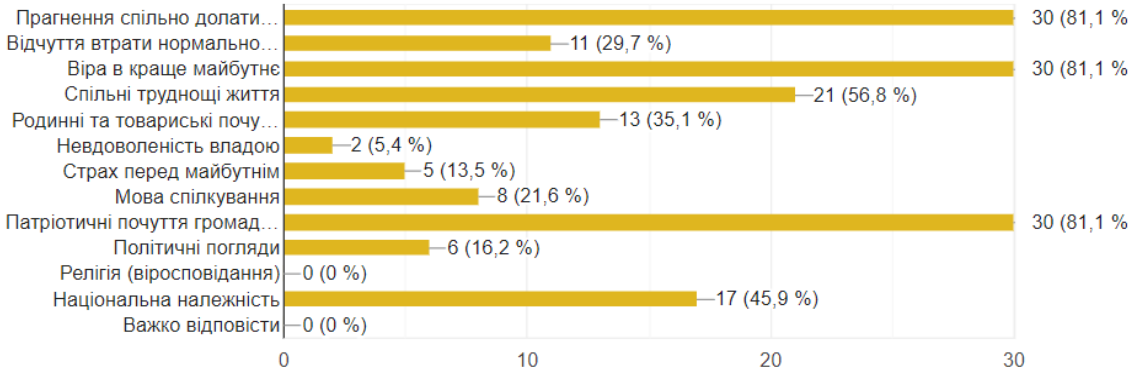

Рис. 30. Результати опитування «На Вашу думку, що сьогодні об'єднує людей в українському суспільстві?»

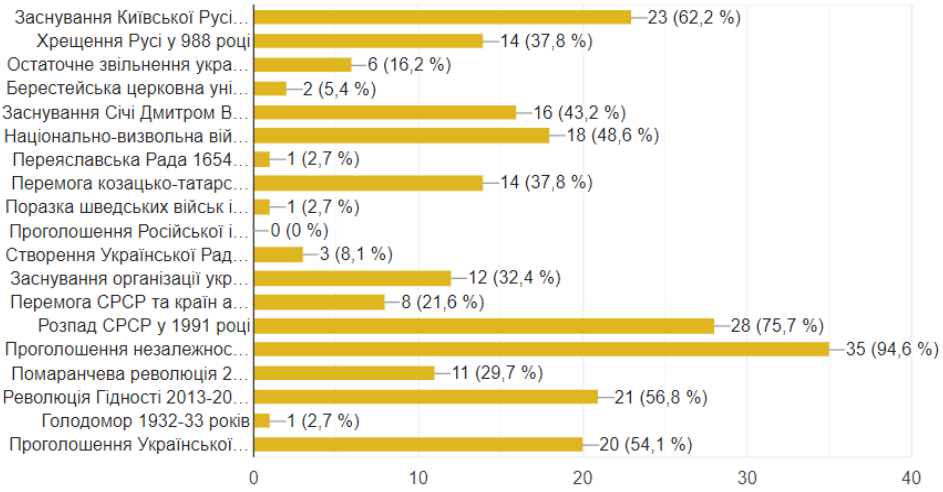

Рис. 31. Результати опитування «Які з нижче перерахованих історичних подій Ви оцінюєте найбільш позитивно в історії України?»

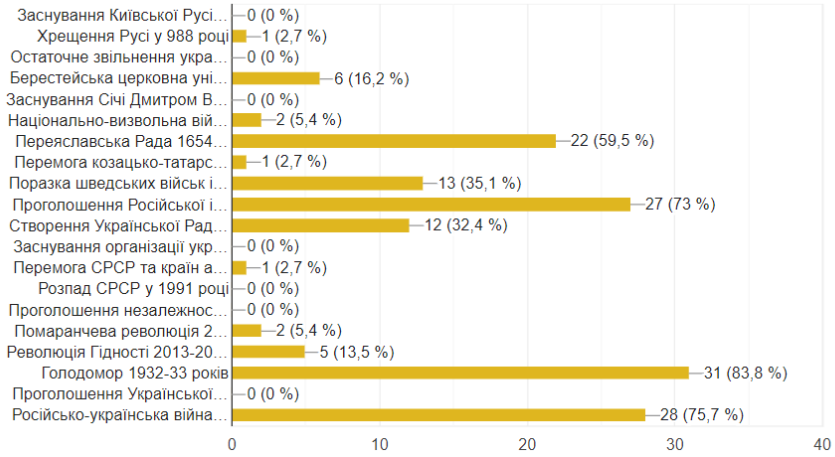

Рис. 32. Результати опитування «Які з цих подій Ви оцінюєте як найбільш негативні в історії України?»

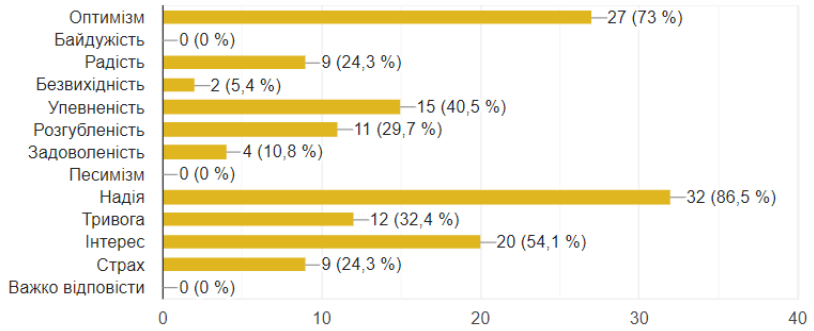

Рис. 33. Результати опитування «Які почуття, виникають у Вас, коли Ви думаєте про МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ?»

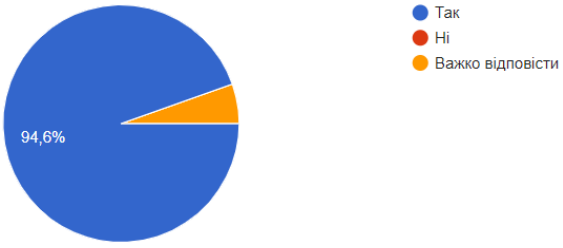

Рис. 34. Результати опитування «Чи вірите Ви в те, що Україна переможе в цій війні?»

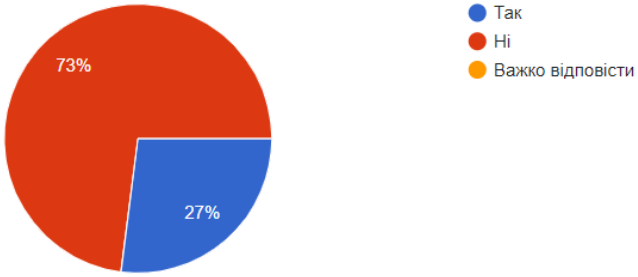

Рис. 35. Результати опитування «Чи ви виїжджали за кордон під час повномасштабного вторгнення в Україну?»

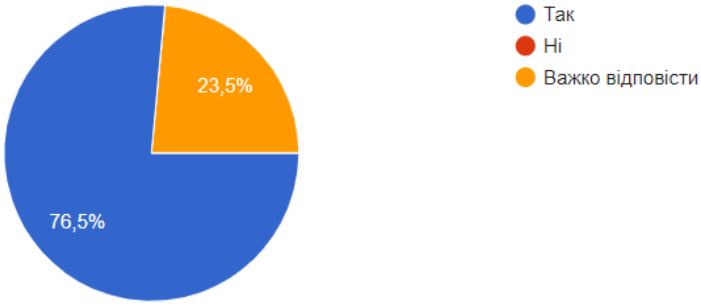

Рис. 36. Результати опитування «Чи плануєте Ви повернутися в Україну?»

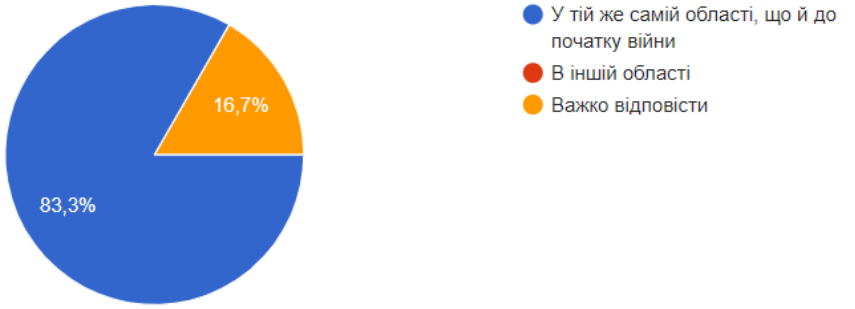

Рис. 37. Результати опитування «Після повернення в Україну Ви плануєте поселитися в тій же області, де проживали до війни, чи в іншій?»

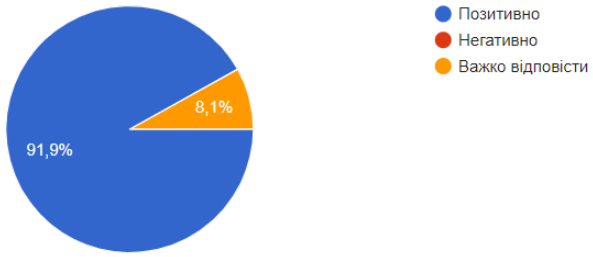

Рис. 38. Результати опитування «Як Ви оцінюєте дії державного керівництва України під час російської агресії?»

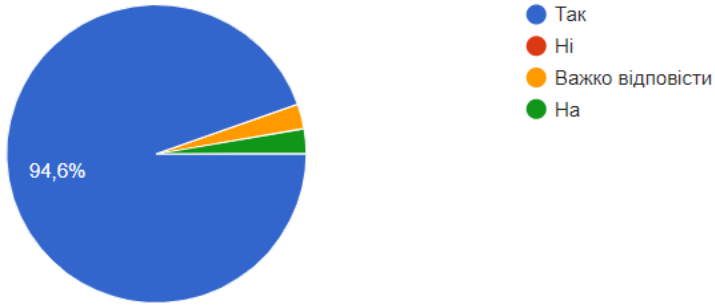

Рис. 39. Результати опитування «Чи долучались ви, ваші рідні або знайомі до волонтерської діяльності?»

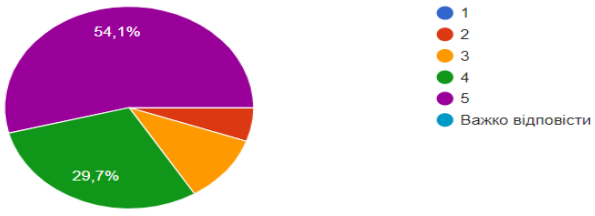

Рис. 40. Результати опитування «Чи відчуваєте Ви підтримку друзів, родичів? Оцініть за шкалою від 1 (зовсім не відчуваю) до 5 (відмінна підтримка)»

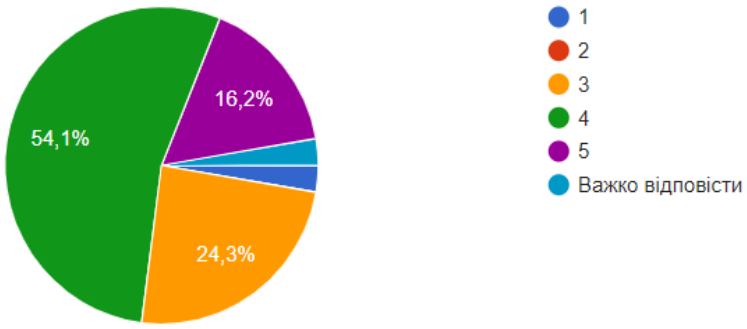

Рис. 41. Результати опитування «Чи відчуваєте Ви підтримку держави? Оцініть за шкалою від 1 (зовсім не відчуваю) до 5 (відмінна підтримка)?»

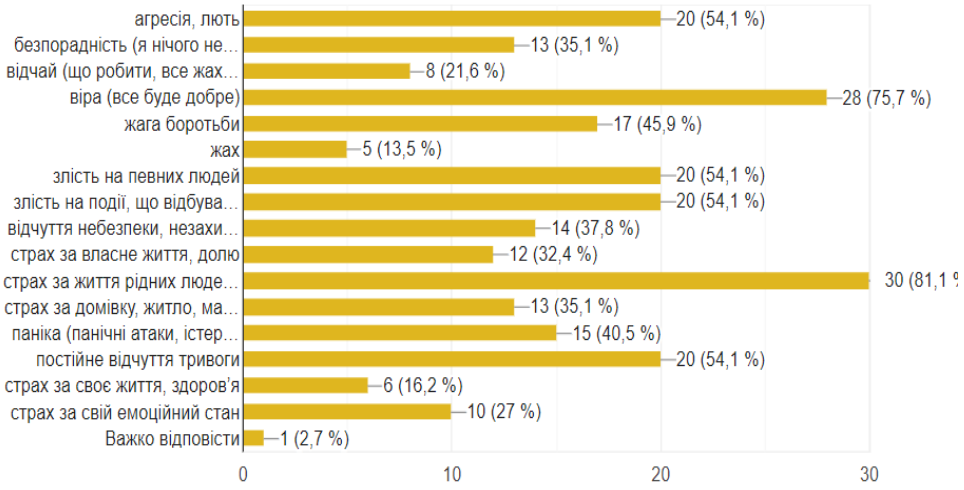

Рис. 42. Результати опитування «З 24 лютого 2022 року до сьогодні, які емоції частіше охоплюють вас?»

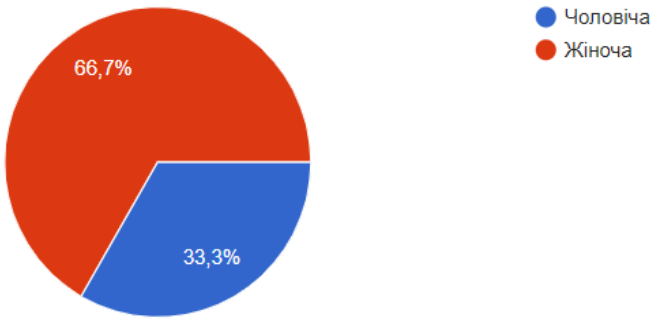

Рис. 43. Результати опитування «Вкажіть вашу стать»

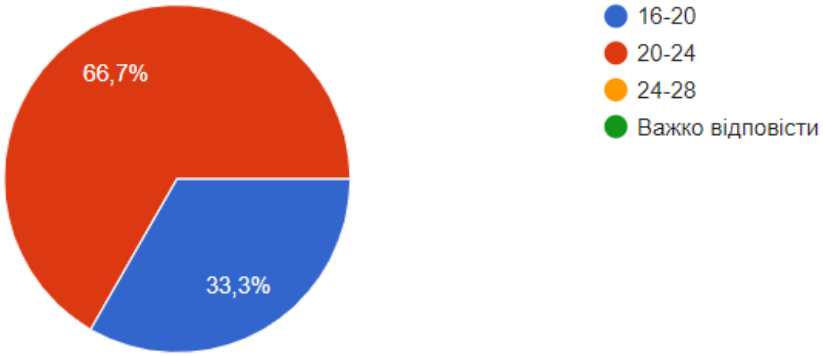

Рис. 44. Результати опитування «Ваш вік»

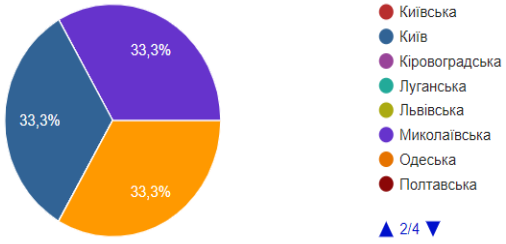

Рис. 45. Результати опитування «В якій області Ви проживаєте (проживали до 24 лютого 2022)?»

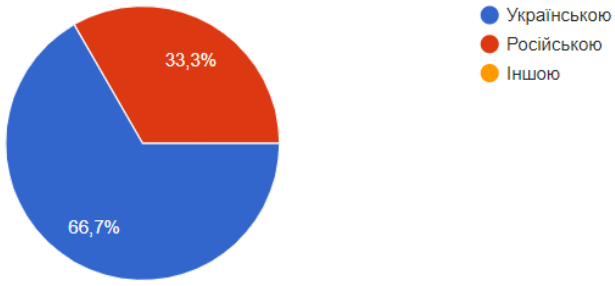

Рис. 46. Результати опитування «Якою мовою Ви переважно розмовляєте вдома?»

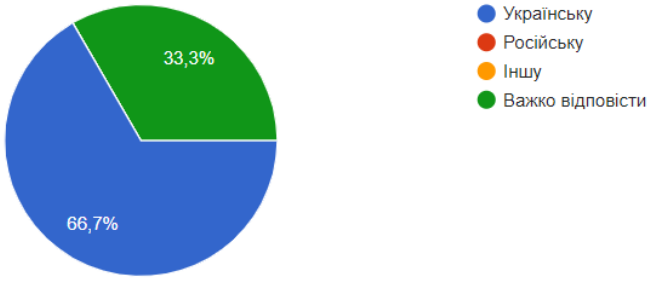

Рис. 47. Результати опитування «Яку мову Ви вважаєте рідною?»

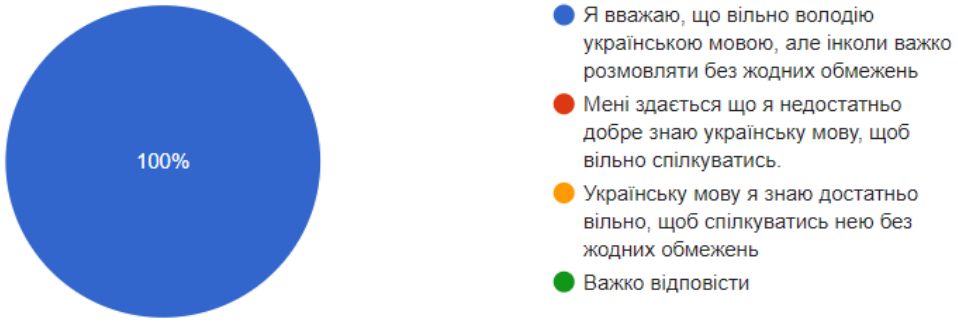

Рис. 48. Результати опитування «Ваш рівень володіння української мови»

Рис. 49. Результати опитування «Чи сприймаєте Ви Україну як свою Батьківщину?»

Рис. 50. Результати опитування «До якої національності ви себе відносите?»

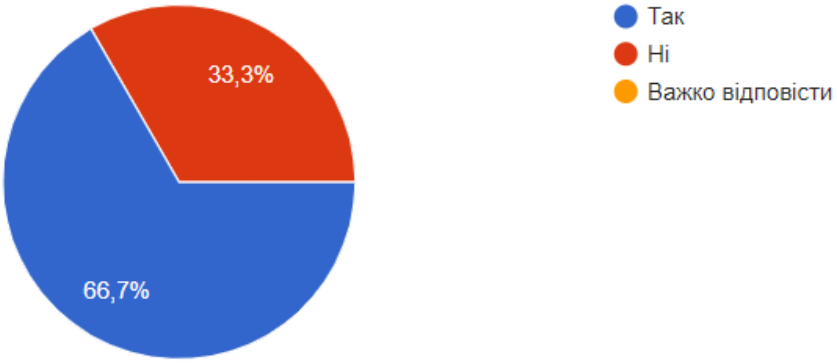

Рис. 51. Результати опитування «Ви вважаєте себе членом місцевої громади України?»

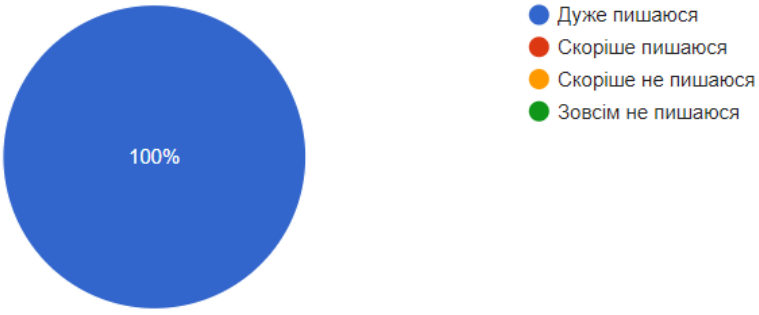

Рис. 52. Результати опитування «Якою мірою Ви пишаєтеся чи не пишаєтеся тим, що є громадянином України?»

Рис. 53. Результати опитування «Ким Ви себе передусім вважаєте?»

Рис. 54. Результати опитування «Чи вірите Ви в те, що Україна переможе в цій війні?»

Рис. 55. Результати опитування «Чи ви виїжджали за кордон під час повномасштабного вторгнення в Україну?»

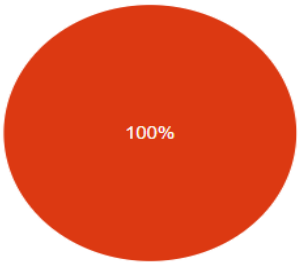

Рис. 56. Результати опитування «Чи плануєте Ви повернутися в Україну ?»

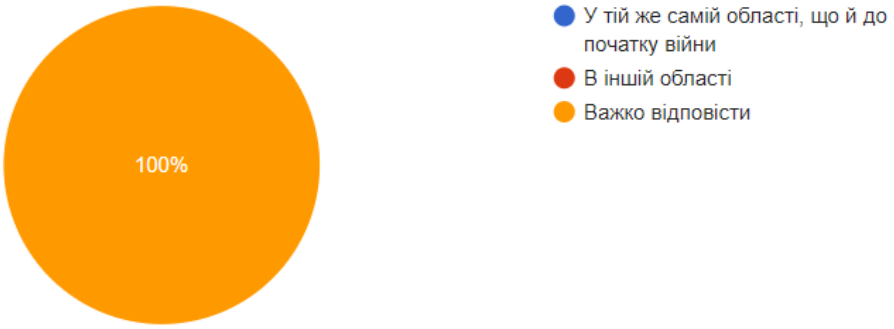

Рис. 57. Результати опитування «Після повернення в Україну Ви плануєте поселитися в тій же області, де проживали до війни, чи в іншій?»